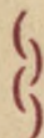

ŽIVOT L. N. TOLSTÉHO

Přeložila

MARIE KALAŠOVA

1922

NAKLADATEL B. KOČÍ, KNIHKUPEC
v Praze I., Masarykovo nábř. 14.

ROMAIN ROLLAND:

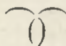
TOLSTOJ

ROMAIN ROLLAND:

ŽIVOT L. N. TOLSTÉHO

Přeložila

MARIE KALAŠOVA

1922.

UMĚLECKÝCH SNAH SVAZEK 272. — VEDE A VYDÁVÁ NAKLADATEL B. KOČÍ V PRAZE-I., MASARYKOVO NÁBŘ. 14 N.

KNIHTISKÁRNA JOS. B. ZÁPOTOČNÝ, ROKYCANY.
09767

Světlo právě zhasnuvší bylo lidem mé doby nejjasnějším světlem, jež ozařovalo jejich mládí. V soumraku těžkých stínů ke konci XIX. století bylo útěšnou hvězdou, jejíž pohled vábil, tišil naše jinošské duše. Jsa z těch — jsou četní ve Francii — jimž Tolstoj byl daleko více než milovaným umělcem, jimž byl přítelem tím nejlepším, a mnohým jediným opravdovým přítelem v celém umění evropském — rád bych této svaté paměti vzdal svůj hold vděčnosti a lásky.

Dnové, kdy naučil jsem se jej znáti, nevymizí mi nikdy z paměti. Bylo to roku 1886. Po několika létech tichého klíčení podivuhodné květy ruského umění jaly se vyrůstati ze země francouzské. Překlady z Tolstého a Dostojevského vycházely ve všech vydavatelstvích zároveň, s horečným chvatem. Od r. 1885 do 1887 vydány byly v Paříži *Vojna a mír*, *Anna Karenina*, *Dětství, chlapectví a jinošství*, *Polikuška*, *Smrt Ivana Iljiče*, *Kavkazské povídky* a *Povídky pro lid*. V několika měsících, v několika týdnech odhalilo se před našimi zraky dílo celého velikého života, v němž se zrcadlil kterýsi nový národ, kterýsi nový svět.

Vstoupil jsem právě do vzorné školy. Moji soudruzi a já velice jsme se druh od druha lišili. V naší malé skupině, v níž byli shromážděni realisté a ironikové, jako filosof George Dumas, básnící planoucí láskou pro italskou Renaissanci, jako Suarez, věrní klasické tradici, Stendhaliani a Wagneriani, atheisti a mystici, byly časté diskuse, vznikaly spory, avšak láska k Tolstému pojila bezmála všechny. Každý miloval jej asi z jiných důvodů: neboť každý v něm shledával sebe sama a všem byl branou otevírající se nad nesmírným vesmírem, objevením života. Veliký hlas přišedší z nejzazších konců Evropy budil vůkol nás, v našich rodinách, v našich dědinách tytéž sympatie, mnohdy nenadálé. Pamatuji se na svůj úžas, jednou, když jsem uslyšel občany z mého neverského kraje, kteří nikdy se nezajímali o umění a takřka ničeho nečetli, mluviti s utajeným pohnutím o Smrti Ivana Iljiče.

Dočetl jsem se u znamenitých kritiků názoru, že Tolstoj děkuje nejlepší své myšlenky francouzským romantikům: George Sandové, Viktoru Hugovi. Nehledě k tomu, že pravděpodobně nelze mluviti o nějakém vlivu George Sandové na Tolstého, který ji nemohl snésti a nepopíraje daleko skutečnějšího vlivu, jejž naň měli J. J. Rousseau a Stendhal, špatně pochopuje velikost Tolstého a fascinující jeho vládu nad námi, kdo je přičítá jeho myšlenkám. Myšlenkový kruh, v němž se hýbe umění, jest z nejobmezenějších. Síla jeho netkví v nich, nýbrž ve výrazu, jaký jim dává,

v osobním přízvuku, v rázu umělcově, ve vůni jeho života.

Nechť jsou myšlenky Tolstého vypůjčeny či nikoliv — to uvidíme dále — nikdy hlas podobný hlasu jeho nezavzněl v Evropě. Jak jinak lze si vysvětliti pohnutí mysli, jež jsme tehdy pocítili, uslyševše tuto hudbu duše, jíž jsme tak ode dávna očekávali a jíž nám bylo potřebí. Moda neměla co činit s naším cítěním. Většina z nás poznala, jako já, knihu E. M. de Vogüé o »Ruském románu« až po přečtení Tolstého, a jeho obdiv připadal nám velice mdlý u porovnání s naším. De Vogüé posuzoval především co velký literát. Kdežto my, to nám bylo příliš málo podivovati se dílu: my je žili, bylo naše. Naše svou horoucí vášní života, svou mladostí srdce. Naše svým ironickým rozčarováním, svou neúprosnou prozíravostí, svou družností se smrtí. Naše svými sny o bratrské lásce a míru mezi lidmi. Naše svou hroznou obžalobou lží civilisace. A svým realismem i svým mysticismem. Svým dechem přírody, svým smyslem pro neviditelné síly, svou závratí z nekonečna.

Knihy ty byly přemnohým z nás, čím byl Werther své generaci: výborným zrcadlem našich schopností lásky, našich slabostí, našich úzkostí i našich malomyslností. Nestarali jsme se o to, bychom uvedli v souhlas všechny tyto protivy, zvláště ne, bychom vtěsnali tuto mnohonásobnou duši, kde zazníval vesmír, do těsných kategorií náboženských nebo politických, jak činí většina

těch, kdo v posledních dobách mluvili o Tolstém, — kteří jsouce neschopni vyprostiti se ze stranických zápasů, snižují jej na úroveň svých vlastních vášní, na míru svých socialistických nebo klerikálních stran. Jako by naše strany mohly býti měřítkem genia!... A co mi je po tom, náleží-li Tolstoj k mé straně či nikoliv! Znepokojoval-liž jsem se tím, k jaké straně patřili Dante a Shakespeare, abych dýchal jejich dech a pil jejich světlo?

My jsme si neříkali, jako kritici dneška: »Jest dvé Tolstých, jeden před krisí, druhý po krisi; jeden je dobrý a druhý nikoliv.« Pro nás nebylo než jednoho, my jej milovali celého. Neboť vycítovali jsme pudově, že u takových duší vše souvisí, vše jest spojeno.

* * *

Co pud náš cítil, nevysvětliv toho, třeba, by rozum náš dokázal dnes. Jsme s toho, nyní, kdy dlouhý tento život dospěvší konce se vystavuje před zraky všech, prost roušek, s prostodušností a upřímností nemajících sobě rovných. Co nás ihned překvapuje, jest, že zůstával týmž, od začátku až do konce, přes překážky, jež mu byly kladeny, tu a tam, — přes samého Tolstého, jenž, jako každý vášnivý člověk, rád věřil, když miloval, když věřil, že miloval, věřil po prvé, a jenž počítal od toho okamžiku začátek svého života. Začátek. Opětný začátek. Kolikráte udál se v něm týž obrat, tytéž zápasy! Nelze mluviti o jednotě jeho myšlenky — nebyla nikdy jednotnou — nýbrž o stálosti týchž různých základních pojmů v ní, brzy shodných, brzy protivných, častěji protivných. Jednota — té není v duchu ni v srdci takového Tolstého, ta jest v zápase jeho vášní v něm, ta jest v tragedii jeho umění a jeho života.

Umění a život jsou svorny. Nikdy nebylo dílo niterněji spojeno se životem; jest takřka stále rázu autobiografického, dává nám sledovati Tolstého od jeho dvacátého pátého roku, krok za krokem, v protimluvných zkušenostech jeho

dobrodružného běhu života. Jeho Deník, jejž započíná před svým dvacátým rokem a v němž pokračuje až do své smrti,[1]) poznámky, jež sám dodal Birjukovu,[2]) doplňují toto poznání a dovolují nejen čísti den ze dne ve svědomí Tolstého, ale znovu oživiti svět, v němž duch jeho zapustil kořeny a duše, jimiž se živila duše jeho.

Bohaté dědictví. Dvojí rod (Tolstých a Volkonských), velmi vznešený a starobylý, odvozovavší původ svůj z Rurikovců a zapsavší do svých letopisů druhy Petra Velikého, vojevůdce ze Sedmileté války, hrdiny z válek Napoleonských, Dekabristy, politické psance. Rodinné vzpomínky, jimž vděčí Tolstoj některé z nejoriginelnějších typů ve Vojně a míru: starý kníže Volkonskij, děd se strany matčiny, opožděný představitel šlechty z doby Kateřiny II., Voltairián a despota; kníže Nikolaj Grigorjevič Volkonskij,

---

[1]) Krom několika přestávek, zejména jedné dosti dlouhé v létech 1865—1878.

[2]) Pro jeho znamenitý životopis: L. N. Tolstoï: Vie et oeuvre, Mémoires, Souvenirs, Lettres, Extraits du Journal intime, Notes et Documents biographiques réunis, coordonnés et annotés par P. Birjukov, revisés par Léon Tols'toï, traduits sur le manuscrit par J.-W. Bienstock. Vydání toto z r. 1905 není ještě skončeno: Jest to nejdůležitější sbírka dokumentův o životě a díle L. N. Tolstého. Vážil jsem z něho hojně. — Viz: Vzpomínky a listy L. N. Tolstého P. Birjukova. Přel. Dr. B. Prusík. P. p.

rodný bratranec jeho matky, zraněný u Slavkova a sebraný na bojišti před očima Napoleona, jako kníže Andrej; jeho otec, měvší některé příbuzné rysy s Nikolajem Rostovem;[1]) jeho matka, kněžna Marja, něžná, nehezká, krásných očí, jejíž dobrota prozařuje V o j n u a m í r.

Neznal hrubě svých rodičů. Rozkošné vzpomínky z D ě t s t v í a c h l a p e c t v í obsahují, jak známo, málo skutečnosti. Matka jeho zemřela, když mu bylo půldruhého roku. Tudíž nemohl se pamatovati na drahou tvář, již hošík Nikolaj Irtěněv evokuje pod rouškou slzí, tvář jasného úsměvu, šířící kolem sebe radost...

A h ! K d y b y c h v t ě ž k ý c h o k a m ž i c í c h ž i v o t a m o h l j e n o m l e t m o u z ř í t i t e n t o ú s m ě v, n e v ě d ě l b y c h, c o j e s t t o h o ř e . . .[2])

Ale nepochybně přenesla na něho svou dokonalou přímost, svou lhostejnost k úsudku a svůj prý podivuhodný dar, vypravovati povídky, jež si smyslila.

Na otce svého mohl si zachovati alespoň některé vzpomínky. Byl to muž laskavý a ironický, smutných očí, jenž žil na svých statcích život nezávislý a prostý ctižádostí. Tolstému bylo devět let, když jej ztratil. Tato smrt »po prvé mu od-

---

[1]) Účastnil se polních tažení Napoleonských a stal se francouzským zajatcem v létech 1814—15.

[2]) D ě t s t v í, c h l a p e c t v í a j i n o š s t v í, II. Přel. J. K. P r a v d a a E. H l a v i n a. Ruská knihovna III., pořádá J. V. Kalaš.

halila trpkou pravdu a naplnila duši jeho zoufalstvím«.[1])

První setkání děcka s přízrakem hrůzy, jemuž bylo mu zasvětiti jednu část života, by s ním zápasil a druhou, by jej velebil, přetvořiv jej . . . Stopa této úzkosti se zračí v několika nezapomenutelných črtách posledních kapitol Dětství, kde vzpomínky jsou přeneseny do vyprávění o matčině smrti a pohřbu.

Zbylo pět dětí v starém domu v Jasné Poljaně,[2]) kde Lev Nikolajevič se narodil 28. srpna 1828, a jehož neměl opustiti, leč aby zemřel, po osmdesátidvou létech. Nejmladší, dívka, Marie, jež později stala se řeholnicí (k ní utekl se Tolstoj, umíraje, opustiv rodný dům a rodinu). — Čtyři synové: Sergěj, egoista a roztomilý, »povahy přímé, jaké jsem nikdy neviděl«; Dimitrij, vášnivý, zádumčivý, jenž později co student horoucně se oddal nábožnému životu, nedbaje úsudku lidí, postě se, obcuje s chudými, hostě nemocné, náhle vrhá se s touž prudkostí do hýření, poté, trápen hryzením svědomí, vy-

---

[1]) Dětství, XXVII.

[2]) Jasná Poljana jest vesnička jižně od Moskvy, několik mil od Tuly, »v jedné z čiře ruských krajin. Dvě velká pásma Ruska,« dí A. Leroy-Beaulieu, »pásmo lesů a ono oseté půdy se zde setkávají a proplétají. V okolí se nevyskytují ni Finové, ni Tataři, ni Poláci, ni Židé, ni Malorusové. Tento tulský kraj jest v samém srdci Ruska.« (A. Leroy-Beaulieu: Léon Tolstoï, Revue des Deux-Mondes, 15. XII. 1910.)

koupiv a vzav k sobě dívku, již poznal v kterémsi veřejném domě, umírá úbytěmi v dvacátém devátém roce.[1]) Nikolaj, nejstarší, ze všech bratří nejvíce milovaný, zdědivší po matce obrazotvornost k vypravování povídek,[2]) ironický, plachý a jemný, později důstojníkem na Kavkaze, kde přivykl alkoholu, jsa také pln křesťanské lásky, bydle v mizerných bytech, rozděluje mezi chudé všechen svůj statek. Turgeněv o něm pravil, »že životem uváděl ve skutek onu pokoru, již bratr jeho Lev se spokojoval vykládati theoreticky«.

Po boku sirotků dvě velkodušné ženy: teta Taťana,[3]) »měvší dvé ctností, dí Tolstoj: klid a lásku«. Všechen život její byl jediné láskou. Stále se obětovala . . . Naučila mne duševní rozkoši milovati . . .

Druhá, teta Alexandra, vezdy sloužívší druhým a nedavší si nikým sloužiti, obešedší se bez služebnictva; jejím zamilovaným zaměstnáním byla četba života svatých, rozhovory s poutníky a prosťáčky. Těchto prosťáčkův a prosťaček bylo několik v Jasné Poljaně. Jedna z nich, stará poutnice, byla kmotrou Tolstého sestry. Jiný, prosťáček Gryša, neuměl leč se modliti a slzeti . . .

---

[1]) Tolstoj nakreslil jej v Anně Karenině, v postavě Levinova bratra Nikolaje.

[2]) Napsal Lovcův deník.

[3]) Ve skutečnosti byla vzdálenou příbuznou. Milovala otce Tolstého a byla jím milována; ale, jako Soňa ve Vojně a míru, ustoupila.

Ó veliký křesťane Gryšo, víra tvá byla tak veliká, tak silná, že jsi pociťoval blízkost Boha a láska tvá byla tak veliká, že slova sama sebou plynula z úst tvých — ty jsi o nich nerozumoval... a jak vznešenou chválu vydal jsi Jeho velebnosti, když nenalézaje slov v slzách klesl jsi k zemi!...[1])

Kdo nevidí, jaký podíl měly všecky tyto ponížené duše na utváření Tolstého? Zdá se, že v některé z nich se načrtává a zkouší — Tolstoj posledních dnův. Modlitby jejich, láska jejich zasely do ducha děcka semena víry, z nichž starci bylo zříti vzcházeti žeň.

Vyjma Gryšu, Tolstoj ve svých povídkách z dětství nemluví o těchto prvotných spolupracovnících, pomáhavších mu budovati jeho duši.

Za to však, jak prosvítá jeho knihou tato dětská duše, »toto čisté a milující srdce, podobné jasnému paprsku, odkrývající vždy u jiných jejich nejlepší vlastnosti,« tato nesmírná něha! Jsa šťasten, myslí na jediného člověka, o němž ví, že jest nešťasten, pláče a chtěl by se pro něho obětovati. Objímá starého koně, prose ho za odpuštění, že mu ublížil. Je šťasten miluje, byť nebyl milován. Již postřehujeme první zárodky jeho budoucího genia: jeho obrazotvornost, jež mu vyluzuje slzy nad jeho vlastními povídkami; jeho

---

[1]) Dětství, XII.

mysl stále činnou, stále přemýšlející o tom, na co myslí lidé; jeho předčasnou schopnost pozorovati a vzpomínati;[1]) jeho pátravý pohled, zkoumající výraz tváří, uprostřed vlastního smutku, a pravdivost jejich bolu. Když mu bylo pět let, pocítil, — dí — po prvé, »že život není zábavou, nýbrž velmi trudná práce«.[2])

Na štěstí na to zapomněl. Tou dobou se skolébával lidovými zkazkami, ruskými bylinami, těmito mythickými a legendárními sny, vypravováním z Bible — zejména přerozkošnou historií o Josefovi, kterou ještě co stařec dával za vzor umění — a povídkami Tisíc a jedna noc, jež každovečerně u jeho babičky, sedě na okraji okna, přednášíval slepý pohádkář.

* * *

[1]) Dokonce tvrdil ve svých životopisných poznámkách z r. 1878, že se pamatuje na pocity při zavinování a na dětskou koupel ve vaničce! Viz: První vzpomínky.

[2]) První vzpomínky.

Universitní studia konal v Kazani.[1]) Studia prostřední. O třech bratřích se říkalo:[2]) »Sergěj chce a může; Dimitrij chce a nemůže; Lev nechce a nemůže.«

Procházel tím, čemu říká »poušť jinošství«. Písečnou pouští, kde povždy burácí žhavý vichr třeštění. O tomto období obsahují vzpomínky z chlapectví a zejména jinošství hojná důvěrná vyznání. Je sám. Jeho mozek jest v stavu ustavičné horečky. Během jednoho roku prostudoval a vyzkoušel na sobě všecky filosofické soustavy.[3]) Co stoik ukládá si fysická muka. Co epikurejec oddává se hýření. Poté věří v stěhování duší. Posléze upadá v šílený nihilism: má za to, že kdyby se rychle obrátil na

---

[1]) Od r. 1842—1847.

[2]) Nikolaj, starší Lva o pět let, ukončil svá studia již r. 1844.

[3]) »Ve filosofických úvahách, jež byly přední látkou našich rozhovorů, nejraději jsem měl onen okamžik, kdy myšlenky rychleji a rychleji stíhají jedna druhou, a stávajíce se čím dále tím více nedohlednými, docházejí konečně do takové hloubky mlhavosti, že nenalézáš možnosti vysloviti je a chtěje říci co si myslíš, mluvíš zcela něco jiného.« Chlapectví, XXVII.

druhou stranu, mohl by spatřiti tváří v tvář nicotu. Analysuje se, analysuje se . . .

Já již nemyslil na otázku, jež mne zajímala, ale přemýšlel jsem o tom, že jsem myslil . . .[1])

Tento neustálý rozbor, tento stroj na rozumování hýbající se na prázdno stává se mu nebezpečným návykem, jenž, jak sám dí, »často mu v životě škodí«, z něhož však umění jeho čerpalo nesmírné opory.[2])

Při této hře ztrácel jedno přesvědčení za druhým: tak aspoň se domníval. Když mu bylo šestnáct let, přestal se modlit a choditi do kostela.[3]) Leč víra nebyla mrtva, jen se tajila:

. . . Ale věřil jsem v cosi. V co jsem věřil, nikterak nebyl bych mohl říci. Věřil jsem v Boha, čili správněji nezapíral jsem Boha, ale jakého Boha, nebyl bych mohl říci; nezapíral jsem ani Krista ani jeho učení, ale v čem záleželo jeho učení, též nebyl bych mohl říci.[4])

Chvílemi napadaly jej tužby dobroty. Chtěl prodati svůj kočár a peníze rozdati mezi chudé, obětovati jim desetinu svého jmění (desátky), obe-

---

[1]) Chlapectví, XIX.

[2]) Zejména v prvních pracích, v Sevastopolských povídkách.

[3]) To bylo v době, kdy četl Voltaira a nalézal v něm zalíbení. Zpověď, I.

[4]) Zpověď, I. Přel. J. Hošek.

jíti se bez služebnictva . . . »Neboť jsou to lidé jako já.«[1]) Sestavil si, jsa churav, životní pravidla.[2]) Vytkl si naivně povinnost »vše prostudovati a vše prohloubiti: právo, lékařství, řeči, zemědělství, dějepis, zeměpis, vědy mathematické, dosíci nejvyššího stupně dokonalosti v hudbě a malbě« atd. Byl přesvědčen, že úkolem člověka jest, aby se stále zdokonaloval.

Než, nepozorovatelně, pod tlakem jeho chlapeckých vášní, prudké smyslnosti a nesmírné sebelásky[3]) tato víra v zdokonalování se odchylovala, pozbývala svého rázu nezištnosti, stávala se účelnou a hmotařskou. Chtěl-li zdokonalovati svou vůli, své tělo i ducha, to proto, aby zvítězil nad lidmi a vynutil si lásky.[4]) Chtěl se líbiti.

To nebylo snadno. Byl tehdy opičí škaredosti: tvář brutalná, dlouhá a hrubá, vlasy krátké, oči malé, tvrdě se na tebe upírající, zapadlé v temných jamkách, nos široký, tlusté přečnívající rty

---

[1]) Jinošství, III.

[2]) V březnu—dubnu 1847.

[3]) »Vše, cokoli dělá člověk, vše je ze samolibosti.« Chlapectví, XXVI. Roku 1853 Tolstoj zapisuje do svého Deníku: »Mou velkou vadou jest pýcha. Nesmírná sebeláska, nemající smyslu . . . Jsem tak ctižádostiv, že maje voliti mezi slávou a ctností (již miluji), mám za to, že zvolil bych slávu.«

[4]) »Chtěl jsem, aby mne všichni znali a milovali. Chtěl jsem jen vysloviti své jméno, a aby všichni, zvěstí překvapeni, kolem mne se shrnuli a za něco mi děkovali.« Jinošství, III.

a velké uši.[1]) Nemoha se klamati o této škaredosti, uváděvší jej již co malého hocha v zoufalství,[2]) toužil uskutečniti ideál člověka »comme il faut«.[3]) Tento ideál vedl jej k tomu, aby činil, co činili lidé »comme il faut«: hráti, hloupě se zadlužiti a dokonale se zhýrati.[4])

Jedno jej vždy zachraňovalo: jeho naprostá přímost.

— Víte, proč vás mám raději než ostatní?... dí Nechljúdov svému příteli. Vy máte ku podivu vzácnou vlastnost — přímost.

— Ano, já vždy vypravuji právě ty věci, jež se ostýchám přiznati.[5])

Ve svých nejhorších poblouzeních posuzuje sebe s neúprosnou prozíravostí.

---

[1]) Dle podobizny z r. 1848, když mu bylo dvacet let. (Repr. v I. sv. fr. překl. Vie et Oeuvre.)

[2]) »Zdálo se mi, že na světě není štěstí pro člověka s takovým širokým nosem, tlustými rty a malinkýma šedýma očima, jako jsem měl já.« Dětství, XVII. Na jiném místě praví: »..všechny rysy obličeje byly měkké, suché, neurčité. Také postrádala moje tvář vší ušlechtilosti, naopak, podobala se tváři prostého mužíka, i ruce a nohy jsem měl velké . . .« Jinošství, I.

[3]) »Rozděloval jsem lidi na »comme il faut«, na »non comme il faut« a na prostý lid. Lidí »comme il faut« jsem si vážil; ostatními jsem pohrdal; třetí vůbec ani pro mne nebyli na světě..« Jinošství, XXXI.

[4]) Zejména za jednoho pobytu v Petrohradě, 1847—1848.

[5]) Jinošství, XXVII.

»Žiji úplně zvířecky,« píše ve svém Deníku, »jsem všecek sklíčen.«

A ve své vášni rozboru zaznamenává podrobně příčiny svých vad: 1. Nerozhodnost či nedostatek energie. — 2. Podvádění sama sebe. — 3. Překotnost. — 4. Falešný stud. — 5. Mrzoutství. — 6. Zmatek. — 7. Duch napodobování. — 8. Vrtkavost. — 9. Nerozvážnost.

S touž nezávislostí soudu podrobuje kritice sociální otázky. Zesměšňuje universitní vědu, odpírá všechnu vážnost historickým studiím a dává se vězniti pro své smělé názory. V té době odkrývá Rousseaua.

To jest pro něho udeření blesku.

»Prokazoval jsem mu božskou úctu. Nosil jsem na krku medailii s jeho podobiznou jako svatý obrázek.«[1])

První jeho filosofické essaye jsou komentáře J. J. Rousseaua (1846—47).

Než, nabaživ se university a lidí »comme il faut«, vrací se do svých polí, do Jasné Poljany (1847—1851); navazuje opět styky s lidem; touží přispěti mu ku pomoci, státi se jeho dobrodincem a vychovatelem. Zkušenosti z této doby jsou vylíčeny v jednom z prvých jeho děl, Statkářovo jitro (1852), znamenité povídce, jejímž hrdinou

---

[1]) Rozhovor s P. Boyerem (Le Temps) 28. srpna 1901.

jest jeho oblíbený, jméno své propůjčující kníže Nechljúdov.[1])

Nechljúdovu jest dvacet let. Odešel z university, aby posvětil svůj život svým sedlákům. Již jest tomu rok, co pracuje o jejich blahu; a za jedné návštěvy ve vsi vidíme jej, jak naráží na posměšnou lhostejnost, zakořenělou nedůvěru, ledabylost, nedbalost, neřest, nevděk.

Všechny snahy jeho jsou marny. Vrací se domů zkrušen a vzpomíná na své sny před rokem, na své velkodušné vzněty, na svou myšlenku, »že láska a dobro jestiť pravdou a jediným možným štěstím na tomto světě«. Cítí se přemoženým. Je zahanben a unaven.

Vešed do komnaty, usedl před klavírem; ruka jeho maně dotkla se kláves. Zazněl akkord, druhý, třetí... Jal se hráti. Akkordy nebyly docela správny; často byly obyčejné do všednosti a nesvědčily

---

[1]) S Nechljúdovem shledáváme se také v Chlapectví a Jinošství (1854), Setkání s moskevským známým ve vojště (1856), v povídkách Zápisky markerovy (1856) a Lucern (1857), ve Vzkříšení (1899). — Dlužno poznamenati, že jméno to označuje různé osobnosti. Tolstoj nesnažil se, aby mu dal totéž fysické vzezření, a Nechljúdov končí sebevraždou v povídce Zápisky markerovy. Jsou to různé inkarnace Tolstého, po stránce nejlepší i nejhorší.

o nějakém hudebním talentu, ale Nechljúdovu působilo toto zaměstnání jakousi neurčitou, bolnou rozkoš. Po každém střídání akkordů s tlukoucím srdcem očekával, co z něho vyjde, a když akkord vyzněl, smutně doplňoval obrazotvorností to, co scházelo. Jemu se zdálo, že slyší sta melodií: i chor, i orchestr... A hlavní požitek poskytovala mu usilovná činnost obrazotvornosti, jež nesouvisle a přerušovaně sice, ale s ohromující přesností předváděla mu v tu chvíli nejrůznější obrazy a výjevy z minulosti i budoucnosti...

Tu vidí opět sedláky neřestné, nedůvěřivé, lživé, lenivé a zaryté, s nimiž před chvílí rozmlouval; ale nyní vidí je s tím, co mají dobrého, ne již s jejich vadami; vniká v srdce jejich intuicí lásky; postřehuje v nich jejich trpělivost, jejich odevzdanost do osudu, jenž je drtí, vzpomíná si na jejich zříkání a odpuštění křivd, jejich rodinnou lásku, a na příčiny jejich přirozené a zbožné oddanosti minulosti. Vybavuje si ve vzpomínce jejich dny dobré práce, trudné a zdravé... »Krásné, šepce... Proč nejsem jedním z nich?«[1])

---

[1]) Statkářovo jitro, přel. P. Kaňka.

Celý Tolstoj jest již v hrdinovi této první povídky:[1]) jasná jeho vidina a jeho trvalé illuse, Pozoruje lid s dokonalým realismem; sotva že však přimhouří oči, zmocňují se ho jeho sny a jeho láska k lidem.

* * *

[1]) Jest současná s povídkami z Dětství.

Tolstoj však r. 1850 jest méně trpěliv Nechljúdova. Jasnaja jej zklamala; má dosti prostého lidu, jako elity; úkol, který na se vzal, jej tíží; nesnese toho již. Ostatně věřitelé jeho jej zneklidňují. R. 1851 prchá na Kavkaz, k armádě, k bratru Nikolaji, důstojníku.

Sotva přišed do jasných hor, nabývá rozvahy, nalézá opět Boha:

Onehdy v noci nemohl jsem usnouti... Jal jsem se modliti k Bohu. Nemožno vylíčiti něhu, kterou jsem pociťoval, modle se. Odříkával jsem obvyklé modlitby, potom jsem ještě dlouho trval na modlitbách. Přál jsem si čehosi velikého, čehosi překrásného... Čeho? Nemohu říci. Přál jsem si splynouti s Prabytostí, prosil jsem, aby mi byly odpuštěny moje viny... Ne, neprosil jsem o to, cítil jsem, že v onom blaženém okamžiku byly mi odpuštěny. Prosil jsem, a zároveň jsem cítil, že nemám oč bych prosil a že jsem nemohl, neuměl prositi. Vzdával jsem díky, ale nikoli slovy, nikoli

myšlenkou... Neminula ani hodina a naslouchal jsem hlasu hříchu. Usnul jsem, sně o slávě a ženách: To bylo silnější mne.

Co po tom sejde? Děkuji Bohu za tento okamžik blaha, za to, že mi ukázal mou malost a mou velikost. Chci se modliti, ale neumím; chci pochopiti, ale neodvažuji se. Odevzdávám se do vůle Tvé![1])

Nad tělem nezvítězil (nad tím nezvítězil nikdy); zápas pokračoval v skrytu srdce, mezi vášněmi a Bohem. Tolstoj zaznamenává do Deníku tři zlé duchy, kteří ke zkáze duše jej obcházejí:

1. Vášeň hry. (Zápas možný.)
2. Smyslnost. (Zápas přetěžký.)
3. Marnivost. (Všech nejtěžší.)

V tom okamžiku, kdy o tom snil žíti pro ostatní a sebe obětovati, obléhaly jej rozkošnické nebo malicherné myšlenky: představa některé kavkazské ženy nebo »jak by byl nešťasten, kdyby jeho levý knír byl vyšší pravého«.[2]) »Co po tom sejde!« Bůh byl přítomen, neopouštěl ho již. Samo vření zápasu bylo plodné, všecky síly životní jím byly vzrušeny.

---

[1]) Deník (dle franc. překladu) 11. června 1851 na Kavkaze.
[2]) Deník, 2. července 1851.

Myslím, že tak lehkovážná myšlenka, odebrati se na Kavkaz, byla mi vnuknuta s hůry. To ruka Boží mne vedla. Nepřestávám za to děkovati. Cítím, že jsem se zde stal lepším a jsem pevně přesvědčen, že vše, co se se mnou může státi, bude k mému dobru, ježto Bůh sám tomu chtěl . . .[1])

To jest zpěv díkůčinění země na jaře. Odívá se květy. Vše jest dobré, vše jest krásné. R. 1852 genius Tolstého vydává své první květy: Dětství, Statkářovo jitro, Vpád, Chlapectví, a vzdává díky Duchu života, oplodnivšího jej.[2])

* * *

---

[1]) Dopis tetě Taťaně v lednu 1852.

[2]) Podobizna z r. 1851 projevuje již změnu, jež se udála v jeho duši. Hlava jest vztyčena, výraz tváře jest trochu zjasněn, jamky oční jsou méně temné, jen oči zírají stále tak upřeně a ústa, pootevřená, zacloněná vznikajícím knírem, jsou zachmuřena. Ve výrazu jest stále cosi hrdého a nedůvěřivého, ale daleko více mladosti.

D ě t s t v í započal na podzim r. 1851 v Tiflisu a ukončil 2. července 1852 v Piatigorsku na Kavkaze. Jest zajímavo, že v rámci této přírody, jež jej opojovala, uprostřed nového života, uprostřed pohnutého ruchu válečného, kdy jal se odkrývati množství karakterův a vášní jemu neznámých, Tolstoj v tomto prvém díle vrací se k upomínkám na svůj minulý život. Avšak, píše D ě t s t v í, byl churav, vojenská činnost jeho byla náhle přerušena. A v dlouhých, volných chvílích rekonvalescence, jsa sám a rozbolestněn, ocitá se v sentimentálním rozpoložení mysli, kdy minulost se rozprostírala před jeho dojatým zrakem.[1]) Po vyčerpávajícím napětí marných posledních let bylo mu sladko znovu prožívati »zázračnou, nevinnou, poetickou a radostnou dobu« dětských let a znovu si zrobiti »srdce dětské, dobré, plné citu a schopné lásky«. Ostatně, s horoucností mládí a nekonečnými svými plány, cyklickým rázem své básnické fantasie, osnující zřídka kdy jednotlivý námět — i romány jeho nejsou leč články dlouhého řetězu, úryvky nesmírných celků, jichž ne-

[1]) Listy, které tehdy psal své tetě Tataně, jsou plny něhy a slz. Jest takový L j o v - r j o v, jak sám dí, plačtivý Lev. (6. ledna 1852.)

mohl nikdy provésti[1]) — Tolstoj v té chvíli nespatřoval v povídkách z Dětství leč první kapitoly Čtyř Dob, mající obsahovati život jeho na Kavkaze a zakončiti se nepochybně objevením Boha přírodou.

Tolstoj posuzoval později velmi přísně své povídky z Dětství, jimž vděčil částečně svou popularnost.

»Je to tak špatné,« děl Birjukovu, »je to psáno s tak malou literární poctivostí . . . Z toho nelze ničeho získati.«

Byl jediný toho názoru. Rukopisné dílo, podepsané pouze začátečními písmenkami L. N. T., zaslané časopisu »Sovremenník«, bylo ihned uveřejněno (6. září 1852) a mělo všeobecný úspěch, jejž čtenáři celé Evropy potvrdili. Přes to, přes básnický půvab, rozkošnou drobnomalbu, jemné pohnutí, pochopujeme, že Tolstému později se nelíbilo.

Nelíbilo se mu právě z důvodů, z kterých se líbilo ostatním. Dlužno říci: vyjma v kresbě některých místních typův a nemnohé stránky poutající svým náboženským cítěním nebo pravdivostí emoce[2]) osobnost Tolstého projevuje se

---

[1]) Statkářovo jitro jest úryvek projektovaného Románu ruského statkáře. Kozáci jsou první částí velikého románu kavkazského. Ohromné dílo Vojna a mír nebylo v myšlence spisovatelově leč jakýmsi vstupem k soudobé epopei, jejíž střed měly tvořiti Dekabristé.

[2]) Poutník Gryša, nebo smrt matčina.

tu jen nepatrně. Vládne zde jakási něžná, měkká sentimentálnost, která mu napříště byla vždy protivnou a již vyloučil ze svých ostatních románů. Poznáváme ji, poznáváme tento humor i ty slzy; pocházejí od Dickense. Mezi nejmilejší četbu v létech od čtrnácti do jednadvaceti Tolstoj zapisuje do svého Deníku: »Dickens: David Copperfield. Mocný vliv.« Znovu čte tuto knihu na Kavkaze.

Dva jiní autoři, měvší naň vliv, na nějž sám upozorňuje, byli Sterne a Toeppfer. »Byl jsem tehdy«, dí, »pod jejich vlivem.«[1])

Kdo by byl myslil, že Ženevské novelly byly prvním vzorem autoru Vojny a míru? A přece stačí to věděti, abychom shledali v povídkách z Dětství jejich vroucí a čtveráckou dobráckost, přenesenou do aristokratičtějšího ovzduší.

Tolstoj při svých začátcích byl tedy pro čtenářstvo zjevem povědomým. Osobnost jeho se však v brzku projevila. Chlapectví (1853), méně ryzí a méně dokonalé Dětství, jeví původnější psychologii, velice živý cit pro přírodu a duši znepokojenou, jíž bychom u Dickense a Toeppfra marně hledali. V Jitru statkářovu (1852)[2]) karakter Tolstého jest přesně vytvářen, s pevnou přímostí jeho pozorování

---

[1]) V dopise Birjukovovi.

[2]) Statkářovo jitro bylo ukončeno teprve 1855—1856.

a s jeho vírou v lásku. Mezi pozoruhodnými portréty sedláků, jež kreslí v této povídce, shledáváme již náčrt k jedné z nejkrásnějších vidin z jeho Povídek pro lid: starce u včelníku, stařečka pod břízkou,[1]) ruce rozpřažené a hledícího vzhůru, lysina jeho leskne se po celé hlavě a kolem hlavy slétají se zlaté včelky u věnec, víří, ale neštípnou ho...

Avšak vzornými díly této doby jsou ona, jež zachycují bezprostředně jeho přítomné emoce: povídky kavkazské. První, Vpád (dokončená 24. prosince 1852), vyniká nádherou krajin: východ slunce v horách, na břehu řeky; úžasný noční obraz, chlad a hlasy noci zachyceny s uchvacující silou; a návrat za večera, co v dáli sněhové vrcholky mizejí ve fialové mlze a krásné hlasy zpívajících vojínů rozléhají se daleko průzračným vzduchem. Některé typy z Vojny a míru se tu zkouší v životě: Kapitán Chlopov, opravdový rek, který se nepotýká ze záliby, nýbrž proto, že jest to jeho povinností, jedna z oněch ruských prostých, upřímných tváří, »jíž pohlížeti přímo do oka bývá milo a příjemno«. Nemotorný, neobratný, trochu směšný, lhostejný k svému okolí, on jediný se nemění v bitvě, co všichni ostatní se mění; »byl právě takovým, jakého jsem jej vídal vždy: tytéž nenucené pohyby, týž výraz bezelstný zračil se na jeho ne sice krásné, ale bezelstné tváři«. Vedle něho poručík hrající

---

[1]) Dva starci (1885).

si na Lermontovského hrdinu, jenž, jsa veskrze mírným člověkem, tváří se zuřivým. A chuděrka malý podporučík, všecek rozradostněný svou první sečí, překypující něhou, jenž by chtěl každého pocelovati, rozkošný a směšný, a jenž se dá pitomě zabít, jako Peťa Rostov. V středu obrazu postava Tolstého, jenž pozoruje, nevměšuje se v myšlenky svých druhův a již tehdy hlásá svůj odpor proti válce:

Může-li úzko býti člověku v této krásné přírodě, pod tím hvězdnatým nebem? Zdaž mohou se uprostřed těchto zjevů okouzlujících v duši člověka skrývati zloba, msta nebo jiné divoké vášně? Zdálo se mi, že veliké zlo musí vymizeti ze srdce člověka žijícího v náručí této přírody — v tomto souboru krásy a dobra.[1])

Některé kavkazské povídky, načrtané v této době, byly upraveny až později: v létech 1854—5 Kácení lesa, přesně realistická, poněkud chladná, ale plná zajímavých poznatků o psychologii ruského vojína — poznámek pro budoucnost; — r. 1856 Setkání s moskevským známým ve vojště. Z kavkazských zápisek knížete Nechljúdova: muž z vyšší společnosti, schátralý, degradovaný poddůstojník, zbabě-

---

[1]) Vpád, sv. 2. spisů hr. L. N. Tolstého. Přel. J. V. Kalaš.

lec, opilec a lhář, jenž nemůže přivyknouti myšlence být zabit jako kterýkoliv z vojáků, jimiž pohrdá a z nichž nejmenší je stokrát lepší než on.

Nade všemi těmito díly se zdvihá, nejvyšší vrchol tohoto prvního horského řetězu, jeden z nejkrásnějších lyrických románů, jež Tolstoj byl napsal, píseň jeho mládí, báseň Kavkazu, Kozáci.[1]) Nádhera sněžných hor, stroucích své vznešené obrysy na jasném nebi, naplňuje svou hudbou celou knihu. Jest to dílo jedinečné svým pelem genia, všemohoucí silou mladosti, jak dí Tolstoj, »rozmach, jenž se již nikdy neopakuje«. Jaký příval jarní! Jaké proudy lásky!

»Miluju! Velice miluju.... Výborní hoši! Znamenití!...« opakoval a bylo mu do pláče. Proč? Od čeho bylo mu do pláče? Co bylo znamenité? Koho velice miloval? Nevěděl sám dobře.[2])

Toto opojení srdce překypuje v zmatku. Hrdina Oljénin, přišed jako Tolstoj se osvěžiti na Kavkaz, životem dobrodružným a zahořev láskou pro mladou kozačku, se oddává zmatku svých protichůdných tužeb. Hned si říká, že »štěstí záleží v tom: žíti pro druhé v sebezapření«, hned,

---

[1]) Ačkoliv byla ukončena mnohem později, r. 1860 (vyšla teprve r. 1863), podstatná část povídky Kozáci jest z této doby.

[2]) Kozáci. Kavkazská povídka. (Str. 231.) Přel. B. V.—L. K.

že »sebezapření jest nesmysl«; tu není dalek uvěřit se starým kozákem Jeroškou, »že vše je jedno: Bůh tě stvořil. Bůh stvořil i dívku. Vše on stvořil. Hřích? Kde je tu hřích? Na hezkou dívku se podívati a s ní se pobaviti jest hřích? — Ne, to není hřích, ale spása.« K čemu mysliti? Stačí žíti. Život je všecek dobro, je všecek štěstí, život všemohoucí, život vesmírný. Život, toť Bůh. Horoucí zbožnění přírody vzdouvá a zžírá duši. V hloubi lesa, »uprostřed této divoké, nad pomyšlení bohaté vegetace, spousty zvěře a ptáků, myriad hmyzu, v této tmavé zeleni, horkém vzduchu, mezi strouhami kalné vody — pod spadlým listím bublající«, na krok od nástrah nepřítelových, Oljénin »pojednou přišel na takový divý cit bezdůvodného štěstí a lásky ke všemu, že dle starého, dětského zvyku počal se křižovati a komusi děkovati«. Jako indický fakir cítí rozkoš, vzpomenuv si, že tu leží sám — Bůh ví kde — v tomto víru života, jenž po něm dychtí, že myriady neviditelných bytostí, skrytých, se všech stran číhají v tom okamžiku na jeho smrt . . . A jasně si představuje, co myslí a co bzučí komáři:

». . . Sem, sem, děti! Hle, koho lze jísti!«

Tak bzučí a lítnou k němu. I pochopil jasně, že není ani ruský šlechtic ani člen moskevské společnosti, ani přítel a příbuzný toho či onoho, ale jednoduše, že jest takovým komárem, takovým bažan-

tem nebo jelenem jako jsou ti, kteří nyní žijí kolem něho: »Stejně jako oni... stejně jako oni život dožiji, umru: jen tráva vyroste...«[1])

A srdce jeho plesá.

Tolstoj žije, v této hodině mladosti, v třeštění síly a lásky k životu. Objímá přírodu a splývá s ní. V ní stápí, konejší, rozněcuje své hoře, své radosti i své lásky.[2])

Toto romantické opojení však nikdy nezastírá bystrosti jeho zraku Nikde jako v této horoucí básni nevylíčil krajiny s takovou silou, typy lidí s takovou pravdivostí. Protiva přírody a světa, jež tvoří osnovu knihy a jež bude po celý jeho život jedním z nejoblíbenějších themat Tolstého myšlenky, článkem jeho vyznání víry, vyvolává v něm již tehdy některé trpké akcenty — aby bičoval komedii světa — ze Sonáty Kreutzerovy.[3]) Jest však stejně pravdivým vůči těm, jež miluje; a přírodní tvorové, i krásná kozačka a její přátelé, jsou zřeni v plném světle se svým sobectvím,

---

[1]) Kozáci (str. 311—312).

[2]) »Snad«, dí Oljénin, »kochal jsem se její krásou jako krásou hor a nebe . . . Kochaje ji, tvořil jsem část nerozlučnou Přírody.« Často srovnává tu, již miluje, s přírodou: »Ona jest šťastná: jest jako příroda, přímá, klidná a sama v sebe uzavřená.« A jinde přirovnává pohled na vzdálené hory s touto »velebnou ženou«.

[3]) Na př. v dopise Oljéninově přátelům na Rusi.

svou lakotností, svým darebáctvím, všemi svými vadami.

Naskytla se mu výjimečná příležitost podrobiti zkoušce tuto hrdinskou pravdivost.

* *
*

V listopadu 1853 byla Turecku vypověděna válka. Tolstoj hlásil se k armádě v Rumunsku, později, byv přeložen na Krym, přibyl 7. listopadu 1854 do Sevastopole. Hořel nadšením a vlasteneckou vírou. Plnil chrabře svou povinnost, byv často v nebezpečenství, zvláště v dubnu a květnu 1855, kdy byl přidělen každý třetí den k dělostřelecké službě u baterie 4. bašty.

V té době, kdy žil v ustavičném rozjitření a rozechvění, sám a sám se smrtí, náboženský jeho mysticism oživl. Mívá rozhovory s Bohem. V dubnu 1855 zapisuje do Deníku modlitbu k Bohu, díkuvzdání za ochranu v nebezpečenství a snažnou prosbu, by jej dále chránil, »abych dosáhl věčného a slavného cíle bytí, mně ještě neznámého . . .«. Tímto cílem bytí nebylo umění, bylo to již náboženství. 5. března 1855 zapisuje:

Napadla mne veliká myšlenka, a cítím, že bych byl schopen jejímu uskutečnění zasvětiti celý svůj život. Myšlenkou tou jest založiti nové náboženství, náboženství Kristovo, zbavené dogmat a tajemství... Jednati v jasném vědomí,

aby všichni lidé byli spokojeni náboženstvím.[1])

To bude úkolem jeho stáří. Zatím, aby odvrátil mysl od podívané obkličující jej, dal se znovu do psaní. Jak mohl nalézti volnosti ducha nutné k tvoření, by napsal za krupobití granátů třetí část svých vzpomínek: Jinošství? Kniha ta je chaotická a lze přičísti okolnostem, za nichž vznikla, její zmatek a mnohdy jakousi suchost abstraktních analysí, roztříděných na části a oddíly po způsobu Stendhalově.[2]) Podivujeme se však klidnému pronikání změti zmatených myšlenek a snů tísnících se v mladé hlavě. Dílo jest výrazem vzácné přímosti spisovatelovy vůči sobě samému a místy, jaká svěžest poetická v sličném líčení jara v městě, ve vypravování o zpovědi a útěku do kláštera pro zapomenutý hřích! Jakýsi vášnivý pantheismus dodává lyrické krásy některým stránkám, jichž mluva připomíná povídky kavkazské. Na př. popis této letní noci:

---

[1]) Deník.

[2]) Shledávám týž způsob v povídce Kácení lesa, z téže doby. Na př.: »Jestiť trojí druh lásky: 1. láska krásná, 2. láska obětivá, 3. láska účinná atd.« (Jinošství.) — Nebo: »V Rusku jsou tři převládající typy vojáka: 1. pokorní, 2. velící, 3. odhodlaní. — Pokorní se dělí dále na a) pokorné lhostejné a b) pokorné starostlivé. Velící se dělí na a) velící hrubé a b) velící chytrácké. Odhodlaní dále dělí se na a) šprýmaře a b) zpustlé.«

...Pohled na staré břízy, které se leskly po jedné straně v záři měsíční svými hustými větvemi, po druhé — temně zastíraly křoviny a cestu... Tlukot křepelky za rybníkem... Tichý, sotva slyšitelný skřípot dvou starých bříz o sebe a bzučení komára a pád jablka, které se zachytlo na větvičce za suché listí, i skoky žab, které někdy se chtěly dostat až na schody terrasy a jejichž zelená záda tajemně v záři měsíčné se leskla... Měsíc nesl se výš a výše na nebi, velkolepý lesk rybníka, stejnoměrně rostoucí jako zvuky noční, stával se jasnějším a jasnějším, stíny tmavšími a tmavšími... a já nicotný červík, již všemi malichernými, bědnými lidskými vášněmi poskvrněn, ale s celou nesmírnou, mohutnou silou lásky — mně bylo, jako by příroda, měsíc a já byli jedno a totéž.[1])

Avšak přítomná skutečnost promlouvala hlasitěji než sny minulosti: vnucovala se naléhavě. Jinošství zůstalo nedokončeno; a štábní setník hrabě Lev Tolstoj, v srubu své bašty, za rachotu děl, uprostřed své roty, pozoroval živé i umírající a zapisoval jejich úzkosti i své v neza-

---

[1]) Jinošství, XXXII.

pomenutelných Sevastopolských črtách. Tyto tři črty — Sevastopol v prosinci 1854, Sevastopol v květnu 1855, Sevastopol v srpnu 1855 — bývají shrnovány v týž posudek. A přece jsou tak různé; zvláště druhá cítěním i uměním se liší od ostatních dvou. Tyto jsou ovládány vlastenectvím: nad druhou se vznáší neúprosná pravda.

Vypravuje se, že carevna přečetši první povídku[1]) slzela a že car dal rozkaz — tak byl nadšen — aby povídka byla přeložena do francouzštiny a spisovatel aby byl chráněn před nebezpečím. To jest pochopitelno. Není tu, co by nevynášelo vlast a válku. Tolstoj právě přibyl; nadšení jeho jest nedotknuto; tone v hrdinství. Nepostřehuje ještě u obhájců Sevastopolu ni ctižádosti, ni samolibosti, žádného nešlechetného citu. Pro něho jest to velikolepá epopeje, jejíž »rekové důstojně se řadí k hrdinům Řecka«. Na druhé straně tyto zápisky nejeví žádného úsilí obrazotvornosti, žádného pokusu objektivního líčení; spisovatel se prochází městem; zří jasným zrakem, avšak vypravuje způsobem prostým volnosti: »Vidíte... Vstoupíte... Pozorujete...« Jest to čiré zpravodajství s krásnými přírodními dojmy.

Zcela jiná jest druhá črta: Sevastopol v květnu 1855.

---

[1]) Zaslanou do časopisu Sovremennik a ihned uveřejněnou.

Hned v prvých řádcích čteme:

Na tisíce sebelásek se zde střetlo nebo utišilo v smrti...

A dále:

...A ježto jest tam lidí mnoho, tudíž jest i mnoho ctižádostí... Marnivost, marnivost a marnivost všude, ba i na pokraji hrobu!... Jest to zvláštní nemoc našeho století...

Proč Homérové a Shakespearové mluvili o lásce, o slávě, o útrapách, ale literatura našeho století jest jen nekonečná povídka marnivosti?

Povídka, nejsoucí již pouhým vypravováním spisovatelovým, nýbrž uvádějící na scénu přímo vášně a lidi, ukazuje, co se skrývá pod rekovstvím. Jasný pohled Tolstého, vystřízlivěv, proniká snadno ledví svých spolubojovníků; v nich i v sobě zří pýchu, strach, komedii světa odehrávající se na píď od smrti. Zvláště strach jest postřehnut, zbaven svých roušek a ukázán v celé své nahotě. Tyto ustavičné úzkosti, tato posedlost smrtí jsou líčeny[1]) bez ostychu, beze slitování, s ukrutnou upřímností. V Sevastopoli Tolstoj se na-

---

[1]) Tolstoj se k nim vrací o mnoho později ve svých Rozhovorech s přítelem Teneromem. Vylíčil mu zvláště jeden záchvat hrůzy kterési noci, když ležel v »loži«, vykopaném na samém valu, pod krytem srubu. (Episoda z války Sevastopolské.)

učil zříkati se vší sentimentálnosti, »onoho zbytečného, ženského, bolestně plačtivého soucitu«, jak dí s pohrdáním. A nikdy jeho rozborný duch, jehož pud viděli jsme procitati za jinošských jeho let a který nabývá druhdy takřka choroblivého rázu,[1]) nedosáhl prudké a omamné síly líčení smrti Praskuchina. Celé dvě stránky věnuje popisu toho, co se děje v duši nešťastníkově za trvání vteřiny, co puma dopadla a sviští, než vybuchne, — a jednu stránku líčení toho, co se v něm děje, když puma vybuchla a on »byl zabit na místě střepem pumy do prostřed prsou«.

Jako mezihry orchestru uprostřed dramatu otevírají se v těchto bitevních obrazech šíré dálavy, průseky světla, symfonie slunce vycházejícího nad nádhernou krajinou, kde na tisíce lidí zápasí se smrtí. A křesťan Tolstoj, zapomenuv vlastenectví své první povídky, proklíná bohaprázdnou válku: A tito lidé, křesťané, vyznávající jediný veliký zákon lásky a sebeobětování, dívajíce se na to, co způsobili, zda lítostí nepadnou na kolena před Tím, kte-

---

[1]) O něco později i Družinin přátelsky jej varuje před tímto nebezpečím: »Vy máte sklon k přespřílišné analyse; mohl by se státi velkou vadou. Někdy byl byste hotov říci: lýtko toho a toho člověka jevilo touhu jeho odcestovati do Indie. . . . Musíte zkrotit tento sklon, ale nepotlačiti ho pro nic na světě.« (Dopis z r. 1856, uveřejněn Birjukovem.)

rý dav jim život, vložil do duše každého, spolu se strachem před srmtí, lásku k dobru a krásnu, a zda se slzami radosti a štěstí neobejmou se jako bratři?

Dokončiv tuto povídku, jejíž výraz jest tak pln hořkosti, jaké neprojevilo žádné jeho dílo, Tolstoj pociťuje pochybnost. Neměl pravdu, že promluvil?

Těžká pochybnost se mne zmocňuje. Snad nebylo třeba toho říci. Snad náleží to, co jsem řekl, k oněm zlým pravdám, které nevědomky skrývají se v duši každého a nemají býti pronášeny, by nestaly se škodlivými jako víno ustálé, jímž nemá se míchati, by se nezkazilo. Kde jest tu vypodobení zla, jemuž třeba se vyhýbati? Kde výraz dobra, jež třeba následovati? Kde zločinec, kde hrdina? — Všichni jsou hodni a všichni jsou špatni...

Ale vzpamatovav se hrdě:

Hrdinou mé povídky, jejž miluju vší silou duše své, jehož snažil jsem se vylíčiti ve vší jeho kráse, a jenž vždy byl, jest a bude krásným, jest — Pravda.

Přečta tato slova,[1]) redaktor Sovremenniku Někrasov psal Tolstému:

A to jest právě to, čeho jest nyní třeba ruské společnosti: pravda, pravda, které od smrti Gogolovy tak málo zůstalo v literatuře ruské.. Tato pravda, v tom způsobu, jak ji uvádíte v naši literaturu, jest něčím u nás úplně novým. Obávám se jen jednoho: aby čas a zbabělost života, hluchota a němota všeho co nás obkličuje neučinily z Vás, co učinily z většiny z nás, — aby neubily ve Vás energii.[2])

Ničeho takového nebylo se obávati. Čas, jenž otupuje energii všedních lidí, zocelil energii Tolstého. V oné době však těžké zkoušky jeho vlasti, dobytí Sevastopoli, vzbudily v něm spolu s pocitem bolestné lásky lítost: litoval své příliš tvrdé upřímnosti.

V třetí povídce — Sevastopol v srpnu 1855 — popisuje důstojníky hrající v karty a hádající se, přerušuje se a praví:

Ale spusťme rychle oponu nad touto scénou. Zítra, ano snad v témž okamžiku každý z těchto důstoj-

---

1) Jež censura seškrtala.
2) 2. září 1855.

níků vesele a hrdě půjde smrti vstříc... V hloubi duše jednoho každého uložena jest ona šlechetná jiskra, jež z něho učiní hrdinu.

A jestliže tento ostych neoslabuje výrazu realistického líčení, volba osobností projevuje zřejmě sympatie autorovy. Epopeje Malakovova a hrdinský jeho pád jsou symbolisovány dvěma jímavými postavami: dvěma bratry, z nichž jeden, starší, hejtman Kozelcov, má některé rysy Tolstého;[1]) druhý, praporčík Voloďa, plachý a nadšený, jejž líčí s jeho horečnými samomluvami, jeho sny, jeho slzami, jež mu stoupají do očí pro nic za nic — slzy něhy, slzy ponížení —, jeho úzkostmi prvních hodin ztrávených na baště (ubohý hoch ještě se bojí tmy a když ulehne, skrývá hlavu do svého kápí), jeho tísní, již mu působí pocit osamělosti a lhostejnost druhů, pak, když hodina nadešla, jeho radost v nebezpečí. Tento hoch patří do skupiny poetických figur jinochů (Peťa z Vojny a míru, poručík z Vpádu), kteří, se srdcem plným lásky, zápasí smějíce se, pak náhle se skácí, nechápajíce, v smrti. Oba bratři padnou téhož dne — posledního dne obrany. — A povídka se končí těmito slovy, v nichž burácí zuřivá vlastenecká vášeň:

---

1) Sebeláska jeho se směšovala s jeho životem: být první, nebo se zničit. »... Byl rád prvním mezi lidmi, s nimiž se přirovnával.«

Vojsko opustilo město. A každý voják, popatřiv od severu na opuštěnou Sevastopoli, s nevyslovitelnou hořkostí v srdci, vzdychl a pohrozil pěstí nepříteli.[1])

* *
*

---

[1]) Tolstoj r. 1889 v předmluvě, již napsal k Vzpomínkám na Sevastopol dělostřeleckého důstojníka A. Erchova, uvádí si na pamět tyto výjevy. Všecka hrdinská vzpomínka z nich vyprchala. Nepamatoval si již — leč strach, trvavší sedm měsíců — dvojí strach: před smrtí a před hanbou — ukrutnou duševní muku. Má za to, že všechny hrdinské činy za obležení se shrnují v toto: vojska byla masem pro kanony.

Když, vyšed z tohoto pekla, kde během jednoho roku poznal až na dno vášně, marnivosti a bolest lidskou. Tolstoj se ocitl v listopadu 1855 mezi petrohradskými spisovateli, pocítil k nim ošklivost a pohrdání. Vše mu připadalo malicherné a licoměrné. Tito muži, jevivší se mu z dáli v svatozáři umění, — Turgeněv, jemuž se byl podivoval a jemuž právě věnoval Kácení lesa, — viděni z blízka, trpce jej zklamali. Kterási podobizna z r. 1856 představuje jej v jejich středu: Turgeněv, Gončarov, Ostrovskij, Grigorovič, Družinin. Zaráží, vedle nenucenosti ostatních, svým asketickým a tvrdým vzezřením, svou kostnatou hlavou zapadlých tváří, svýma stroze založenýma rukama. Stoje vzpřímen v stejnokroji za těmito literáty, »zdá se«, jak praví Suarès, »spíše střežiti tyto lidi, než býti jedním z nich: řekl bys, že je hotov provoditi je do vězení«.[1])

Zatím všichni se seskupili kolem mladého soudruha přišedšího mezi ně, obklíčen jsa dvojitou slávou spisovatele a hrdiny sevastopolského. Turgeněv, jenž byl »plakal a volal urá!« za četby

---

[1]) Suarès: Tolstoï 1899. Ed. Union pour l'action morale. Týž: Tolstoï vivant. Edit. Cahiers de la Quinzaine.

sevastopolských črt, podal mu bratrsky ruku. Leč tito dva muži nemohli si rozuměti. Zřeli-li oba svět se stejnou jasností zraku, směšovali svou vidinu barvou svých protichůdných duší: tato ironická a chvějící se, milující a rozčarovaná, oddaná krásnu; ona, prudká, hrdá, znepokojená mravními ideami, plna kteréhosi skrytého Boha.

Především, čeho Tolstoj nikdy neodpustil těmto literátům, že se pokládali za jakousi vyvolenou kastu, hlavu lidstva. Bylo v jeho odporu k nim mnoho pýchy šlechtice a důstojníka vůči měšťáckým písalům a svobodomyslníkům.[1]) Byl to karakteristický rys jeho povahy — on sám to doznává —, instinktivně »odporovati všem všeobecně uznávaným úsudkům«.[2]) Z jakési nedůvěry k lidem, z jakéhosi skrytého pohrdání rozumem lidským, všudy větřil klamání sebe nebo druhých, lež.

N i k d y n e v ě ř i l v u p ř í m n o s t l i d í. K a ž d é d u š e v n í h n u t í z d á l o s e m u f a l š í a m ě l v e z v y k u s v ý m p r o n i k a v ý m p o h l e d e m v n i k n o u t i č l o v ě k u,

———————

[1]) V kterémsi rozhovoru Turgeněv si stěžuje na »stupidní šlechtickou pýchu Tolstého, na jeho junkerskou chvastavost«.

[2]) »Jeden rys mé povahy — dobrý či špatný — leč který mně byl vždy vlastní: že chtěj nechtěj stavěl jsem se vždy proti vnějším epidemickým vlivům . . . Měl jsem vždy odpor proti proudu veřejného mínění.« (Dopis P. Birjukovovi.)

který se mu zdál falešný, až na dno duše...[1])

Jak naslouchal! Jak se díval na spolurozmlouvajícího z hloubi svých sivých vpadlých očí! S jakou ironií se svíraly jeho rty![2])

Turgeněv říkal, že nikdy nepocítil nic trapnějšího, než tento pronikavý pohled, jenž, připojen k dvěma, třem jedovatým poznámkám, byl s to, aby člověka rozzuřil.[3])

Mezi Tolstým a Turgeněvem, od prvých jejich setkání, došlo k prudkým výstupům.[4]) Vzdáleni druh druha se utišovali a snažili se býti

---

[1]) Turgeněv.

[2]) Grigorovič.

[3]) E. Garšin. (Viz: Život a dílo Tolstého. Birjukov.)

[4]) Nejprudší, zavinivší roztržku, udál se r. 1861; Turgeněv stavěl na odiv své filantropické city a rozhovořil se o dobročinnosti, jíž se zabývala jeho dcera. Nic tak Tolstého nedráždilo, jako společenská dobročinnost. »Mám za to, že vyparáděná mladá dívka, chovající na klíně špinavé a smrduté caparty, hraje komedii, která není upřímná.« Hádka nabyla prudkosti. Turgeněv, všecek bez sebe, hrozil Tolstému, že jej spolíčkuje. Tolstoj, žádav zadostučinění, vyzval jej na souboj. Turgeněv, želev své prudkosti, omluvil se listem. Tolstoj však neodpustil. Skoro o dvacet let později, jak dále uvidíme, byl to on, jenž žádal za odpuštění, r. 1878, tehdy, když se odříkal celého svého minulého života a ponížil hrdost svou před Bohem.

právi. Leč časem odpor Tolstého k tomuto literárnímu prostředí ještě více se utvrdil. Nemohl těmto umělcům odpustiti směs jejich zkaženého života a jejich mravních nároků.

Přesvědčil jsem se, že téměř všichni byli lidé nemravní a většinou lidé špatní, ničemných povah, — mnohem nižší oněch, s kterýmiž jsem se setkával ve svém dřívějším toulavém vojenském životě, — avšak lidé sebevědomí a spokojení se sebou, jak jen mohou býti spokojeni lidé docela svatí. Zprotivili se mi.[1])

Odloučil se od nich. Přece zachoval si ještě po nějaký čas jejich víru v umění.[2]) Hrdost jeho dosáhla svého přání. Byla to víra hojně odměňovaná; vynášela »peníze, ženské, slávu...«.

Víra tato ve význam básnictví a rozvoj života byla náboženstvím, a já byl jedním z kněží jeho. Býti knězem jeho bylo velmi výhodné a příjemné...

Aby mohl se mu cele věnovati, zažádal za propuštěnou z vojenské služby (v listopadu 1856).

---

1) Zpověď, II. Přel. Ign. Hošek.

2) »Nyní jest mi patrno, že rozdílu od blázince nebylo žádného; tenkráte však jen nejasně jsem to tušil; a jen jsem všechny — jako všichni blázni — nazýval blázny, kromě sebe.« Tamtéž, II.

Avšak člověk s jeho povahou nemohl na dlouho zavříti oči. Věřil, chtěl věřiti v pokrok. Tenkráte se mu zdálo, »že tím slovem se vyjadřuje cosi«. Cesta za hranice — od 29. ledna do 30. července 1857, — do Francie, Švýcarska a Německa, otřásla touto věrou. V Paříži 6. dubna 1857 podívaná na popravu »objevila mu nicotu pověry o pokroku . . .«.

Za pobytu mého v Paříži pohled na popravu objevil mi vratkost mé pověry o pokroku. Když jsem viděl, jak hlava oddělila se od těla a jak hlava a tělo porůznu zarachotily v truhle, pochopil jsem — ne rozumem, ale veškerou bystrostí, že žádné theorie o rozumnosti toho, co jest, a o pokroku nemohou ospravedlniti tohoto jednání, a že, kdyby všichni lidé na světě mínili, že jest toho potřeba, já vím, že toho není potřeba, že jest to zlo a že soudcem nad tím, co jest dobré a potřebné, nejsou ani řeči ani skutky lidské ani pokrok, nýbrž já se svým srdcem.[1])

V Lucernu 7. července 1857 pohled na potulného zpěváka, jemuž bohatí Angličané, hosté hotelu Schweizerhofu, odepřeli almužny, tak jej vzrušuje, že zapisuje do Deníku knížete Nechljúdova své opovržení oněmi lidmi,

[1]) Zpověď, III.

kteří narýsovali smyšlené linie na moři dobra a zla:

Těm lidem civilisace je dobro, barbarství zlo, svoboda blahem, poroba zlem. Ejhle, a tato domnělá pravda ničí instinktivní, oblažující prvotní touhu po dobru v lidské povaze a kdo mi určí, co jest svoboda, co jest despotismus, co je civilisace a co barbarství? Kdo ví, kde jsou meze jednoho i druhého? Kdo má ve své duši tak nezvratné měřítko na dobré i zlé, že jím dovede posouditi přítomné záhadné události?... Jenom jediného neomylného vůdce máme, Ducha všehomíra, který proniká nás všecky spolu i každého jednotlivce... a družiti se k sobě nevědomky.

Vrátiv se na Rus, do Jasné Poljany, znovu se zabývá sedláky. Ne, že by si dělal illuse o lidu. Píše:

Ať si mluví cokoliv obhájcové zdravého smyslu lidu. Houf jest shlukem třeba i dobrých lidí, kteří se však stýkají pouze v nejhrubších, skoro zvířecích stránkách života, a kteří představují jen slabost a bezohlednost lidské povahy.[1])

---

[1]) Ze zápisků knížete Nechljúdova (Lucern 1857). Přel. B. Sokolová.

Neobrací se k davu: nýbrž k individualnému svědomí každého člověka, každého dítěte z lidu. Neboť tam jest světlo. Zakládá školy, aniž hrubě ví čemu učiti. Aby se tomu naučil, vydává se znovu za hranice, od 3. července 1860 do 23. dubna 1861.[1])

Jme se studovati různé paedagogické systémy. Třeba-li říci, že je všechny zavrhuje? Dva dni pobytu v Marseille přesvědčují jej, že opravdového vzdělání lidu lze nabýti jedině mimo školu, již shledával směšnou, časopisy, knihovnami, ulicí, životem, jejž nazývá »školou nevědomou« čili »školou samovolnou«. Škola samovolná oproti škole povinné, již pokládá za neblahou a zpozdilou, ta jest to, již si žádá založiti, oč se pokouší po svém návratu do Jasné Poljany.[2]) Zásadou jeho jest svoboda. Nepřipouští, aby nějaká elita, »privilegovaná liberální společnost«, vnucovala svou vědu lidu, jenž jest jí cizím. Nemá k tomu žádného práva. Tato methoda nuceného vyučování nikdy nemohla na Vysoké škole vychovati »muže, jichž lidstvo má zapotřebí, nýbrž muže, jichž potřebuje společnost zkažená: úředníky, profesory úředníky, spisovatele úředníky, nebo muže vytržené bezúčelně ze svého někdejšího prostředí, jejichž

---

[1]) Na této cestě, v Drážďanech, seznámil se s Auerbachem, jenž první vnukl mu myšlenku vyučovati lid; v Kisingách se seznamuje s Froeblem; v Londýně s Hercenem; v Bruselu s Proudhonem, jenž, zdá se, vzbudil jeho pozornost.

[2]) Zvláště v letech 1861—1862.

mládí bylo zmařeno a kteří nenalézají v životě místa: popudlivé, choroblivé liberály«.[1]) Na lidu jest říci, co chce! »Nepřeje-li si umění čísti a psáti, jež mu vnucují rozumoví lidé«, má proto své důvody: má jiné potřeby duševní, naléhavější a oprávněnější. Snažte se je pochopiti a pomáhejte mu je ukojiti.

Tyto volné theorie revolucionářského konservativce, jímž vezdy byl, Tolstoj pokusil se prováděti v Jasné Poljaně, stav se spíše spolužákem než učitelem svých chovanců.[2]) Zároveň se snažil uvésti do zemědělského hospodářství lidštějšího ducha. Byv jmenován smírčím soudcem újezdním v okresu Krapině, stal se zastáncem lidu proti nadužití moci statkářův a státu.

Netřeba však se domnívati, že tato sociální činnost jej úplně uspokojovala. Byl stále kořistí nepřátelských vášní. Přes svou nevoli miloval svět, vezdy, a potřeboval jej. Občas uchvacovala jej rozkoš; nebo to byla touha po činnosti. Vydával se v nebezpečenství života při lovech na medvědy. Hrál o velké peníze. Přihodilo se mu dokonce, že podlehl vlivu petrohradského kruhu spisovatelů, jímž pohrdal. Vyváznuv z těchto poblouzení, upadal v krise omrzelosti. Díla z této doby jeví neblahé stopy této umělecké i mravní nejistoty. Dva husaři (1856) činí nároky na

---

[1]) Výchova a kultura. (Viz: Život a dílo.)

[2]) Tolstoj vyložil tyto theorie v časopise Jasnaja Poljana, 1862.

eleganci, jsou rázu hejskovského a světáckého, jenž u Tolstého nelibě se dotýká. Povídka Albert, psaná v Dijonu r. 1857, jest slabá a bizarní, prostá obvyklé u něho hloubky a přesnosti. Zápisky markérovy (1856), zdařilejší, avšak chvatně psané, líčí, zdá se, ošklivost, již Tolstoj pociťuje sám k sobě. Kníže Nechljúdov, jeho Doppelgänger, jeho dvojník, končí sebevraždou v herně.

Měl vše: bohatství, jméno, rozum, šlechetné snahy; nepáchal žádných zločinů; ale udělal cosi horšího: zabil své city, svou mladost. Zahubil sebe, aniž měl nějakou silnou vášeň, která by ho omluvila, ale z nedostatku vůle.

Ani blízkost smrti ho nezmění . . .

Táž podivná nedůslednost, lehkovážnost a nestálost mysli . . .

Smrt . . . V té době smrt začíná doléhati na Tolstého. Povídka Tři smrti (1858—59) ohlašuje již chmurný rozbor Smrti Ivana Iljiče, osamocenost umírajícího, jeho nenávist k živým, jeho zoufalá »Proč?«. Triptych tří smrtí — bohaté paní, starého souchotinářského vozky a skáceného dubu — jest velkolepý; podobizny jsou dobře kresleny, obrazy případné, třeba že dílo to, příliš vychvalované, jest osnovy poněkud chabé a smrt dubu postrádá oné přesné poesie, jíž vynikají krásné krajinomalby Tolstého. Celkem ne-

víme ještě, zda nabývá vrchu umění pro umění nebo intence mravoučná.

Tolstoj sám toho nevěděl. Při svém vstupu do Moskevské Společnosti přátel ruského písemnictví měl řeč na obranu umění pro umění;[1]) president Společnosti, Chomjakov, jenž pozdravil v něm »představitele písemnictví v pravém smyslu uměleckého«, hájil proti němu umění sociální a mravoučné.[2])

Rok potom smrt milovaného jeho bratra Nikolaje, zemřevšího souchotěmi 19. září 1860,[3])

---

[1]) Řeč o Převaze uměleckého živlu v písemnictví nade všemi časovými proudy.

[2]) Na doklad proti němu uvedl příkladem starého vozku z povídky Tři smrti.

[3]) Všimněme si, že i jiný bratr Tolstého, Dimitrij, zemřel souchotěmi r. 1856. Tolstoj sám domníval se, že jest zachvácen touž chorobou, v létech 1856, 1862 a 1871. Byl, jak píše 28. října 1852, »silného složení těla, ale chatrného zdraví«. Stále trpěl nachlazením, bolením v krku, bolením zubů, očí, rheumatismy. Na Kavkaze r. 1852 bylo mu »aspoň po dva dni v týdnu nevycházeti z pokoje«. Nemoc přerušuje r. 1854 na několik měsíců cestu jeho ze Silistrie do Sevastopole. R. 1856 vážně ochuravěl plicní chorobou v Jasné Poljaně. R. 1862 ze strachu před tuberkulosou léčí se kumysem v Samaře u Baškýrů, kamž dojíždí skoro každoročně po roce 1870. Listy jeho básníku Fetovi jsou plny těchto starostí. Tento zdravotní stav činí pochopitelným stálé doléhání smrti na mysl jeho. Později mluvil o smrti jako o nejlepší své přítelce: Když jsi churav, připadá ti,

Tolstého do té míry rozrušila, že »otřásla jeho vírou v dobro, ve vše«, a způsobila, že zapřel umění.

Pravda je strašná... Ovšem, pokud je v člověku touha ji znáti a říkati, snažíš se ji poznati a říkati. To je to jediné, co mi zbylo z mého mravného nazírání. A to je také to jediné, co budu dělati, ale nikoli ve formě našeho umění. Umění, toť lež, a já již nemohu milovati krásnou lež.[1])

Ale neuplynulo ani půl roku, a vrátil se opět ke »krásné lži« povídkou Polykuška,[2]) dílem, jež jest snad nejvíce prosto mravoučných intencí, až na skrytou kletbu, která těžce leží na penězích a jejich neblahé moci; dílo, psané čiře pro umění; ostatně jest to arcidílo, jemuž nelze vytýkati leč přemíru pozorování, nadbytek látky, jež by byla

---

že sestupuješ po mírném svahu, jenž na určitém místě zastřen jest clonou, hebkou clonou, z hebké látky: na této straně je život, na oné straně je smrt. Oč je chorobný stav cennější mravně stavu zdravého! Nemluvte mi o lidech, kteří nebyli nikdy nemocni! Jsou ukrutní, zvláště ženy. Žena zdravá, toť pravá lítá šelma! (Rozhovory s Pavlem Boyerem. Le Temps, 27. srpna 1901.)

[1]) 17. října 1860. List Fetovi.

[2]) Psána v Bruselu 1861.

stačila na velký román, a příliš tvrdý kontrast, trochu krutý, mezi ukrutným koncem a humoristickým začátkem.[1])

* *
*

---

[1]) Jiná povídka z téže doby, prostý cestopis, vybavující osobní vzpomínky, — Metelice (1856), jest plna poetické krásy a takřka hudebních dojmů. Tolstoj později použil poněkud téhož námětu v povídce Hospodář a čeledín (1895).

Z této doby přechodu, kdy genius Tolstého tápe, pochybuje o sobě samém a zdá se, chabne, jsa »bez silné vášně, bez vůdčí vůle«, jako Nechljúdov ze Zápisků markerových, vzniká dílo, z nejčistších, jaké kdy se zrodilo v jeho mysli — Rodinné štěstí, 1859.[1]) Jest to zázrak lásky.

Od drahných let byl přítelem rodiny Bersovy. Byl zamilován, po řadě, do matky a tří dcer.[2]) Byla to druhá dcera, pro niž na konec zahořel láskou. Leč, neměl odvahy vyznati ji. Žofie Andrejevna Bersová byla ještě téměr dítě: bylo jí sedmnáct let; jemu bylo přes třicet: považoval se za starého muže, který neměl práva spojiti svůj vyžilý, poskvrněný život s životem mladé dívky. Odolal tři roky.[3])

[1]) Ruská knihovna, díl II., sv. 2. Přeložila J. Malochynská.

[2]) Co dítě, v záchvatu žárlivosti, shodil s balkonu tu, jež měla se státi paní Bersovou — svou malou družku dětských her, tenkráte devítiletou. Kulhala dlouho potom.

[3]) Viz v Rodinném štěstí Sergějovo vyznání lásky: »Představte si, že byl jeden muž — jmenujme ho třeba A, muž ten byl starý a užil světa. A bylo jedno děvče, mladé, šťastné, jež neznalo ještě ani lidí, ani života. Následkem různých poměrů rodinných zamiloval si muž onen

Později v Anně Karenině vylíčil, jak vyznal lásku Žofii Bersové a jak ona mu odpověděla, — nakreslivše oba křídou na stůl začáteční písmenka slov, jichž netroufali si říci. Jako Levin v Anně Karenině, dává své nevěstě s krutou upřímností pročísti důvěrný svůj Deník, aby nic z jeho svobodného života nezůstalo před ní skryto. A jako Kitty v Anně Karenině, Žofii čtení Deníku způsobilo hořkou bolest. 23. září 1862 slavili svůj sňatek.

Ale již ode tří let byl tento sňatek hotovou událostí v mysli básníka píšícího Rodinné štěstí.[1]) Ode tří let již předem prožíval nevýslovné dny lásky neznající se a opojené dny lásky se projevující a hodinu, kdy se šeptají očekávaná božská slova, slzy »štěstí, jež odlétá na vždy a nevrátí se nikdy již«; a vítěznou skutečnost prvních dnů manželství, láskou dýšící sobectví, »nestálou a bezdůvodnou radost«; poté nastavší únavu, matnou nespokojenost, nudu jednotvárného života, dvé duší spiatých, které se povlovně odlučují a druh druha vzdalují, nebezpečné opojení světa pro mladou ženu, — koketování, žárlivost, smrtelné nedorozumění — lásku zastřenou, ztracenou; v posled tichou a smutnou jeseň srdce,

---

tuto dívku jako dceru, a nebál se, že by ji miloval jinak . . . atd.«

[1]) Možná, že použil pro své dílo i vzpomínek na román lásky, jejž prožil v Jasné Poljaně r. 1856 s kterousi mladou dívkou, velice od něho se lišící, kterou v posled opustil, přes to, že oba měli se upřímně rádi.

kdy lásky tvář se opět zjevuje, pobledlá, zestárlá, jímavější svými slzami, vráskami, vzpomínkami útrap, želání všeho, čím druh druhu ublížil, a ztracených let . . . — poklid večera, vážný přechod lásky v přátelství a románu vášně v mateřství... Vše co mělo přijíti, vše to Tolstoj prosnil, okusil předem. A aby to lépe prožíval, prožíval to v ní, v milence. Po prvé — po jedinkráte snad v díle Tolstého — román dějstvuje v srdci ženy a jest vypravován ženou. S jak vzácnou jemností! Krása duše zastírající se clonou studu . . . Analysa Tolstého se zřekla tentokráte světla poněkud drsného; netrvá na tom zarytě, aby svlékla pravdu do naha. Tajemství vniterného života lze se spíše dotušiti, aniž byla vydána v šanc. Srdce i umění Tolstého jsou dojaty. Souladná rovnováha formy a myšlenky: Rodinné štěstí je psáno s dokonalostí některého díla Racinovského.

Manželství, jehož sladkou něhu i zmatky Tolstoj předtušil, mělo býti jeho spásou. Byl znaven, chor, znechucen sám sebou a svými snahami. Po hlučných úspěších prvních prací bylo zavládlo úplné mlčení kritiky[1]) a lhostejnost obecenstva. Vysokomyslně tvářil se, jako by se z toho těšil.

Sláva moje poklesla, nebo aspoň vázne a proto jsem se roztrpčil; ale nyní jsem klidný —, vím, že mám co říci a že mám sílu říci to silně; a obecenstvo ať si mluví co chce![2])

---

[1]) Od r. 1857 do 1861.

[2]) Deník, v říjnu 1857.

Chvastal se však: umění svého sám si nebyl jist. Byl ovšem pánem svého literárního nástroje; ale nevěděl co s ním. Jak sám pravil u příležitosti Polykušky, »bylo to tlachání o nahodilém předmětu, jež napsal člověk ovládající péro«.[1]) Sociální jeho díla neměla zdaru. Roku 1862 vzdal se místa smírného soudce. Téhož roku vnikla policie do Jasné Poljany, vše zpřevrácela, zavřela školu. Tolstoj byl tehdy nepřítomen, přepracován; obával se souchotin.

Tak se mi obtížil boj ve smírném soudnictví, tak nejasně projevovala se činnost má ve školách, tak se mi zprotivilo mé chytračení v časopise, které záleželo v jedné a téže věci — v přání, učiti všechny a skrýti to, že nevím, čemu mám učiti, — že jsem onemocněl. I byl bych tenkrát snad došel do toho zoufalství, do kterého jsem došel v patnácti letech, kdybych nebyl měl ještě jedné stránky života, jehož jsem neprozkoumal a která slibovala mi spásu: to byl rodinný život.[2])

* *
*

---

[1]) List Fetovi, 1863.
[2]) Zpověď, III.

Zprvu těšil se z něho vášnivě, jako ze všeho co dělal.[1]) Osobní vliv hraběnky Tolsté byl cenný pro umění. Byvši spisovatelsky nadána,[2]) byla, jak sama dí, »pravou ženou spisovatelovou«, tak opravdově brala dílo svého muže. Pracovala společně s ním, psala podle jeho diktování, opisovala jeho náčrty.[3]) Snažila se brániti jej proti náboženskému jeho démonu, onomu strašnému duchu, který již tehdy chvílemi našeptával smrt umění. Hleděla, aby dveře jeho byly uzavřeny před sociálními utopiemi.[4]) Rozněcovala v něm tvůrčího genia. Ba co více: obohatila jeho genia novým bohatstvím své ženské duše. Vyjma sličné silhouetty v Dětství a Chlapectví, žena jest téměř nepřítomna v prvních pracích Tolstého, nebo zůstává v pozadí. Objevuje se v Rodinném štěstí, psaném pod vlivem Žofie Bersovy. V dalších povídkách a románech typy mla-

[1]) »Rodinné štěstí mne celého pohlcuje.« (5. ledna 1863.) — »Jsem tak šťasten! Tak šťasten! Tolik ji miluji!« (8. února 1863.) — (Birjukov: Život a dílo.)

[2]) Napsala několik novell.

[3]) Opsala prý sedmkráte Vojnu a mír.

[4]) Hned po svém sňatku Tolstoj zanechal své činnosti paedagogické, školní a časopisecké.

dých dívek vyskytují se hojně a žijí mocným vnitřním životem, předčícím i snad typy mužů. Rádi věříme, že hraběnka Tolstá byla svému choti nejen vzorem k Nataši ve Vojně a míru[1]) a Kitty v Anně Karenině, nýbrž že svými důvěrnými sděleními a vlastní vidinou mohla býti vzácnou a moudrou spolupracovnicí. Zvláště, zdá se mi, některé stránky v Anně Karenině[2]) prozrazují ruku ženy.

Dík blahodárnému účinku sňatku Tolstoj okoušel po dobu desíti nebo patnácti let klidu a bezpečnosti, jakých drahně let nebyl znal.[3])

---

[1]) Rovněž i sestra její Taťána, intelligentní a umělkyně, jejíhož ducha a hudebního nadání Tolstoj velice si cenil. Tolstoj říkal: »Vzal jsem Ťánu, promíchal ji Sóňou (Žofie Bersová, hrab. Tolstá) a byla z toho Nataša.« (Birjukov: Život a dílo.)

[2]) Dollyno ubytování v zchátralém venkovském sídle. — Dolly a děti; mnohé podrobnosti toilettní; nemluvíc o takových tajemstvích duše ženiny, jichž by ani geniální tvůrce svou intuicí nebyl mohl proniknouti, kdyby mu jich nebyla prozradila žena.

[3]) Karakteristickým znamením uchvácení ducha Tolstého tvůrčím geniem: Deník jeho se přerušuje po třinácti letech od 1. listopadu 1865, v plné tvorbě Vojny a míru: umělecký egoism umlčuje monolog svědomí. — Tato doba tvoření jest zároveň dobou silného života fysického. Tolstoj vášnivě miluje honbu. »Na lovu na vše zapomínám.« (List z r. 1864.) Za jedné honby koňmo zlomil si rámě (v září 1864), a bylo to za rekonvalescence, kdy diktoval první části Vojny a míru. — »Vybrav se z mdloby, řekl

Tehdy mohl pod křídlem lásky sníti a uskutečňovati dle libosti veledíla své obraznosti, obrovské pomníky, vynikající nade vší románovou tvorbou XIX. století: Vojnu a mír (1864—1869) a Annu Kareninu (1873—1877).

Vojna a mír jest nejvelikolepější epopeje naší doby, novodobá Iliada. Veliké množství postav a vášní se tu hýbe. Nad tímto lidským mořem nesčíslných vln vznáší se kterási svrchovaná duše, která klidně rozpoutává a tiší bouře. Nejednou, patře na toto dílo, myslil jsem na Homera a Goethea, přes nesmírný rozdíl duchem i časem. Později jsem zvěděl, že skutečně, v době kdy pracoval, myšlenka Tolstojova se živila Homerem a Goethem.[1]) Nadto, v zápiscích z roku

---

jsem si: Jsem umělcem. — A jsem jím, ale umělcem osamělým.« (List Fetovi 23. ledna 1868.) Všecky listy z této doby, psané Fetovi, jásají tvůrčí radostí: »Považuji vše, co jsem před tím tiskl, za pouhé pokusy.« (Tamtéž.)

[1]) Mezi díla, měvší naň vliv od dvaceti do třicetipěti let, Tolstoj zaznamenává: »Goethe: Hermann a Dorothea . . . velký vliv.« »Homer: Iliada a Odysea (v ruském překladu) . . . velký vliv.« V červnu 1863 zapisuje do svého Deníku: »Čtu Goethea a mnohé idey ve mně vznikají.« Na jaře r. 1863 Tolstoj opět čte Goethea a nazývá Fausta »poesií myšlenky, poesií vyjadřující to, co žádné jiné umění nemůže vyjádřiti«. Později obětoval Goethea, jako Shakespeara, svému Bohu. Zůstal však věren svému obdivu Homera. V srpnu 1857 čte se stejně mocným vzrušením Iliadu a Evangelium. A v jedné ze svých posledních knih, v pamfletu proti Shake-

1865, třídiv různé druhy literární, zařazuje do téhož řádu: »Odyseu, Iliadu, 1805 . . .«[1]) Přirozený spád jeho ducha odnášel jej od románu individuálných osudů k románu armád a národů, velkých davů lidských, kde splývají vůle millionů bytostí. Jeho tragické zkušenosti sevastopolské uschopňovaly jej, aby pochopoval národ ruský a staletý jeho život. Ohromné dílo Vojna a mír, dle jeho záměrů, mělo býti pouze střední výplní v řadě epických fresek, předvádějících hrdinskou báseň Ruska od Petra Velikého po Dekabristy.[2])

---

spearovi (1903), jest to Homer, jejž staví proti Shakespearovi jako vzor přímosti, míry a opravdového umění.

[1]) Dvě prvé části Vojny a míru vyšly v létech 1865—66 pod názvem Rok 1805.

[2]) Tolstoj započal dílo r. 1863 Dekabristy, jichž napsal tři úryvky. Uznamenal však, že základy jeho budovy nebyly s dostatek pevné, a hloubaje dále, stanul u doby válek Napoleonských, a napsal Vojnu a mír. Román začal vycházeti v lednu 1865 v Ruském Věstníku; svazek šestý dokončen na podzim 1869. Tu Tolstoj, sledovav dále nazpět běh dějin, pojal záměr napsati epický román o Petru Velikém; poté román Mirovič, o vládě císařoven XVIII. stol. a jejich milostníků. Pracoval o něm r. 1870 do 1873, hromadě materiál, načrtávaje některé scény; avšak jeho realistická svědomitost jej od toho odradila: byl si vědom, že nikdy neuspěje oživiti s dostatek pravdivě duši oněch vzdálených dob. — Později, v lednu 1876, osnoval nový román z doby Mikuláše I.; pak r. 1877 dal se opět vášnivě do Dekabristů, sbíraje paměti očitých svědků a shlédaje místa děje. R. 1878 píše své tetě, hraběnce A. A.

Abychom plně vycítili mohutnost díla, třeba si uvědomiti jeho skrytou jednotu.[1])

Většina francouzských čtenářů, poněkud krátkozrakých, nevidí leč na tisíce podrobností, jichž přehojnost je naplňuje úžasem a mate. Nevyznají se v tomto lese života. Třeba se povznésti a obsáhnouti zrakem širošírý obzor, okruh lesů a polí; tu postřehneme homerského ducha díla, klid věčných zákonů, vznešený rythmus dechu osudu, smysl celku, k němuž všechny podrobnosti lnou a nade vším genia umělcova, jenž ovládá své dílo jako Bůh Genese, vznášející se nad vodami.

Zprvu, nehybné moře. Poklid, společnost ruská v předvečer války. Prvých sto stránek od-

---

Tolsté: »Dílo toto jest pro mne tak důležito! Nedovedete si představit, jak je pro mne důležito; tak jako pro Vás Vaše víra. Řekl bych: ještě důležitější.« — Avšak čím více námět prohluboval, tím více se od něho vzdaloval: svou myšlenkou byl jinde. Již 17. dubna 1879 psal Fetovi: »Dekabristé? Bůh ví, kam se poděli! Kdybych na ně myslil, kdybych je napsal, mám za to, že pouhá vůně mého ducha by byla nesnesitelnou těm, kteří střílejí na lidi pro dobro lidstva.« (Z nevydaných dopisů.) V té chvíli jeho života se započíná náboženská krise: chystal se spáliti všecky své staré modly.

[1]) První francouzský překlad, psaný v Petrohradě, jest z r. 1879. První vydání francouzské jest však z r. 1885. 3 sv. (Hachette.) Před nedávnem vyšel nový překlad úplný v 6 svazcích v souborném díle: Oeuvres complètes (VII—XII). — Do češtiny přeložil V. Mrštík.

ráží s nestrannou přesností a povýšenou ironií nicotu velkosvětských duší. Teprve okolo sté stránky ozve se výkřik jednoho z těchto mrtvých živých — ze všech nejhorších, knížete Vasilije:

C o s e n a h ř e š í m e, c o s e n a p o v í d á m e, a k č e m u t o v š e c h n o? M n ě u ž j d e n a š e d e s á t ý r o k, m ů j m i l ý . . . V š e c h n o k o n č í s m r t í, v š e c h n o . . . S m r t j e h r o z n á !

Mezi těmito bezvýznamnými, lživými a zahálčivými lidmi, schopnými všech poblouzení a zločinů, se rýsují některé povahy zdravější: — duše upřímné, ať z neobratné prostoduchosti, jako Pierre Bezuchov, ať z velkopanské neodvislosti, ze staroruského citu, jako Marja Dmitrijevna, z mladistvé svěžesti, jako mladí Rostovi; — duše dobré a odevzdané jako kněžna Marie Bolkonská; — a takové, jež nejsou dobré, ale hrdé, a jež trápí tato nezdravá existence, jako kníže Andrej.

Než, hle, první zachvění vln. Děj. Ruská armáda v Rakousku. Osud vládne — nikde tak všemohoucně jako v rozpoutání přírodních sil — ve válce. Skutečnými vůdci jsou ti, kdož se nesnaží vésti, nýbrž jako Kutuzov nebo Bagration »se tváří, jako by všechno to, co se dělo, dělo se z nutnosti nebo náhodou a po vůli náčelníků«. Toho dobrodiní, odevzdati se do rukou osudu! Štěstí čiré činnosti, přirozený a zdravý stav. Znepokojení duchové nabývají opět rovnováhy.

Kníže Andrej opět dýše, začíná žíti . . . A zatím co tam dole, daleko od oživujícího dechu těchto posvátných bouří, dvěma duším, z nejlepších, Pierrovi a kněžně Marji, hrozí nákaza velkosvětského ovzduší, lež lásky, Andrej, zraněn u Slavkova, má náhle uprostřed opojení zápasu, brutálně přerušeného, zjevení jasného všehomíru. Leže naznak »neviděl ničeho — kromě nebe — vysokého nebe, nejasného, ale přec nesmírně vysokého nebe s lehkými, tiše plynoucími oblaky«. Jaký klid! Jaký mír!

Jak tiše, klidně a slavnostně, děl si, zcela jinak než jak jsem běžel já! Proč jsem dříve neviděl těchto vysokých nebes? A jak jsem šťasten, že jsem je konečně poznal! Ano, všechno je tak malicherné, všechno klam . . . Nic, nic jistého mimo nicotnost všeho toho, co dovedu pochopiti a mimo velikost čehosi mně nepochopitelného... Nu, chvála Bohu!

Leč život znovu jej uchvacuje, vlna poklesá. Zůstaveny opět samy sobě, v znemravňujícím ovzduší měst, sklíčené, znepokojené duše bloudí nazdařbůh nocí. Občas do otráveného dechu společnosti se mísí opojné a omamné výrony přírody, jaro, láska, slepé síly, které sbližují knížete Andreje s rozkošnou Natašou a okamžik potom ji vrhají v náručí svůdci, jenž se první nahodil. Tolik poesie, něhy, nevinnosti srdce, jež světská

společnost zhanobila! A stále to vysoké nebe klenoucí se nad potupnou podlostí země. Ale lidé ho nevidí. I Andrej zapomněl světla u Slavkova. I jemu připadá nebe »temnou a těžkou klenbou« přikrývající nicotu.

Je na čase, aby nad těmito ochablými dušemi znovu zaburácel buran války. Vlast je zaplavena. Borodino. Velikolepý slavný den. Nepřátelství jsou zapomenuta. Dolochov objímá svého nepřítele Pierra. Andrej, raněn, zapláče něžnými láskyplnými slzami nad neštěstím člověka, jejž ze všech nejvíce nenáviděl, Anatola Kuragina, svého druha na obvazišti. Jednota srdcí se naplňuje, jednota touto vášnivou obětí vlasti a odevzdaností do zákonů Božích.

»Přijmouti strašlivou nutnost války, vážně, přísně... Nejtěžší zkouškou jest podrobení svobody lidské zákonům Božím. Prostota srdce se zakládá na odevzdanosti do vůle Boží.«

Duše ruského lidu a jeho odevzdanost do osudu se ztělesňují v generalissimu Kutuzovu:

Tento stařec, v kterém jak by zůstávaly toliko zvyky vášní a místo rozumu (který seskupuje události a činí vývody) pouze schopnost nazírati klidně na průběh událostí, tím více byl sobě jist, že vše bude se díti tak, jak tomu má býti. U něho nebude nic vlastního. Ničeho

nevymyslí, ničeho nepředsevezme. Ale vyslechne vše, vše si zapamatuje, vše postaví na pravé místo, ničemu prospěšnému nezabrání a nic škodného nepřipustí; pochopuje, že jest něco silnějšího a důležitějšího nad jeho vůli — toť nevyhnutelný průběh událostí. A umí je postřehnouti, umí rozuměti jejich významu a maje tento význam na zřeteli, umí zříkati se účastenství v těch událostech, své osobní vůle..[1])

Toť proto, že je Rus. Tento fatalism ruského národa, klidně hrdinného, se zosobňuje v chudém mužíkovi Platonu Karatajevu, tak prostém, zbožném, odevzdaném, s dobrým úsměvem v utrpení i smrti. Prošedše těžkými zkouškami, pohromami vlasti, hrůzami smrtelné úzkosti, oba hrdinové románu, Andrej a Pierre, dosahují mravního osvobození a mystické radosti skrze lásku a víru, jež dávají nazírati živého Boha.

Tím Tolstoj nekončí. Epilog, dějstvující v r. 1820, jest jakýmsi přechodem z jedné doby do druhé, z doby Napoleonské do doby Dekabristů. Vzbuzuje pocit nepřetržitosti a opakování života. Na místě aby začal a končil v plné přeměně, Tolstoj končí jak začal, v okamžiku, kdy jedna mohutná vlna zaniká a kdy následující vzniká. Již

---

[1]) Vojna a mír, III, 2.

postřehujeme budoucí hrdiny, spory, které vzniknou mezi nimi a mrtvé vzkříšené v živých.[1])

Pokusil jsem se naznačiti velké rysy románu: neboť zřídka kdy toho dbáme, abychom se jich dopátrali. Než, co říci o neobyčejné životní síle oněch na sta hrdinů, kteří jsou všichni individuální a líčeni způsobem nezapomenutelným: vojíni,

---

[1]) Pierre Bezuchov, pojavší za ženu Natašu, stane se Dekabristou. Založil jakýsi tajný spolek, jeho cílem jest všeobecné blaho, jakýsi T u g e n d b u n d. Nataša s radostným nadšením se účastní jeho myšlenky; Děnisov nerozumí pokojné revoluci; ale je vždy hotov k ozbrojenému odboji. Nikolaj Rostov si zachoval svou slepou oddanost vojáka. On, jenž říkal po bitvě u Slavkova: »Máme konati svou povinnost, bíti se, a nemáme mysliti,« se rozčiluje proti Pierrovi: »Má přísaha především! Kdyby mi poručili, abych šel na vás se škadronou a sekal — ani vteřinu se nebudu rozmýšleti a půjdu.« Žena jeho, kněžna Marie, s ním souhlasí. Syn knížete Andreje, malý Nikoleňka, nyní patnáctiletý, hubený, chorobný a chytrý chlapec, s kadeřavými rusými vlasy a krásnýma očima, horečně naslouchá sporu; vášnivě miluje Pierra a Natašu. Nikolaje a Marii neměl hrubě v lásce. Zbožňuje svého otce, jehož nepamatoval a jenž jevil se mu v mysli jakýmsi božstvem; sní o tom, aby se mu podobal — vyniknouti, vykonati cosi velikého — co? — Neví . . . »Ať by říkali cokoliv, učiním to . . . ano, učiním to. On sám by souhlasil.« — A dílo se končí snem tohoto děcka: vidí sebe v podobě některého hrdiny z Plutarcha, se strýcem Pierrem, před ním kráčí Sláva v čele armády. — Kdyby Dekabristé byli bývali napsáni tehdy, není pochyby, že mladý Bolkonskij byl by jedním z jejich hrdinů.

sedláci, šlechtici, Rusové, Rakušané, Francouzi! Nic tu nepřipomíná improvisaci. K této galerii portrétů, nemající sobě rovné v celé literatuře evropské, Tolstoj nakreslil bezpočetných náčrtů, »složených z millionu námětů«, jak dí, prohledal knihovny, čerpal ze svých rodinných archivů,[1]) z dřívějších svých zápisků, z osobních vzpomínek. Tato pečlivá příprava zajišťuje správnost práce, aniž jí co ubírá z její spontannosti. Tolstoj pracoval nadšeně, s horoucností a rozkoší, jež se sdílí s čtenářem. Co nade vše tvoří kouzlo Vojny a míru, jest mladost srdce. Není druhého díla od Tolstého, jež by představovalo takové množství dětských a jinošských bytostí: a každá z nich, toť hudba tak čirého zdroje a takového pronikavého a jímavého půvabu, jako nějaká melodie Mozartova: mladý Nikolaj Rostov, Soňa, ubohý malý Peťa.

Nejrozkošnější je Nataša. Drahá mladá dívka, rozmarná, smavá, milující, již zříme vyrůstati před očima, již sledujeme životem s onou plachou něhou, s jakou bychom sledovali život své rodné sestry, — kdo nevěří, že ji byl znal? . . . Té čarovné jarní noci, kdy Nataša, u okna stopeného v měsíčním svitu, sní a blouznivě hovoří nad

[1]) Pravil jsem, že obě dvě rodiny, Bolkonských i Rostových, ve Vojně a míru připomínají mnohými rysy rodinu Tolstého se strany otcovy i matčiny. Viděli jsme také, jak v kavkazských a sevastopolských povídkách se hlásí již mnohé typy vojínů a důstojníků z Vojny a míru.

oknem knížete Andreje, jenž jí naslouchá . . . Dojmy z prvního plesu, láska, očekávání lásky, překotný rozkvět tužeb a snů, jízda na saních, noc v zasněženém lese, kde svítí fantastická světla; Příroda svírající tě svou zneklidňující něhou; večer v opeře, onom podivném světě umění, kde rozum se opíjí, třeštění srdce, třeštění těla, nyjícího láskou; bol, jenž smývá duši; božský soucit, jenž bdí nad umírajícím miláčkem . . Nelze vyvolati tyto ubohé vzpomínky bez pohnutí, jaké bychom pocítili hovoříce o nade vše drahé a nade vše milované přítelkyni. Ah! jak takové umělecké dílo ozřejmuje ubohost ženských typů v téměř celém soudobém románu a divadle! Zde život sám je zachycen a tak povolný, tak plynný, že řádek od řádku, zdá se, zříme jej se vlniti a proměňovati. — Kněžna Marie, nehezká, krásná dobrotou, jest malbou neméně dokonalou; než, jak by se byla zarděla, plachá a nesmělá dívka, jak se zardí ony, jež se jí podobají, vidouce odhaleny taje bázlivě přede všemi zraky se skrývajícího srdce!

Vůbec, karaktery žen, jak jsem naznačil, jsou daleko dokonalejší karakterů mužů, zvláště oněch dvou hrdin, v něž Tolstoj vložil svou vlastní myšlenku: měkkou a slabou, povolnou Pierra Bezuchova, ohnivou a chladnou knížete Andreje Bolkonského. To jsou bytosti, jimž se nedostává rovnováhy; kolísají stále, aniž se vyvíjejí; pohybují se od pólu k pólu, aniž jdou ku předu. Řekne se nám nepochybně, že tím právě jsou tak ruské. Přece podotýkám, že i sami Rusové vyslovili

tutéž kritiku. Z té příčiny Turgeněv vytýkal psychologii Tolstého, že jest nehybná. »Není skutečného vývoje. Věčná váhavost, vibrace citu.«[1]) Tolstoj sám připouštěl, že místy obětoval osobní povahy historickému celku.

A skutečně, sláva V o j n y a m í r u tkví v oživnutí celého jednoho věku dějin, onoho stěhování národů, boje národů. Jeho skutečnými reky jsou národové; a za nimi, jako za reky Homerovými, bohové, vedoucí je: neviditelné síly, »nekonečně malé, které řídí davy«, dech Nekonečna. Ony gigantické zápasy, an kterýsi skrytý osud vráží do sebe vzájemně slepé národy, jsou mythicky velikolepé. Více než na Iliadu myslíme na indické epopeje.[2])

* * *

---

[1]) List ze dne 2. února 1868. (Viz Birjukova.)

[2]) Žel, že místy krása poetické myšlenky trpí planým rozumováním, jímž Tolstoj přeplňuje své dílo, zvláště v posledních částech. Rád by vyložil svou theorii o osudovosti dějin. Jen škoda, že stále se k tomu vrací a zarytě se opakuje. Flaubert, jenž »byl u vytržení« za četby prvních dvou svazků, o nichž prohlásil, že jsou »báječné« a »plné věcí à la Shakespeare«, odhodil z nudy třetí svazek: »— Upadá úžasně. Opakuje se a filosofuje. Vidíš pána, autora a Rusa, co potud viděls jediné Přírodu a Lidstvo.« (Dopis Turgeněvovi v lednu 1880.)

Anna Karenina znamená vedle Vojny a míru vrchol této doby zralosti.[1]) Jest to dílo dokonalejší, jež řídí duch ještě vyspělejší v svém uměleckém řemesle, též bohatší zkušeností, a pro něhož svět srdce nemá již žádného tajemství. Schází mu však onen plamen mladosti, ona svěžest nadšení — tyto dvě mohutné peruti Vojny a míru. Tolstoj již nepociťuje téže rozkoše z tvoření. Přechodný poklid prvních dob manželství jest ten tam. Do začarovaného kruhu lásky a umění, do něhož jej zaklela hraběnka Tolstá, jme se vkrádati mravní znepokojení.

Již v prvních kapitolách Vojny a míru, rok po sňatku, důvěrná sdělení knížete Andreje s Pierrem o manželství zračí rozčarování muže, spatřujícího v milované ženě cizí, nevědomou nepřítelkyni, bezděčnou překážku jeho mravnímu vývoji. Listy z r. 1865 naznačují brzký návrat náboženských neklidů. Jsou to prozatím jen letmé hrozby, jež zaplašuje štěstí žíti. V oněch měsících však, kdy Tolstoj dokončuje Vojnu a mír, r. 1869, ejhle otřes vážnější.

---

[1]) První francouzský překlad Anny Kareniny vyšel ve dvou svazcích, 1886 (Hachette).

Opustil rodinu na několik dnů, aby navštívil kterýsi statek.

Píši ti ze Saranska... Před třemi dny nocoval jsem v Arzamase a stalo se mně cosi neobvyklého. Byly čtyři hodiny v noci, strašně jsem se unavil — chtělo se mně spáti a nic mne nebolelo. Ale najednou mne přepadl takový strach, jakého jsem dosud nepocítil... podobný mučivý pocit jsem nikdy nezažil, a nedej Bože, abych jej někdy zažil. Vyskočil jsem, poručil, aby zapřáhli. Mezitím jsem usnul a probudil se zdráv.[1])

Zámek illusí, láskou hraběnky Tolsté pracně zbudovaný, dostává trhliny. V prázdnu, nastavším v duchu umělcově po ukončení Vojny a míru, jest Tolstoj znovu zabrán svými filoso-

---

[1]) Dopis Tolstého své ženě. Tolstoj své ženě.

Upomínka na onu strašnou noc nalézá se v povídce Bláznův deník, 1883. (Posmrtná díla.)

Po létech, 30. dubna 1887, píše své ženě: »Před třemi dny večer, když odjel Masaryk, přepadl mne takový fysický stesk, jako druhdy arzamasský . . .« (Tolstoj své ženě, str. 112. Dopisy z let 1862—1910.) Přeložila Věra Filcíková. Pozn. překl.

fickými[1]) a paedagogickými plány: chystá se napsati Slabikář pro lid; pracuje o něm zuřivě čtyři léta; je naň hrdějším než na Vojnu a mír a dopsav jej (1872), dává se do psaní druhého (1875). Po té blázní po řečtině, studuje řecky od rána do večera, zanechav ostatní práce, objevuje »rozkošného Xenofonta« a Homera, opravdového Homera, nikoliv Homera překladatelů, »všecky ty Žukovské a Vossy, pějící jakýmsi hrdelním, skuhravým, nasládlým hlasem«, nýbrž »toho druhého, ďábla, jenž pěje z plného hrdla, aniž ho kdy napadlo, že mu někdo naslouchá«.[2])

Bez znalosti řečtiny není vzdělání... Jsem přesvědčen, že ze všeho opravdu krásného, prostě krásného, co vytvořila mluva lidská, neznal jsem dosud nic.

Je to třeštění; sám to uznává. Znovu se vrhá do školní činnosti s takovým zápalem, že ochuravěv, musí r. 1871 odejeti do Samary, aby se léčil kumysem. Krom řečtiny nic ho netěší.

---

[1]) V době, kdy ukončuje Vojnu a mír, v létě r. 1869, poznává Schopenhauera a jest jím nadšen: »Schopenhauer patří k nejgeniálnějším lidem.« (Dopis Fetovi 30. srpna 1869.)

[2]) »Mezi Homerem a jeho překladateli«, praví, »jest takový rozdíl, jako mezi odvařenou a překapanou vodou a vodou z pramene, studenou až zuby zabolí, svěží, prosluněnou, která někdy unáší s sebou písek, ale tím je čistší a čerstvější.« (Dopis Fetovi v prosinci 1870.)

Po kterémsi právnickém sporu, r. 1872, hovoří vážně o tom, prodati všechen statek, jejž má na Rusi, a usídliti se v Anglii. Hraběnka Tolstá se nad tím rmoutí.

Budeš-li se stále zabírati svými Řeky, neuzdravíš se. Oni jsou to, kteří ti způsobují tuto úzkost a lhostejnost k přítomnému životu. Ne nadarmo říká se řečtině mrtvý jazyk: zmrtvuje ducha.[1])

Konečně, po mnoha záměrech, jichž se vzdal, sotva je načrtav, 19. března 1873, k velké radosti hraběnky Tolsté, začíná Annu Kareninu.[2]) Mezitím co pracuje, stihl rodinu jeho zármutek;[3]) žena jeho jest churava. »Není blaženosti v domě . . .«[4])

Dílo jeví poněkud stopy této zarmucující zkušenosti, těchto rozčarovaných vášní.[5]) Vyjma roz-

---

[1]) Z archivů hraběnky Tolsté. (Birjukov: Život a dílo.)

[2]) Román byl dokončen 1877. Vyšel — vyjma Doslov — v Ruském Věstníku.

[3]) Úmrtí tří dítek (18. listopadu 1873, v únoru 1875, koncem listopadu 1875), tety Tafany, jeho mateřské pěstounky (20. června 1874) a tety Pelagie (22. prosince 1875).

[4]) List Fetovi 1. března 1876.

[5]) »Ženštiny jsou hlavní překážkou v činnosti mužově. Je těžko milovati ženu a při tom býti činným. Jest pouze jediný prostředek, aby člověk mohl pohodlně milovat a láska mu nebyla na překážku: manželství.« Anna Karenina, II., str. 98.

tomilé kapitoly o zasnoubení Levinovu láska již nemá oné svěží poesie, jež činí některé stránky Vojny a míru rovny nejkrásnějším lyrickým básním všech dob. V náhradu za to nabyla povahy drsné, smyslné, pánovité. Osud, jenž vládne románu, není již jako ve Vojně a míru kterýsi bůh Krišna, vražedný a jasný, Osud Říší, nýbrž třeštění lásky, »Venuše sama« . . . Ona jest to, jež v překrásné scéně na plesu, kdy vášeň se zmocní, bez jejich vědomí, Anny a Vronského, dodává nevinné kráse Anny, věnčené maceškami a oblečené v černý sametový šat, »cosi cizího a ďábelského, ale rozkošného«.[1]) Ona jest to, jež po vyznání Vronského prozařuje tvář Anninu zářivým svitem, »ale svit ten nebyl veselý: byl to svit požáru za tmavé noci«.[2]) Ona jest to, jež v žilách této oddané a řádné ženy, této mladé milující matky rozproudila oheň rozkošnické mízy, usadila se v jejím srdci, jehož již neopustí, dokud ho nebyla zahubila. Nikdo z těch, kdo se přiblíží Anně, neubrání se přitažlivosti a úděsu skrytého démona. První jej postřehuje, zděšena, Kitty. Jakási tajuplná bázeň se mísí do radosti Vronského, když jde navštíviti Annu. Levin v její přítomnosti pozbývá vší své vůle. Anna sama dobře ví, že sobě již nenáleží. Tou měrou, jak děj se vyvíjí, neúprosná vášeň ohlodává, část po

---

[1]) Anna Karenina, I., str. 106. (Přel. J. Hrubý.)

[2]) Tamže, I., str. 182.

části, všecku mravní budovu této hrdé bytosti. Vše, co v ní nejlepšího, její statečná a upřímná duše, chabne a poklesá: nemá již síly obětovati svou světskou marnivost; život její nemá jiného účelu leč líbiti se svému milenci; zakazuje sobě, zbaběle, hanebně, míti děti; žárlivost ji mučí; smyslná moc podmanivší si ji nutí ji lháti gesty, hlasem, očima; klesá na úroveň ženštin nemajících nic jiného na mysli leč aby pomátly hlavu každému muži, nechť je kdokoliv; bere útočiště k morfiu, aby se otupila, až do dne, kdy nesnesitelná muka, zžírající ji, uvrhnou ji s hořkým pocitem mravního úpadku pod kolesa vagonu. »A malý, strašný mužík s rozcuchanou bradou« — příšerný přízrak navštěvovavší ji a Vronského ve snách — »se nahýbá ke kolům vagonu«; a, děl prorocký sen: »Kutil cosi sehnutý nad železem. A svíce, při níž četla knihu plnou úžasů, klamů, soužení a zla . . . zapraskala — a uhasla navždy« . . .

»Má jest pomsta«,[1]) dí Pán.

Kolem této tragedie duše, již stravuje láska a drtí zákon Boží — malba z jednoho kusu ulitá a úžasné hloubky — Tolstoj seskupil, jako ve Vojně a míru, romány jiných lidí. Žel, zde tyto souběžné historie se střídají způsobem poněkud strohým a strojeným, nedosahujíce organické jednoty symfonie Vojny a míru. Lze

---

[1]) Epigraf v čele knihy.

říci, že realism některých obrazů — aristokratických kroužků petrohradských a prázdných rozhovorů — jest téměř zbytečný. Konečně, ještě zřejměji než ve Vojně a míru, postavil Tolstoj svou mravní osobnost a své filosofické idey za podívanou na život. Přes to přese vše jest i toto dílo zázračně bohaté. Táž hojnost typů jako ve Vojně a míru, a všecky kresleny s překvapující přesností. Portréty mužů, zdá se mi, jsou ještě dokonalejší. Se zřejmou zálibou nakreslil Tolstoj Štěpána Arkádjeviče, roztomilého sobce, na nějž každý, kdo jej uvidí, se usměje v odvetu za laskavý jeho úsměv, a Karenina, tento dokonalý typ vysokého úředníka, prostředního státníka, vznešeného chování, s jeho manií zastírati své opravdové city stálou ironií: směs důstojnosti a zbabělosti, lícoměrnictví a křesťanského cítění, podivnou zplodinu kteréhosi umělkovaného světa, z něhož nelze mu se vyprostiti, přes jeho intelligenci a skutečnou velkodušnost; — a jenž má pravdu, nedůvěřuje-li svému srdci: neboť když se mu poddá, upadá na konec v jakousi mystickou pošetilost.

Leč hlavní zájem románu vedle tragedie Anniny a rozmanitých obrazů ze společnosti ruské okolo r. 1860 — salony, důstojnické kroužky, plesy, divadla, dostihy — tkví v jeho rázu autobiografickém. Daleko více než která jiná osobnost Tolstého jest Levin jeho ztělesněním. Nejen, že Tolstoj propůjčil mu své idey zároveň konservativní a demokratické, svůj antiliberalismus aristo-

krata-sedláka, pohrdajícího vzdělanci;[1]) propůjčil mu i svůj život. Láska Levinova a Kittina a první léta jejich manželství jsou přenesena z jeho vlastních rodinných vzpomínek, — rovněž jako smrt Levinova bratra jest bolestnou evokací Tolstojova bratra Dmitrije. Celá poslední část, zbytečná pro román, dává nám čísti v zmatcích zmítavších jím v oné době. Byl-li Doslov Vojny a míru uměleckým přechodem k jinému zamýšlenému dílu, Epilog Anny Kareniny jest autobiografickým přechodem k jeho mravnímu převratu, jenž měl býti vyjádřen o dva roky později Zpovědí. Již během knihy ozývá se stále, buď ironicky, buď útočně, kritika soudobé společnosti, proti níž nepřestane zápasiti v budoucích svých dílech. Boj proti lži, všelikým lžím, ctnostným i neřestným, proti svobodomyslným žvastům, světské dobročinnosti, salonnímu náboženství, filantropii! Boj proti velkosvětské společnosti, porušující všecky opravdové city a osudně podlamující ušlechtilé vzněty duše! Smrt vrhá náhle ostré světlo na společenská zřízení. U lože umírající Anny strohý Karenin zněžněl. V tuto duši bez života, v níž vše je strojeno, vniká paprsek lásky a křesťanského odpuštění. Všichni tři, muž, žena i milenec, jsou náhle proměněni. Vše se stává prostým a upřímným. Avšak tou měrou, jakou Anna se uzdravuje,

[1]) Všimněte si také v doslovu zřejmě nepřátelského ducha proti válce, nacionalismu a panslavismu.

cítí všichni tři, »že vedle blahé mravní síly, jež řídila jejich duše, byla ještě jiná, druhá, taktéž, ne-li více mocná síla, jež řídila jejich život, a že tato síla jim nedopřeje klidu«. A vědí předem, že budou bezmocni v tomto zápase, kdy »přinutí je k tomu co je špatné, ale světu se zdá nezbytným«.[1])

Jestliže i Levin, jako Tolstoj, jejž ztělesňuje, se ušlechťuje v Doslovu knihy, to že i jeho se dotkla Smrt. Do té doby »jsa neschopen věřiti, byl i neschopen naprosto pochybovati«. Od té chvíle, co viděl umírati bratra, zhrozil se své nevědomosti. Sňatek zahlušil na čas trapné pochybnosti. Avšak od narození jeho prvního děcka znovu se hlásí. Prožívá, střídavě, doby modlitby a zápasu. Marně čte filosofy. V svém pobloužení dochází tak daleko, že se bojí pokušení sebevraždy. Hmotná práce mu ulevuje: zde není pochybnosti, vše je jasno. Levin rozmlouvá se sedláky; jeden z nich vypráví mu o lidech, »kteří nežijí jen pro sebe, nýbrž pro Boha«.[2]) Rázem se mu vyjasňuje. Spatřuje protivenství mezi rozumem a srdcem. Rozum učí boji za existenci; pravdy, že máme milovati bližního, nevypátral rozum, neboť se příčí rozumu:

C o v í m, k t o m u j s e m n e d o s p ě l r o z u m e m, n ý b r ž b y l o m n ě t o d á n o, b y l o m n ě t o z j e v e n o s r d c e m.[3])

---

[1]) »Zlo, toť to, co svět pokládá rozumným. Obět, láska, toť nesmysl.«

[2]) III., str. 312.

[3]) III., str. 317.

Od té doby vrací se klid. Slovo pokorného mužíka, jehož jediným vůdcem jest srdce, jej přivedlo zpět k Bohu . . . Kterému Bohu? Nesnaží se to věděti. V té době Levin, jako sám Tolstoj, trvá pokorně v církvi a neprotiví se dogmatům.[1])

Došel poznání, že i v illusi nebeské oblohy i v zdánlivém pohybu hvězd tkví kterási pravda.

* * *

[1]) Zdálo se mu, že ani jedno dogma nerušilo víru v Boha a — v dobro jako jediný účel člověka . . . III., str. 318.

Tyto úzkosti, tyto svody sebevraždy, jež Levin tajil před Kitty, Tolstoj v téže době tajil před svou ženou. Sám však nedošel ještě klidu, jehož propůjčil svému hrdinovi. Upřímně řečeno, tento klid není hrubě sdílný. Cítíš, že jest spíše žádoucí než uskutečněný a že co nevidět Levin znovu upadne v pochybnosti. Tolstoj se v tom neklamal. Stěží dokončil své dílo. Anna Karenina jej znudila, dříve než byl hotov.[1]) Nebyl s to dále pracovati. Ustal, nečinný, bez vůle, jsa pln odporu a hrůzy sám před sebou.

Tu, v prázdnotě jeho života, jal se zdvihati veliký vichr, stoupající z bezedného jícnu, závrať smrti. Tolstoj vyprávěl později tato hrozná léta, vyváznuv z propasti:[2])

»Nebylo mi padesát let,« praví,[3]) »měl jsem dobrou, milující a milovanou ženu, krásné děti, veliké jmění, slávu, zdraví, těšil jsem se duševní

---

1) »Dávám se nyní znovu do psaní nudné a vulgární Anny Kareniny, s jediným přáním, zbaviti se jí co nejrychleji.« (Dopis Fetovi 26. srpna 1875.) »Jest mi dokončiti román nudící mne.« (Tamže 1. března 1876.)

2) Zpověď (1879).

3) Shrnuji obsah několika stran, zachovávaje výrazů Tolstého.

i tělesné síle; mohl jsem pracovati na senoseči, nezůstávaje za mužíky; duševně mohl jsem pracovati po osmi až deseti hodinách bez přestávky, nepociťuje nijaké únavy. Náhle život můj se zastavil. Mohl jsem dýchati, jísti, píti, spáti. Ale života nebylo. Neměl jsem žádných přání. Viděl jsem, že ať ukojím nebo neukojím své přání, z toho nic nepojde . . . Ba, nemohl jsem si přáti, abych poznal pravdu. Pravda byla, že život jest nesmysl. Jakž takž jsem žil a žil, kráčel a kráčel a přišel jsem ku propasti a jasně jsem viděl, že vpředu ničeho není, kromě záhuby a smrti. Přihodilo se mi, že já, zdravý, šťastný člověk — jsem pocítil, že nemohu dále žíti, — jakási neodolatelná síla vlekla mne k tomu, abych nějak se zbavil života . . . Nelze říci, že bych byl chtěl zavražditi sebe. Síla, která vlekla mne od života, byla silnější než chtění: byla to síla podobná dřívějšímu pudu k životu, ale v protivném směru . . . Byl jsem nucen užívati proti sobě lsti, abych neuvedl ji příliš kvapně ve skutek. A hle, tehdy já, šťastný člověk, skrýval jsem před sebou provázek, abych se nepověsil na trámě mezi šatníky ve své komnatě, kde jsem každý večer býval sám, svlékaje se, a přestal jsem choditi s ručnicí, abych nebyl sveden příliš lehkým způsobem zbavení se života . . .[1]) Život můj, zdálo se, jest jakýsi

[1]) ». . . a šťastný manžel, zdravý muž Levin byl několikrát tak blízek samovraždy, že uschoval provázek, aby se na něm nepověsil, že se bál choditi s puškou, aby se nezastřelil.« Anna

hloupý a špatný žert, který si kdosi stropil se mnou . . . Bezděky se mi představovalo na mysli, že tam kdesi jest kdosi, jenž nyní se obveseluje hledě na mne, kterak jsem po celých třicet — čtyřicet let žil, žil uče se, rozvíjeje se, dospívaje tělem i duchem, a kterak nyní úplně zesilněv rozumem a došed do toho vrcholu života, s kterého se mi otvírá všechen život, kterak já hlupák stojím jako hlupák na tomto vrcholu, jasně nechápaje, že ničeho v životě není a nebylo a nebude! Nic. Ze mne ničeho nezbude kromě hniloby a červů . . . Můžeš žíti jen dokud jsi opojen životem; ale jakmile vystřízlivíš, nemůžeš neviděti, že všechno to jest jen klam, hloupý klam... Láska k rodině a ke spisování, kterou jsem nazýval uměním, nejsou mi již sladkými. Rodina, rodina, to jest žena a děti; oni jsou též lidé. Umění, básnictví. Bylo mi patrno, že umění jest okrasou života, lákadlem života . . . všeliké odlesky života v básnictví a v uměních způsobovaly mi radost, mně bylo veselo, když jsem pohlížel

---

K a r e n i n a, III., str. 305. — Tento duševní stav nebyl zvláštní u Tolstého a jeho hrdin. Tolstoj žasnul nad rostoucím počtem samovražd mezi zámožnými třídami v celé Evropě, a zvláště v Rusku. Často na to naráží ve svých spisech z oné doby. Řekl bys, že nad Evropou z let 1880 se převalila veliká vlna neurasthenie, zachvátivší tisíce bytostí. Ti, kdo byli tehdy mladí, toho vzpomínají a pro ně má Tolstého tvrzení historickou cenu. Napsal skrytou tragedii jedné generace.

na umění, do tohoto zrcadla života, ale když jsem viděl, že život jest nesmyslný — hra v zrcadle nemohla již baviti mne . . . ale nemohl jsem se tím uspokojiti. Byl jsem podoben člověku zbloudivšímu v lese, kterého pojala hrůza z toho, že zabloudil, a on běhá sem tam, chtě najíti cestu, ví, že každým krokem ještě více zabluzuje . . .«

Spása přišla z lidu. Tolstoj měl vezdy k lidu podivnou přízeň, »lásku zcela fysickou«,[1]) jíž neotřásly opětovné zkušenosti jeho sociálních rozčarování. Za posledních let byl se s ním, jako Levin, značně sblížil.[2]) Jal se zamýšleti nad oněmi milliardami bytostí mimo těsný kruh umělců, boháčův a zahálečů, kteří ze zabíjeli, ohlušovali, nebo jako on, trávili v zahálce zoufalý život. I tázal se sebe, proč ony milliardy lidí si nezoufají, proč se nezabíjejí. A srozuměl, že žili nikoliv rozumem, nýbrž, nedbajíce ho — věrou. Co byla tato víra, neznající rozumu?

V í r a j e s t s í l a ž i v o t a. B e z v í r y n e l z e ž í t i. P o j m y o n e k o n e č n é m

[1]) Z p o v ě ď, str. 160. ». . . pociťoval fysickou lásku ke skutečnému pracujícímu lidu.«

[2]) Podobizny jeho z té doby jeví tento lidový ráz. Jedna malba od Kramskoje (1873) zobrazuje Tolstého v haleně mužíka, s hlavou schýlenou, vzezření některého německého Krista. Řídnoucí vlasy na spáncích, tváře vpadlé a zarostlé. — Na jiné podobizně z r. 1881 vypadá jako nějaký svátečně ustrojený dělník: vlasy ostříhané, načechranou bradu a licousy, tváře dole širší než nahoře; obočí svraštěné, mrzutý výraz, nos širokých psích nozder, nesmírné uši.

Bohu, o božskosti duše, o svazku skutkův lidských s Bohem, o jedinosti, podstatě duše, o lidském výkladu mravního dobra a zla — jsou pojmy, které jsou utvořeny ve skrývající se nekonečnosti myšlenky lidské... V odpověděch dávaných věrou chová se nejhlubší moudrost člověčenstva.

Stačí tedy znáti formule moudrosti, jak je zaznamenala kniha náboženstev? — Nikoliv, víra není vědou, víra jest činnost; nemá smyslu leč, žije-li se dle ní. Hnus, jejž budil v Tolstém pohled na lidi bohaté a nábožné, kterým víra byla jakousi »epikurejskou zábavou«, jej uvrhl rozhodně mezi prosté lidi, ty jediné, kteří uváděli svůj život ve shodu se svou věrou.

A pochopil, že život pracujícího lidu jest život sám a že smysl přičítaný tomuto životu jest pravda.

Ale jak se slíti s lidem a sdíleti s ním víru? Nestačí věděti, že druzí mají pravdu; nezávisí od nás, abychom byli jako oni. Marně prosíme Boha; marně k němu vztahujeme toužebně ruce. Bůh uniká. Kde jej uchvátiti?

Jednoho dne milost Boží nadešla.

Pamatuji si, bylo časně z rána, byl jsem sám v lese, naslouchaje zvukům lesa. Naslouchal jsem a přemýšlel jsem stále o jedné věci, jakož jsem ustavičně přemýšlel stále

o jedné a téže věci za těch posledních tří let... Opět jsem hledal Boha. Myslil jsem na své stálé upadání brzo do stavu radosti a naděje, brzo zase zoufalství... A náhle jsem poznal, že jsem žil jen tehdy, když jsem věřil v Boha. S touto myšlenkou ve mně se vzduly radostné vlny života. Všechno kolem mne ožilo, nabylo smyslu. Radost má trvala nedlouho. Rozum konal dále svou práci. ...a opět vše začalo umírati kolem mne a ve mně...

— Tedy, co hledám ještě? — ozval se ve mně hlas. On jest to, bez čeho nelze žíti! — Znáti Boha a žíti jest totéž. Bůh jest život...

A světlo to již mne neopouštělo.[1])

Byl zachráněn. Zjevil se mu Bůh.[2])

---

[1]) Zpověď, XII.

[2]) Nebylo to po prvé. Mladý dobrovolník na Kavkaze, sevastopolský důstojník Oljénin v Kozácích, kníže Andrej a Pierre Bezuchov ve Vojně a míru měli podobné vidiny. Tolstoj byl však tak vášnivý, že pokaždé, kdy objevil Boha, věřil, že jest to po prvé a že co bylo před tím, byla noc a nicota. Neviděl již v své minulosti než stíny a nezdar. My, kteří z jeho Deníku známe lépe než on sám historii jeho srdce, víme, jak toto srdce bylo vždy, i v svých poblouženích, hluboce zbožné. Ostatně sám to doznává v jedné větě v předmluvě ke Kritice pravoslavného bohosloví dogmatického: »Bože!

Nejsa však nějakým mystikem indickým, jemuž stačí vytržení mysli, kdyžtě v jeho sny Asiata mísily se vaseň rozumu a nutnost činnosti člověka západu, bylo mu převésti svou vidinu v činnou víru a vyvoditi z toho božského života pravidla pro každodenní život.

Bez jakéhokoliv zámyslu, s upřímnou touhou věřiti ve věrouku svého lidu, jal se rozjímati nauku pravoslavné církve, k níž náležel. Aby do ní více vnikl, po tři léta vykonával obřady, zpovídal se, přistupoval ke stolu Páně, a rozum jeho neprotivil se ničemu, co jej zaráželo, přidával smysl slovům, jež mu byla nejasná nebo si odporovala, spojoval se ve víře s předky svými, s milými svými, živými i zemřelými, stále chovaje naději, že kteréhosi okamžiku »láska mu zotvírá bránu pravdy«. — Leč, marna byla jeho

---

Bože! Bloudil jsem, hledaje pravdy, kde toho nebylo třeba. Věděl jsem, že jsem bloudil. Šetřil jsem svých zlých vášní, věda, že jsou zlé; ale na tebe nikdy jsem nezapomínal. Cítil jsem tě i když jsem bloudil.« — Krise z let 1878—79 byla jen prudší odstatních, snad pod vlivem opětovných smutků a blížícího se stáří; jedině s tím rozdílem, že na místě aby vidina Boha se rozprchala, nezůstavivši stop, když plamen vytržení byl pohasnul, Tolstoj varován minulou zkušeností, spěchal, aby »kráčel pokud měl světlo« a vyvodil ze své víry celou soustavu života. Ne, že by se již dříve nebyl o to pokusil (vzpomeňme jeho Pravidel života, jež sestavil co student), ale, jsa padesát roků stár, měl méně možností dáti se svými vášněmi svésti s cesty.

snaha: rozum jeho i srdce jeho se bouřily. Byly takové obřady, jako křest a přijímání, které jej pohoršovaly. Když kněz mu přikázal opakovati, že to, co bude požívati, jest pravé tělo a krev Kristova, »bodlo jej u srdce«. (Zpověď, XIV.) Přes to nebyla to dogmata, která vztyčila mezi Tolstého a Církev nepřekročitelnou hráz; byly to otázky praktické — dvě především: nenávistná a vzájemná nesnášenlivost církví[1]) a formální nebo mlčenlivé schválení vraždy — války a trestu smrti.

Tu se Tolstoj rázem odtrhl; a odtržka jeho byla tím prudší, že po tři leta potlačoval svou myšlenku. Nešetřil již ničeho. Rozhorleně pošlapal toto náboženství, které ještě včera horlivě vyznával. V své Kritice pravoslavného bohosloví dogmatického (1879—1881), je pokládá nejen »nesmyslností, ale vědomou a zištnou lží«.[2]) Naproti tomu klade Evangelium

[1]) »A mně, jenž jsem pokládal pravdu v jednotě lásky, bezděky padlo do očí, že sama věrouka ruší, co má pěstovati . . .« Zpověď, XII.

[2]) »A nabyl jsem přesvědčení, že věrouka pravoslavné církve jest theoreticky záludem a škodlivou lží, prakticky směsí hrubých pověr a kouzel, v níž naprosto mizí smysl nauky křesťanské.« (Odpověď sv. Synodu 4.—17. dubna 1901. Dle franc. překladu.) Viz též: Církev a stát (1883). Největší zločin, z něhož Tolstoj viní pravoslavnou církev, jest její »bohopustá alliance« se světskou mocí. Bylo jí stvrditi svatost státu a svatost násilí. Jest to »spojení lupičů se lháři«.

ve svém Sjednocení, příklad a prozkoumání čtyř Evangelií (1881—1883). Posléze na Evangeliu zbudoval svou víru. (V čem je má víra? 1883.)

Dá se všecka shrnouti v tato slova:

Věřím v učení Kristovo. Věřím, že spása naše na této zemi spočívá jedině v plnění křesťanského učení všemi lidmi.

A úhelným kamenem jejím jest kázání na hoře, jehož podstatnou věrouku shrnuje v pět přikázání:

I. Nebudeš se hněvati na druha svého.
II. Nezcizoložíš.
III. Nebudeš přísahati.
IV. Neprotiv se zlu zlem.
V. Nebudeš nikoho nepřítelem.

To jest záporná část věrouky, jejíž část kladná jest obsažena v jediném přikázání: Milovati budeš Pána Boha svého . . . a bližního svého jako sebe samého.

Kristus řekl: Zrušil-li by kdo jedno z přikázání těchto nejmenších, nejmenším slouti bude v královstvínebeském (Matouš, V., 19).

A Tolstoj dodává prostodušně:

Byť zdálo se podivným, bylo mně po osmnácti stoletích znovuobjeviti tato přikázání.

Tedy Tolstoj věří v božství Kristovo? — Naprosto ne. Jakým jménem jej vzývá? Jako největšího z rodu mudrců — Brahmy, Buddhy, Lao-

Tsea, Konfucia, Zaratustry, Isaiaše —, kteří ukazovali lidem pravé blaho, po němž prahnou, a cestu, kterou jest se jim bráti.[1]) Tolstoj jest učenníkem těchto velikých náboženských tvůrců, těchto polobohův a indických, čínských a hebrej-

---

[1]) Čím byl starší, tím více se v něm utvrzovalo přesvědčení o jednotě náboženské pravdy během lidských dějin a příbuzenství Kristově s ostatními mudrci, od Buddhy až po Kanta a Emersona, do té míry, že Tolstoj se hájil na sklonu života, »že nemá žádné zvláštní záliby pro křesťanství«. Zvláště důležitý jest list ze dne 27. července — 9. srpna 1908, psaný malíři J. Stykovi (uveřejněný v časopise Le Théosophe 16. ledna 1911). Dle svého zvyku Tolstoj, jsa pln svého nového přesvědčení a zapomínaje poněkud přílišně svého někdejšího duševního stavu a východiště z náboženské jeho krise, jež bylo čiře křesťanské, píše: »Nauka Kristova není pro mne leč jednou z krásných náboženských nauk, jež jsme přijali ze starověku egyptského, israelského, indického, čínského, řeckého. Dvě veliké zásady Kristovy: lásku k Bohu, t. j. naprostou dokonalost, a lásku k bližnímu, t. j. ke všem lidem bez jakéhokoliv rozdílu, hlásali všichni mudrci světa: Krišna, Buddha, Lao-Tse, Konfucius, Sokrates, Platon, Epiktet, Marc-Aurelius, a z novodobých Rousseau, Pascal, Kant, Emerson, Channing a mnozí jiní. Pravda náboženská a mravní jest všudy a vezdy táž . . . Nemám žádné zvláštní záliby pro křesťanství. Měl jsem zvláštní zájem pro učení Kristovo, po prvé proto, že jsem se narodil a žil mezi křesťany; po druhé proto, že pro mne bylo velkým duchovním požitkem vyprosťovati čirou nauku z úžasných falšování prováděných církvemi.«

ských proroků. Hájí jich — jak dovede hájiti: útoče proti těm, jež nazývá »Farizeje a Zákonníky«: proti Církvím a proti představitelům pyšné vědy, či spíše »vědecké pafilosofie«.[1])

Ne že by se dovolával zjevení proti rozumu. Od té doby, kdy vykročil ze zmatkův, o nichž vypravuje Zpověď, zůstává podstatně věřícím v Rozum, mohli bychom říci mystikem Rozumu. »Na počátku bylo Slovo, opakuje se sv. Janem, Slovo, Logos, totiž Rozum.«[2])

Jeho kniha O životě má za epigraf slavná slova Pascalova:[3])

Člověk není leč třtinou, nejslabší třtinou v přírodě, ale třtinou myslící... všecka důstojnost naše tkví v myšlence... Hleďme tedy správně mysliti: toť princip morálky.

A celá kniha jest jediný chvalozpěv Rozumu. Ovšem, Rozum jeho není rozum vědecký, rozum obmezený, »považující část za celek a život živočišný za život celý«, nýbrž svrchovaný zákon, jenž řídí život člověkův, zákon, dle něhož

---

[1]) Tolstoj ujišťuje, že neútočí na »skutečnou vědu, znající místo své i svůj předmět, skromnou a důstojnou«. O životě, IV.

[2]) O životě, X. (Přel. J. Černý.)

[3]) Tolstoj často se vrací k četbě Pascalových Myšlenek v době náboženské krise, která předchází Zpověď. Mluví o nich ve svých listech Fetovi (14. dubna 1877 — 3. srpna 1879); doporučuje svým přátelům, aby je četli.

nevyhnutelně lidé »mají žíti jako tvorové rozumní«.

...Takový zákon, jako u živočicha, dle něhož se musí živiti a ploditi — jako u rostliny, dle něhož roste a kvete — jako zákon tělesa nebeského, dle něhož otáčí se země a hvězdy. Náš život záleží tudíž v plnění zákona toho, v podřízenosti své živočišné bytosti zákonu rozumu, abychom blaha dosáhli.... Rozum nemůže býti určen (definován) a není ani proč jej určovati, neboť my všichni netoliko jej známe, ale pouze rozum jediné známe... Rozum je ten člověkem poznávaný zákon, dle něhož má se život vésti.[1]) ...Pravý život ve člověku začíná teprve tenkrát, když se počíná odříkání blaha osobní živočišné bytosti. A to se stává teprve po probudilém, osvíceném poznání rozumovém.

---

[1]) V dopise, psaném 26. listopadu 1894 baronce X., Tolstoj rovněž dí: »Člověk obdržel od Boha jediný nástroj, jímž by poznával sama sebe a vztah svůj k světu; není jiných. Tímto nástrojem jest rozum. Rozum pochází od Boha. Nejen že jest nejpřednější vlastností člověkovou, ale jest jediným prostředkem ku poznání pravdy.« (Franc. překlad uveřejněn v knize Les Révolutionnaires, 1906.)

Co je tedy viditelné žití, náš život osobní (individualný)? »Ten není naším životem«, odpovídá Tolstoj, neboť nezávisí na nás.

Viditelné nám žití osobnosti fysické odbývá se bez nás — a proto nemůže býti naším životem... Život jakožto osobní živobytí už se lidstvem odžil... Každému rozumnému člověku našeho času zůstane neotřesnou pravdou, že nutno odříci se možnosti nějakého osobního blaha.[1])

Jest zde celá řada postulátů, jichž tu nehodlám rozebírati, jež ukazují, s jakou vášní rozum se zmocnil Tolstého. Byla to skutečně vášeň, neméně slepá a řevnivá ostatních vášní ovládnuvších jej za prvé polovice jeho života. Jeden oheň pohasíná, druhý se vzněcuje. Či vlastně jest to stále týž oheň: živený čímsi jiným. A co ještě zvyšuje podobnost vášní osobních s touto vášní »rozumovou«, to že tato i ony se nespokojují milováním, chtějí jednati, chtějí se uskutečňovati.

Netřeba slov, ale činnosti, řekl Kristus.

A která jest činnost rozumu? — Láska.

Láska jest jediná rozumná činnost člověka; láska jest jediná plná, —nejradostnější činnost života pravého. Jí pouze jediného jest po-

---

[1]) O životě, X., XIV.—XXI.

třeba — toho, aby nikdo nad ní nezakrýval slunce rozumu, jež jediné jí dává vzrůstati... Láska jest jediné možné blaho, ten cit, který řeší protiřeči života lidského, při němž není přízraku a strachu ze smrti, ale jenž pobádá člověka sebe obětovati: neboť není opravdu jiné lásky, než ta, jež hotova je položiti vlastní duši za své přátely. Láska jenom tehdy je láskou, když je spolu obětí sebe sama. Možnost pravé lásky počíná se teprve tehdy, když člověk pochopil, že pro jeho živočišnou osobnost blaha žádného není. Teprve tehdy všechna míza jeho života vchází do jediného ušlechtilého roubu pravé lásky, vyrůstající pojednou z veškerých sil planého kmene osobnosti živočišné...[1])

Tolstoj tudíž dospívá k víře nikoli jako vysušená řeka, zanikající v písčinách. Přináší do ní příval prudkých sil nahromaděných za mohutného života.

Tato vášnivá víra, v níž jsou spiaty ve vroucím objetí Rozum a Láska, došla nejvznešenějšího

---

[1]) O životě, XXII.—XXV. — Co do citátů, namnoze shrnuji obsah některých kapitol v několik podstatných vět.

výrazu v slavné odpovědi Svatému Synodu, jenž jej vyobcoval z církve.[1])

Věřím v Boha, jenž jest Duch, Láska a Původ všeho. Věřím, že ve mně jest, jako já jsem v Něm. Věřím, že vůle Boží nebyla nikdy jasněji vyjádřena než v nauce člověka Krista. Věřím, že pravé blaho člověkovo jest v plnění vůle Boží; věřím, že vůlí Boží jest, aby každý člověk miloval své bližní a činil jim všecko cožkoli chce, aby činili jemu; toť zajisté, jak praví Evangelium, jest zákon i Proroci. Věřím, že smysl života každého z nás jest rozmnožovati lásku v sobě, věřím, že tento rozvoj schopností lásky vezme odplatu vždy rostoucího štěstí v tomto životě a dokonalejšího blaha na onom světě; věřím, že toto vzrůstání lásky přispěje, více než kterákoliv jiná síla, k založení království Božího na zemi, to jest, aby toto zařízení života, v němž nesvár, lež a násilí jsou všemohoucí, bylo nahrazeno řádem novým, v němž budou vládnouti svornost, pravda a

[1]) Vyhrazuji si pro dobu pozdější, až bude vydáno úplné dílo Tolstého, zkoumati různé odstíny této náboženské myšlenky, rozvíjející se zvláště co do pojímání budoucího života.

bratrství. Věřím, že ke zdokonalování v lásce máme jediný prostředek: modlitbu. Ne však modlitby veřejné v chrámech, jež Kristus výslovně zavrhl (Ev. Matouš, VI., 5—13), nýbrž modlitbu, jíž on sám nás naučil, modlitbu v skrytě, která posiluje v nás vědomí smyslu našeho života a naší závislosti jediné na vůli Boží... Věřím v život věčný; věřím, že člověk dojde odplaty za své skutky, zde i všudy, nyní i na věky. Věřím v to vše tak pevně, že v mém stáří, na pokraji hrobu, jest mi často se přemáhati, abych nepřivolal svými touhami smrt svého těla, to jest: zrození k novému životu...[1])

* * *

[1]) Dle franc. překladu, uveřejněného v Le Temps 1. května 1901.

Myslil, že došel přístavu, že došel útočiště, kde jeho znepokojená duše mohla by spočinouti. Nebyl než na začátku nové činnosti.

Jedna zima strávená v Moskvě[1]) (kamž jej volaly rodinné povinnosti), sčítání lidu, jehož se účastnil v lednu 1882, zavdaly mu příležitost spatřiti z blízka bídu velkých měst. Dojem byl strašlivý. Večer onoho dne, kdy po prvé přišel ve styk s touto skrytou ranou civilisace, vypravovav kterémusi příteli co byl viděl, »jal se křičeti, plakati, zatínati pěst«.

»Takhle nelze žíti!« — zaštkal. »To nemůže být! To nemůže být! . . .«[2]) Byl po dva měsíce v strašném zoufalství. Hraběnka Tolstá psala mu 3. března 1882:

Říkals před nedávnem: »Z nedostatku víry chtěl jsem se oběsit.« Nyní máš víru, proč tedy jsi nešťasten?

Poněvadž neměl víru farizejskou, pobožnůstkářskou a se sebou spokojenou, poněvadž neznal sobectví mystického myslitele, příliš zaujatého

---

[1]) »Do té doby trávil jsem celý svůj život mimo město.« (Co máme dělat?)

[2]) Tamtéž

svou spásou, aby pamatoval na spásu druhých,[1]) poněvadž měl lásku, poněvadž nyní již nemohl zapomenouti bědných, jež byl uzřel a ve vášnivé dobrotě svého srdce pokládal se spoluzodpovědným za jejich utrpení a hluboké pokoření: byliť obětmi téže civilisace, v jejíchž výsadách i on měl podíl, této příšerné modly, jíž vyvolená kasta obětuje miliony lidí. Přijímati výhody takových zločinů, jest se jich účastniti. Svědomí jeho nemělo již pokoje, dokud jich neudal.

Co máme dělati? (1884—1886)[2]) jest výrazem této druhé krise, daleko tragičtější prvé a mnohem vážnější v svých důsledcích. Čím byly osobní náboženské úzkosti Tolstého v moři lidské bídy, bídy skutečné, nevymyšlené nudícím se zahalečem? Nemožno ji neviděti. A nemožno, uvi-

---

[1]) Tolstoj často projevoval svůj odpor proti »asketům, kteří pamatují jen na sebe, nemajíce ohledu na své bližní«. Hází je do téhož pytle s nevědomými a nadutými revolucionáři, kteří tvrdí, že prokazují jiným dobrodiní, aniž vědí čeho jest zapotřebí jim samým ... »Miluji touže láskou«, praví, »lidi obou těchto kategorií, ale nenávidím touže nenávistí jejich nauky. Jediná nauka jest ta, která velí stálou činnost, taková existence, která činí zadost tužbám duše a snaží se uskutečniti blaho druhých. Takou jest nauka křesťanská. Stejně daleka náboženského kvietismu jako zpupných nároků revolucionářův usilujících přetvořiti svět, aniž vědí v čem záleží opravdové blaho.« (Dopis příteli.)

[2]) Co máme dělati? — Přel. K. Velenovský.

děvše ji, nesnažiti se ji potlačiti, stůj co stůj. — Běda! je to možno? . . .

Překrásná podobizna, na niž nemohu patřiti bez pohnutí,[1]) s dostatek o tom svědčí, jak Tolstoj tehdy trpěl. Zobrazen zpředu, v sedě, se založenýma rukama, v haleně mužíka; vyhlíží stísněně. Vlasy má ještě černé, knír již šedivý, bradu a licousy úplně bílé. Dvojitá vráska vrývá do krásného čela harmonickou brázdu. Je tolik dobroty v tlustém nose dobrého psa, v očích, jež se na tě dívají, tak upřímny, tak jasny, tak smutny! Čtou s takovou jistotou v tobě! Litují tě a prosí tě snažně. Tvář vpadlá jeví stopy utrpení, hluboké vrásky pod očima. Plakal. Ale je silen a hotov zápasiti.

Byl hrdinsky důsledný . . .

»Žasnu pokaždé, když slyším slova tak často opakovaná: »Ano, to je v theorii, ale jaké to bude v praksi?« Jakoby theorie se skládala z krásných slov, nutných k rozhovoru, ale nehodících se k vykonání! . . . Pochopil-li jsem některou věc, o které jsem uvažoval, nemohu ji vykonati jinak, než jak jsem ji pochopil.«[2])

V *Co máme dělati?* líčí s fotografickou přesností bídu v Moskvě tak, jak ji zřel za svých

---

[1]) Daguerrotyp z r. 1885 (uveřejněn ve franc. vydání překl. *Co máme dělati?*).

[2]) *Co máme dělati?*

návštěv v chudých čtvrtích nebo v nočních asylech.[1])

Nabývá přesvědčení, že nikoli pomocí peněz, jak se byl s počátku domníval, lze zachrániti všecky tyto nešťastné, více nebo méně zasažené zkažeností měst. I pátrá statečně po příčině zla. A článek po článku rozvíjí strašný řetěz zodpovědnosti. Především jsou to bohatí lidé a nákaza jejich proklatého přepychu, jenž láká a porušuje.[2]) Všeobecné pokušení života bez práce. — Poté stát, tato vražedná entita, utvořená násilníky, obravšími a zotročivšími ve svůj prospěch ostatní lidi. — Sdružená Církev; věda a umění, spoluvinníci . . . Jak zápasiti proti všem těmto armádám zla? Především nepřidati se k žádné z nich. Odpírati účastenství ve vykořisťování lidstva. Zříkati se peněz a vlastnictví půdy,[3]) nesloužiti státu.

---

[1]) Celá tato první část (prvých patnáct kapitol), hemžící se typy, byla ruskou censurou potlačena.

[2]) »Pravou příčinou bídy jsou nahromaděná bohatství v rukou těch, kdož ničeho nevyrábějí a jež soustřeďují v městech. Bohatí se seskupují v městech, aby užívali a se hájili. A chudí se živí drobty z bohatství. Jest s podivením, že mnozí zůstávají dělníky a že se neženou za snadnějším výdělkem: obchodem, lichvou, žebrotou, hýřením, šejdířstvím.«

[3]) »Vlastnictví za naší doby jest kořen všeho zla. Vlastnictví jest jen prostředek využívání práce jiných.« — Vlastnictví, praví dále Tolstoj, to jest to, co není naše, to jsou jiní. »Člověk nazývá svým vlastnictvím svou ženu, své děti,

Než, nedosti na tom, třeba »nelhati«, nebáti se pravdy. Třeba »se káti« a vytrhovati pýchu, zakořeněnou se vzděláním. Posléze třeba pracovati vlastníma rukama.

»V potu tváři jísti budeš chléb«: jest první a nejpodstatnější přikázání.[1]) A Tolstoj, předem odpovídaje na posměšky vzdělanců, dí, že hmotná práce nijak nepřekáží energii ducha, naopak, že ji zmnožuje, vyhovujíc přirozeným potřebám; zdraví jí získává; ještě více umění. Nad to, obnovuje jednotu mezi lidmi. V dalších svých spisech Tolstoj doplní tyto předpisy mravní hygieny. Bude nadále jeho snahou dovršiti léčbu duše, obnoviti její energii: zavrhuje neřestné

---

své otroky, své věci; ale skutečnost vždycky mu ukazuje jeho omyl a on se musí zříci této pověry, nebo trpěti a donucovati jiné, aby trpěli.« Tolstoj již předvídá ruskou Revoluci: »V našem lidu za poslední tři, čtyři roky vešlo v obecné užívání nové, mnohovýznamné slovo, kterého jsem nikdy neslýchal dříve, nadávají nyní na ulici a říkají nám — darmojedi. Nenávist a opovržení utlačeného lidu roste.« (Co máme dělati? str. 119.)

[1]) Revolucionářský sedlák Bondárev byl by si přál, aby zákon tento stal se všeobecnou povinností. Tolstoj v oné době podléhal jeho vlivu, rovněž i vlivu jiného mužíka: Sjutajeva. — »V celém mém životě dva ruští myslící lidé měli na mě velký mravní vliv a obohatili mou mysl; ujasnili mi můj názor světový . . . Byli to dva pozoruhodní lidé nyní žijící, oba sedláci: Sjutajev a Bondárev.« (Co máme dělati? str. 109.)

rozkoše, které svědomí uspávají,[1] a kruté rozkoše, které je zabíjejí.[2] Předchází příkladem. Roku 1884 zříká se nejhlouběji zakořeněné vášně: honby.[3] Zachovává abstinenci, která kuje vůli. Podobá se athletovi, jenž si ukládá tuhou kázeň, aby zápasil a zvítězil.

Co máme dělati? značí první etapu na neschůdné cestě, na kterou Tolstoj se vydává, zřeknuv se relativního klidu náboženského rozjímání pro zápas sociální. A od oné doby se započíná tento dvacetiletý boj, jejž ve jménu Evangelia vedl starý jasnopoljanský prorok, sám, mimo všecky strany a všecky je odsuzuje, proti zločinům a lžím civilisace.

[1]) Proč se lidé omamují? (Přel. K. Velemínský.)

[2]) Království boží v nás, II.

[3]) Jest pozoruhodno, že Tolstému přicházelo tak za těžko se jí zříci. Byla to u něho vášeň atavistická: podědil ji po otci. Nebyl sentimentální a zdá se, že nikdy neplýtval soucitem se zvířaty. Pronikavé jeho oči sotva spočinuly na často tak výmluvných očích našich pokorných bratří — vyjma koně, v němž, jako pravý šlechtic, má zálibu. — Nebyl prost jakési vrozené krutosti. — Vylíčiv pozvolnou smrt medvěda, jejž skolil, udeřiv jej holí do čenichu, dí: »Pocítil jsem rozkoš při vzpomínce na utrpení dokonávajícího zvířete.« — Výčitka svědomí procitla pozdě.

V okolí jeho mravní převrat Tolstého nalézal málo sympatie; rodinu jeho hluboce zarmucoval.

Ode dávna již hraběnka Tolstá uznamenala, znepokojena, postup kteréhosi zla, proti němuž marně zápasila. Od r. 1874 byla rozhořčena, vidouc svého muže mařiti tolik sil a času v práci pro školy.

Ten slabikář, ten počtář, ta mluvnice jsou mně protivny; nemohu se tvářiti jako by mne zajímaly.

Něco zcela jiného nastalo, když po paedagogii následovalo náboženství. Tak nepřátelsky byla přijata první důvěrná sdělení novověrce, že Tolstoj pokládá nutným se omlouvati, když ve svých listech hovoří o Bohu.

Nezlob se, jak mnohdy činíváš, když se zmiňuji o Bohu; nemohu jinak, neboť jest samým základem mého myšlení.[1])

Hraběnka je, dozajista, dojata; snaží se zatajiti svou netrpělivost; ale nepochopuje; znepokojena pozoruje svého chotě:

---

1) V letě 1878. (Život a dílo.)

Má teď divný pohled, téměř nic nemluví, není z tohoto světa...[1])

Myslí, že je churav:

Ljovočka stále pracuje, jak říká. Žel! píše jakési náboženské úvahy, čte a přemýšlí, až ho hlava bolí, a vše proto, aby dokázal, jak církev je v nesouhlasu s učením Evangelia. Na celé Rusi nebude snad ani deset lidí, které by to zajímalo. Ale co dělat? Přeji si jen jednoho, aby to minulo jako nemoc.[2])

Nemoc neminula. Poměr mezi manželi stával se čím dále trapnější. Milovali druh druha, druh druha si vážili, ale nemohli si rozuměti. Snažili se dělati si vzájemně ústupky, které se staly — jak to bývá — vzájemným trápením. Tolstoj se zavázal, že doprovodí svou rodinu do Moskvy. Zapisuje do Deníku:

Nejtrapnější měsíc mého života. Zařizujeme se v Moskvě. Všichni se zařizují. Kdy jen počnou žíti? To vše dělají ne aby žili, ale proto, že tak činí druzí. Nešťastní!...[3])

V těchže dnech hraběnka psala:

V Moskvě: Zítra tomu bude měsíc, co jsem zde... První dvě neděle jsem každodenně plakala, pro-

---

[1]) 18. listopadu 1878. (Tamže.)
[2]) V listopadu 1879. (Tamže.)
[3]) 5. října 1881. (Život a dílo.)

tože Ljovočka byl nejen smuten, ale i všecek sklíčen. Nespal, nejedl a sám někdy plakal; myslila jsem, že pozbudu rozumu.[1])

Bylo jim se vzdáliti druh druha, aspoň na čas. Žádají se vzájemně za odpuštění, že si ubližují. Tak se stále milují! . . . Píše jí:

Říkáš: já tě miluji, a ty to teď nepotřebuješ. Jenom to potřebuji![2])

Než, sotva že jsou pohromadě, nastává nesoulad. Hraběnce nelze se smířiti s touto náboženskou manií, která nyní dohání Tolstého, aby se učil hebrejštině u kteréhosi rabína.

Nic jiného ho již nezajímá. Vyčerpává svých sil v těchto hloupostech. Nemohu se tajiti svou nespokojeností.[3])

Píše mu:

Nemohu se nermoutiti nad tím, že takové duševní síly se utrácejí štípáním dříví, zapalováním samovaru a šitím bot.

A dodává, s laskavým a žertovným úsměvem matky, která se dívá na hrající si, trochu pošetilé dítě:

---

1) 14. října 1881. (Tamže.)
2) V březnu 1882.
3) 1882.

Konečně jsem se skonejšila ruským příslovím: »Nechť si dítě krátí chvíli čímkoliv, jen když nepláče!«[1])

Ale list nebyl ještě odeslán, když vidí v duchu svého chotě čtoucího tyto řádky, těma dobrýma, bezelstnýma očima, jejž zarmucuje tento ironický tón; otevírá znovu list, se vznětem lásky:

Náhle měla jsem tě tak živě před očima a pojala mne taková něha k tobě! Je v tobě cosi tak moudrého, tak dobrého, tak prostoduchého, tak vytrvalého, prozářeno světlem soucitu se všemi a ten pohled jdoucí přímo do duše... To náleží jediné tobě.

Tak tyto dvě duše, jež se milovaly, se vzájemně mučily a poté se trápily, že si ubližují, nemohouce tomu zabrániti. Postavení, z něhož nebylo východu, jež trvalo bezmála třicet let a jemuž jediné měl učiniti konec, ve chvíli poblouzení, útěk starého umírajícího krále Leara širou stepí.

Nebylo věnováno dosti pozornosti dojemné výzvě k ženám, jíž se končí Co máme dělat? — Tolstoj nemá žádné sympatie pro moderní feminismus.[2]) Pro tu však, již nazývá

---

[1]) 23. října 1884.

[2]) »Tak řečená ženská otázka vznikla a mohla vzniknouti jen prostřed mužů, kteří se odchýlili od zákona práce. Ani jediná žena skutečně pracujícího muže nežádá práva účastniti se jeho práce: v dolech, na poli . . . Nevymykala

»ženou matkou«, pro tu, jež zná pravý smysl života, nalézá slova zbožné úcty; velebí její hoře a její radosti, těhotenství a mateřství, tato muka, tato léta beze spočinu, tuto neviditelnou, vyčerpávající práci, za niž od nikoho neočekává odplaty a tuto blaženost zaplavující duši, když vyšla z bolesti, naplnivši zákon. Kreslí podobiznu bdělé manželky, která jest muži podporou, nikoli překážkou. Ví, že »jediné skrytá obět pro život druhých, bez odplaty, jest posláním člověkovým«.

Taková žena nebude nejen nabádati muže ke klamné, falešné práci, jejíž cílem jest pouze využívati práce jiných; nýbrž s odporem a hrůzou bude pohlížeti na takovou činnost, jež jest dvojím pokušením pro děti. — Bude vybírati a ceniti lidi silné: nikoli ty, kteří nutí jiné pracovati za sebe, nýbrž ty, kteří pracují za jiné... Ví, že děti, t. j. následující pokolení, jsou největší a nejsvětější, co dáno lidem viděti ve skutečnosti, a služba vší svou bytostí této svátosti jest její život. — A právě vy, takové matky, uznáte-li své poslání a oddáte se mu s vědomím, že je s vámi Bůh, vy, které řídíte lidi v jejich veřejném mínění,

---

se zákonu, že nesla tu skutečnou práci, od níž se uvolnil muž bohatých tříd.« Str. 134.

zachráníte lidi, budete-li chtíti, ... naleznete pro sebe štěstí a, nemyslíce na to, způsobíte štěstí lidstva.[1])

Jest to výzva hlasu prosebného, doufajícího ještě . . . Nebude uslyšen?

Několik let potom poslední záblesk naděje pohasnul:

Nemůžete si ani představiti, jak jsem osamělý, jak se to, co je mé skutečné »já«, přezírá všemi, kdo jsou kolem mne.[2])

Když ti, kdož jej nejvíce milovali, tak přehlíželi vážnost mravního přerodu Tolstého, nebylo lze se nadíti u ostatních více prozíravosti, ni více úcty. Turgeněv, s nímž Tolstoj se byl rád smířil spíše z křesťanské pokory než proto, že byl změnil své o něm smýšlení,[3]) pravil ironicky: »Lituji velmi Tolstého; ostatně, jak říkají Francouzi: každý zabíjí své blechy po svém způsobu.«[4])

Několik let potom, jsa blízek smrti, napsal Tolstému onen známý list, v němž zapřisahá »pří-

---

[1]) Těmito slovy končí Co máme dělati? Datovány 14. února 1886. (Str. 140—142.)

[2]) Dopis příteli (1882). (Franc. překlad uveřejněn v knize: Plaisirs cruels. 1895.)

[3]) Smíření se událo na jaře 1878. Tolstoj dopsal Turgeněvovi, žádaje jej za odpuštění. Turgeněv přibyl do Jasné Poljany v srpnu 1878. Tolstoj opětoval návštěvu v červenci 1881. Všem byla nápadna změna v jeho chování, jeho něžnost, skromnost, »byl jako obrozen«.

[4]) List Polonskému. (Viz: Birjukov.)

tele, velikého spisovatele země ruské«, by se »navrátil k literatuře«.[1])

Všichni umělci evropští sdíleli obavu umírajícího Turgeněva a připojili se k jeho prosbě. Eugen Melchior de Vogüé na konci studie, již r. 1886 věnoval Tolstému, použil za záminku podobiznu Tolstého oděného jako mužík, šijícího šídlem, aby jej oslovil výmluvnými slovy:

Tvůrče veleděl, to zde není váš nástroj!... Naším nástrojem jest pero, naším polem jest duše lidská, již rovněž třeba ošetřovati a živiti. Dovolte, abychom vám uvedli na pamět slova ruského sedláka, prvního knihtiskaře v Moskvě, jenž, byv znovu odkázán k zemědělství, zvolal: »Nepotřebuji zasévati obilí, nýbrž rozsévati do světa semena duševní.«

Jako by Tolstoj byl kdy na to pomýšlel zapříti své poslání rozsévače duševního semene!... Na konci V č e m j e m á v í r a píše:[2])

Věřím, že život rozumný, — mé světlo na to jediné mně bylo dáno, abych svítil před lidmi ne slovy, nýbrž dobrými skutky. Věřím, že život můj a znalost pravdy jest hřivna daná mně ku práci naň, že tato

[1]) List z Bougivalu 28. června 1883.
[2]) V č e m j e m á v í r a ? XII. Přel. V. Křížek.

hřivna je oheň, který je jen tehdy ohněm, když hoří. Věřím, že jediný smysl mého života záleží v tom, abych žil v tom světle, které jest ve mně a nestavil je pod kbelec, nýbrž vysoko držel je před lidmi tak, aby je lidé viděli.[1])

Avšak toto světlo, tento oheň, »jenž není ohněm leč když hoří«, znepokojovaly většinu umělců. Nejbystřejší z nich tušili, že umění jejich bylo v nebezpečí státi se první kořistí požáru. Tvářili se jako by věřili, že veškero umění jest ohroženo a že, jako Prospero, Tolstoj na vždy zlomil svůj kouzelný proutek tvůrčích illusí.

Ne tak; a chci dokázati, že Tolstoj, dalek toho aby zničil umění, vzburcoval v sobě energie ležící úhorem, a že jeho náboženská víra, na místě aby ubila jeho uměleckého ducha, jej obrodila.

* * *

---

[1]) Všimněme si, že de Vogüé ve své výtce Tolstému užívá týchž výrazů jako Tolstoj: »Právem či neprávem,« praví, »snad za trest, bylo nám dáno toto nutné a pyšné zlo: myšlenka . . . Odhodit tento kříž, je bezbožná vzpoura.« (Ruský román, 1886.) A Tolstoj r. 1883 napsal své tetě, hraběnce Tolsté: »Každý musí nésti svůj kříž . . Mým křížem jest práce myšlenky, špatná, pyšná, plná pokušení.« (Nevydaná korespondence.)

Podivno, že hovoří-li se o Tolstého názorech na umění a vědu, nechává se obyčejně nepovšimnuta nejdůležitější z knih, v nichž tyto názory došly výrazu: Co máme dělati? (1884—1886). Tam po prvé Tolstoj svádí boj proti vědě a umění; a žádný z následujících bojů nepředstihl co do prudkosti tuto první srážku. Divíme se, že při nedávných útocích na marnost vědy a vzdělanců nikdo nepomyslil na to, aby navázal na tyto stránky. Obsahují nejukrutnější obžalobu, jaká kdy byla napsána proti »kleštěncům vědy« a »uměleckým plagiatorům«, proti těmto kastám ducha, které porobivše někdejší vládnoucí kasty: Církev, Stát, Armádu, zaujaly jejich místo a nechtíce nebo nemohouce vykonati nic užitečného pro lidi, činí nároky, aby vzbudily podiv a aby jim bylo slepě slouženo, prohlásivše jako dogma nestoudnou víru ve vědu pro vědu a umění pro umění — lžimasku, jíž se snaží zastříti své osobní ospravedlnění, apologii svého obludného sobectví a své nicoty.

»Neříkejte, že popírám umění a vědu,« praví dále Tolstoj; »nejen že jich nepopírám, ale ve jménu jejich chci vyhnati prodavače z chrámu.«

Věda a umění jsou stejně nutny lidem jako jídlo, pití, oděv, ba nut-

nější... A proto nejvyšší moudrost lidská vždycky byla v tom, aby nalezl tu vedoucí nit, podle níž mají býti rozloženy vědomosti lidské... Předmětem této vědy byla vždycky znalost toho, v čem jest úkol a proto pravé blaho každého člověka a všech lidí.

A chválí ty, kdož »od dob co existují lidé, na harfách a tympanech, obrazy a slovy vyjadřovali svůj zápas s klamy, své utrpení v tomto zápase, své doufání ve vítězství dobra, své zoufání při vítězství zla i své nadšení při prorockém zření budoucího blaha«.

Načež načrtává podobu pravého umělce, žhoucími slovy bolestné a mystické horoucnosti:

Činnost vědecká a umělecká ve svém pravém smyslu jest jen tehdy plodonosná, dokud nezná práv a zná jen povinnosti. Jen proto, že vždycky jest taková, že jest její vlastností býti sebezapíravou, tak si lidstvo váží této činnosti. Jsou-li lidé skutečně povoláni sloužiti jiným duševní prací, vždycky budou trpěti, konajíce tuto službu, protože jen utrpením a mukami se rodí duševní plod. Sebezapření a utrpení bude údělem myslitelovým i umělcovým proto, že jeho cílem jest blaho lid-

ské. Lidé jsou nešťastní: trpí, hynou. Čekati není kdy.

Myslitel či umělec nikdy nebude seděti na olympské výši, jak jsme zvykli si představovati, bude vždycky věčně v nepokoji a rozčilení: bylo mu řešiti a říci to, co by dalo blaho lidem, zbavilo jich útrap, a on ani neřešil ani neřekl, a zítra, možná, bude pozdě, umře... Ne ten bude myslitelem a umělcem, kdo se vzdělává v ústavu, kde prý dělají učence a umělce (vlastně však dělají škůdce vědy a umění), a kde dostane diplom a zaopatření, nýbrž kdo by rád ani nemyslil a nevyjadřoval toho, co mu založeno v duši, ale nemůže nedělati, k čemu jej pudí dvě nepřekonatelné síly: vnitřní potřeba a požadavky lidí.

Hladkých, hodujících a samolibých myslitelův a umělců nebývá.[1])

Tato zářivá slova, metající tragické světlo na genia Tolstojova, byla psána pod bezprostředným dojmem utrpení vzbuzeného v něm pohledem na bídu v Moskvě, a v přesvědčení, že věda a umění jsou spoluvinníky nynější soustavy sociální nerovnosti a pokryteckého násilí. — Přesvědčení toto

[1]) Co máme dělati? Str. 91—92.

ho nikdy neopustí. Avšak dojem prvního jeho setkání s bídou světa časem se oslabuje; rána už tak nekrvácí[1]) a v žádné jeho pozdější knize neshledáváme takové tetelení bolesti a mstícího hněvu, jako v této. Nikde tak vznešeného vyznání víry umělce hořícího svou krví, takového povznesení oběti a strasti, »které jsou losem myslitelovým«, takového pohrdání olympským uměním, jakým bylo Goetheovo. Další díla, v nichž později bude se obírati kritikou umění, budou pojednávati o otázce s hlediska literárního a méně mystického; záhada umění bude zde vyňata z pozadí této lidské bídy, na niž Tolstoj nemůže mysliti aniž by třeštil, jako za onoho večera za návštěvy v nočním asylu, kdy, vrátiv se domů, vzlyká a křičí všecek zoufalý.

Nelze říci, že by tyto didaktické knihy byly kdy chladny. Chladným býti nedovede. Až do konce života zůstane ten, jenž napsal Fetovi:

Nemilujeme-li svých hrdin, i těch nejnepatrnějších, tu třeba si jich dobrati a to takovým způsobem, až by

---

[1]) Dokonce ospravedlňuje i strasti — nejen vlastní, nýbrž i strasti jiných. »Neboť to právě jest to, v čem záleží pravá činnost života a v čem jest obsah rozumného života: umenšovati strasti a pomáhati od nich. Jak by mohl předmět dělníkovy práce býti mu strastí? Toť jako by rolník tvrdil, že nezoraná půda jest mu strastí.« (O životě, XXXV.—XXXVI.)

z toho nebi bylo horko, nebo se jim vysmáti až k popukání.[1])

Dopřál si toho plnou měrou ve svých spisech o umění. Záporná část — útoky a sarkasmy — jest zde tak výrazna, že ona jediná vzbudila pozornost umělců. Ťala příliš prudce do jejich pověr a nedůtklivostí, aby nespatřovali v nepříteli svého umění nepřítele všeho umění. Než u Tolstého kritika nikdy není bez rekonstrukce. Nikdy neboří aby bořil, nýbrž aby znovubudoval. A v své skromnosti ani si neosobuje budovati něco zhola nového; hájí Umění, jež bylo a vezdy bude, proti falešným umělcům, kteří je vykořisťují a zneuctívají:

Pravá věda a pravé umění byly vždy a budou vždy; nemožno a zbytečno jich popírati, napsal mně r. 1887 v listu, jenž předcházel o více než deset let jeho proslulou Kritiku Umění.[2])

Všecko zlo dneška pochází odtud, že tak zvaní vzdělanci, majíce na své straně učence a umělce, tvoří privilegovanou kastu jako kněží. A tato kasta má všechny vady všech

---

[1]) 23. února 1860. (Nevydaná korespondence.) Z toho důvodu jest mu protivno »melancholické a dispeptické« umění Turgeněvovo.

[2]) Tento list ze dne 4. října 1887 vyšel v Cahiers de la Quinzaine 1902 a v Corresp. inédite 1907. — Co jest umění? vyšlo r. 1897—98; Tolstoj měl je však v mysli již od r. 1882, tedy patnáct let.

kast. Znehodnocuje a snižuje princip, na základě jehož se organisuje. To, čemu se říká v našem světě vědy a umění, není leč ohromný humbug, nesmírná pověra, do níž upadáme, sotva že jsme se zbavili staré pověry Církve. Abychom viděli jasně na cestu, jíž jest nám jíti, třeba začíti od začátku, — třeba nadzdvihnouti kápí, které mne hřeje, ale které mi zastírá oči. — Pokušení je velké. Rodíme se nebo se stavíme na stupně řebříku; a ocitáme se mezi privilegovanými, kněži vzdělanosti, kultury, jak říkají Němci. Jest nám potřebí, jako kněžím brahmínským nebo katolickým, veliké upřímnosti a veliké lásky k pravdě, abychom zapochybovali o principech zajišťujících nám toto výhodné postavení. Leč vážný člověk nemůže váhati. Aby viděl jasně, třeba, aby se vymanil z pověry, v níž tkví, byť byla pro něho výhodnou. To jest naprostá podmínka... Nemíti pověr. Uvésti se do stavu takového děcka nebo takového Descarta...

Tuto pověru moderního umění, již si oblíbily zúčastněné kasty, tento »nesmírný humbug« odhaluje Tolstoj v své knize: *Co jest umění?* S drsnou vervou ukazuje na jejich směšnosti, po-

krytectví, naprostou zkaženost. Všecičko ničí. Počíná si při tomto ničení s rozkoší dítěte porubajícího své hračky. Celá tato kritická část jest začasto plna humoru, ale i nespravedlivosti: jest to boj. Tolstoj užívá všech zbraní a bije nazdařbůh, nehledě v tvář těch, jež zasahuje. Přečasto se přihazuje — jako v každém boji —, že zraňuje některé z těch, jichž by bylo jeho povinností hájiti: Ibsena nebo Beethovena. Jest to vinou jeho rozhorlení nenechávajícího mu pokdy, by uvažoval o svém jednání, jeho vášnivosti zaslepující jej často tak, že nevidí nedostatečnosti svých důvodův a — dlužno říci — i vinou jeho nedokonalého uměleckého vzdělání.

Krom své četby, co že může znáti ze soudobého umění? Co mohl viděti z oboru malby, co slyšeti z evropské hudby, tento šlechtic žijící na venkově, ztrávivší tři čvrti svého života v své ruské vesnici, nenavštívivší Evropu od r. 1860; — a co že tu tenkráte viděl, vyjma školy, které jediné jej zajímaly? — Co do malby, hovoří o ní pouze z doslechu, uváděje, bez ladu a skladu, mezi dekadenty Puvise, Maneta, Moneta, Boecklina, Stucka, Klingra, podivuje se, pro jejich ušlechtilost, Jules Bretonovi a Lhermitovi, pohrdaje Michelangelem, a mezi malíři duše ani jedinkráte se nezmiňuje o Rembrandtovi. — Co do hudby, má pro ni daleko více smyslu;[1]) nezná jí však: zůstal při

[1]) Vrátím se k tomuto bodu u příležitosti Kreutzerovy sonaty.

svých dojmech z dětství, trvá při těch, kteří patřili mezi klasiky v létech čtyřicátých, od těch dob nic nového neseznal (vyjma Čajkovského, jehož hudba jej rozplakala); hází do jednoho pytle Brahmse a Richarda Strausse, poučuje Beethovena,[1]) a co se týče Wagnera, má za to, že ví dosti po jediném představení S i e g f r i e d a, k němuž se dostavil po vyzdvižení opony a z něhož odchází v polovině druhého dějství.[2]) — Co do literatury, jest — samo sebou se rozumí — poněkud lépe zpraven. Než, jakým podivným pobloužením se vyhýbá posuzovati spisovatele ruské, které dobře zná a stará se o to, aby předpisoval zákony básníkům cizozemským, jichž duch jest jeho tak vzdálen a jichž knihy pročítá s pyšnou nedbalostí![3])

---

[1]) Nevraživost jeho se zvýšila od r. 1886. V knize C o m á m e d ě l a t i? neodváží se ještě dotknouti Beethovena (ni Shakespeara). Ba vyčítal moderním umělcům, že se osmělují jich dovolávati. »Činnost takových Galileů, Shakespearů, Beethovenů nemá nic společného s výkony takových Tyndallů, Victor-Hugů, Wagnerů. Zapřeli by je, jako svatí otcové by zapřeli všecko příbuzenství s papeži.« C o m á m e d ě l a t i? str. 89.

[2]) Ba chtěl odejíti před koncem prvého. »Co mne se týče, neměl jsem žádných pochybností. Nedalo se nic očekávati od skladatele, jenž byl s to, aby si smyslil scény jako tyto. Lze předem říci, že nikdy nenapíše, co by za něco stálo.«

[3]) Jest známo, že při výběru z novodobých básníků francouzských měl ten znamenitý nápad, že »opsal z každé knihy báseň na stránce 28«!

Neohrožená jeho sebedůvěra k stáru jestě roste. Došlo tak daleko, že napsal knihu, aby dokázal, že Shakespeare »nebyl umělcem«. »Nechť byl čímkoliv: umělcem nebyl.«[1])

Podivujte se této jistotě. Tolstoj nepochybuje. Nediskutuje. Má pravdu. Řekne vám:

Devátá Symfonie jest dílo, které rozdvojuje lidi. (Doslova: »Devátá Symfonie nepojí všecky lidi, ale jen některé, oddělujíc je od druhých lidí.«

Nebo:

Mimo slavnou arii pro housle od Bacha, Nocturno Es dur od Chopina, a asi deset skladeb, a to nikoli celých, vybraných z Haydna, Mozarta, Schuberta, Beethovena a Chopina... všechno by mělo býti vyháněno, zamítáno a pohrdáno jako umění nesjednocující lidi, nýbrž rozdělující.

Nebo:

Dokáži, že Shakespeara nelze pokládati ani za spisovatele čtvrté třídy. A co malíř povah, je nulla.

Že ostatní lidstvo je jiného názoru, toho nedbá: naopak.

Mé mínění o Shakespearovi, píše hrdě, naprosto se rozchází s míněním celého evropského světa.

---

[1]) Shakespeare, 1903. — Byl napsán u příležitosti kteréhosi článku od Crosbye: Shakespeare a pracující třída.

Jsa v častém styku se lží, větří ji všude; a čím jest některá idea rozšířenější, tím více se staví proti ní; nedůvěřuje jí, tuší v ní, jak praví u příležitosti slávy Shakespearovy, »nějaký z oněch epidemických vlivů, jimž lidé vždy podléhali. Tak na př. křižácké výpravy v Středověku, víra v čarodějníky, hledání kamene mudrců, vášeň pro tulipány. Lidé nevidí bláznovství těchto vlivů, až když se jich byli zbavili. S rozvojem tisku se tyto epidemie zvláště rozšířily. A jako nejnovější vzor těchto nakažlivých nemocí udává affairu Dreyfusovu, o níž hovoří — on, nepřítel všech nespravedlivostí, obhájce všech utiskovaných, s pohrdavou lhostejností.[1]) Pádný příklad, jak daleko jej mohou strhnouti jeho nedůvěra ze lži a jeho přirozený odpor k »mravním epidemiím«, z něhož sám se viní, aniž je s to, aby mu odpíral. Rub lidských ctností, nepochopitelné zaslepení zachvátivší tohoto vidoucího duší, tohoto zaklínače vášnivých sil, když nazval Krále Leara »nejapným dílem« a hrdou Kordelii »bezkarakterní bytostí«.[2])

---

[1]) »Byla to jedna z oněch událostí, jež se často přihazují, aniž si jich kdo všimne — aniž vzbudí zájem — nepravím celého světa — ale ani vojenského světa francouzského.« A dále: »Bylo potřebí několika let, než lidé procitli ze své hypnosy a pochopili, že nelze jim nijak věděti, byl-li Dreyfus vinen či nikoli; a že každý má důležitější a bezprostřednější starosti nežli jest affaira Dreyfusova.« (Shakespeare.)

[2]) »Král Lear jest špatné drama, velmi nedbale osnované, jež budí jen odpor a nudu.«

Všimněte si, že velmi dobře postřehuje některé skutečné vady Shakespearovy, jichž my nepřiznáváme s takovou upřímností: na př. strojenost básnické mluvy, u všech osob stejnou retoriku vášně, hrdinství, a pochopuji, že takový Tolstoj, jenž ze všech spisovatelů byl nejméně literátem, nechoval sympatie pro umění nejgeniálnějšího ze všech literátů. K čemu však mařiti čas uvažováním o tom, čeho nemůžeme pochopiti, a jakou cenu mohou míti úsudky o světě, který jest vám uzavřen?

Pražádnou, hledáme-li v nich klíče k těmto neznámým světům. Ale cenu neocenitelnou, žá-

---

— Othello, s nímž Tolstoj jeví jakousi sympatii, nepochybně proto, že se shoduje s jeho tehdejšími názory o manželství a žárlivosti, »přes to, že jest nejméně špatným dramatem Shakespearovým, jest pouhým předivem emfatických slov«. — Hamlet nemá žádného karakteru; jest to pouhý fonograf autorův, opakující všecky jeho myšlenky, jednu po druhé. Co se týče Bouře, Cymbelina, Troïla a j., Tolstoj jich ani neuvádí pro jejich »nejapnost«. Jedinou osobou z Shakespearových dramat, již shledává přirozenou, jest Falstaff »právě proto, že zde mluva Shakespearova, plná nejapných vtipův a slovních hříček, jest ve shodě s falešnou, vychloubavou a zhýralou povahou tohoto opilce«. Tolstoj nebýval vždy toho mínění. Rád čítal Shakespeara v letech 1866—1870, zvláště v době, kdy měl na mysli psáti historické drama o Petru I. Z jeho zápisků z r. 1869 jest dokonce patrno, že si vzal Hamleta za vzor a vůdce. Učiniv zmínku o svých dokončených pracích, o Vojně a míru, jež srovnává s homerským ideálem, Tolstoj dodává: »Hamlet a má budoucí díla: poesie spisovatele románů v líčení karakterů.«

dáme-li od nich klíče k umění Tolstého. Nežádáme od tvůrčího genia kritické nestrannosti. Když takový Wagner, když takový Tolstoj mluví o Beethovenovi nebo Shakespearovi, nemluví o Beethovenovi nebo Shakespearovi, nýbrž o sobě samých: výklad svého ideálu. Ani se nepokoušejí, aby nás oklamali. Tolstoj, chce-li si učiniti úsudek o Shakespearovi, se nesnaží býti »objektivním«. Naopak, vyčítá Shakespearovi jeho objektivní umění. Autor V o j n y a m í r u, mistr neosobního umění, nemá dosti pohrdání pro ony kritiky německé, kteří po příkladu Goetheově »vymyslili Shakespeara« a »theorii, že umění má býti objektivní, t. j. představovati události mimo všecku morálku, — což jest naprostý zápor náboženského účelu umění«.

Jest to tedy se stanoviska kterési víry, zkad Tolstoj prohlašuje své umělecké úsudky. Nehledejte v jeho kritikách nijaké vedlejší myšlenky. Neklade sebe za vzor; je stejně neúprosný k svým pracím, jako k pracím ostatních.[1]) Čeho si tedy žádá? A jakou cenu má pro umění náboženský ideál, který navrhuje?

Jest to vznešený ideál. Slovo »náboženský ideál« by mohlo klamati o šíři pojmu. Dalek toho,

---

[1]) Zařazuje mezi »špatné umění« svá »díla obrazotvornosti«. (C o j e s t u m ě n í ?) — Nevylučuje ani své vlastní divadelní kusy »prosté náboženského nazírání, jež má tvořiti základ dramatu budoucnosti«.

aby umění obmezoval, Tolstoj je zšíťuje. Umění, praví, jest všudy.

Umění proniká všechen náš život; to co nazýváme uměním: divadlo, koncerty, knihy, výstavy, není než jeho nejnižší částí. Život náš je pln uměleckých jevů všeho druhu, od dětských her až po náboženské obřady. Umění a slovo jsou dva ústroje lidského pokroku. Ono sděluje city, toto myšlenky. Je-li jedno z obou zfalšováno, společnost lidská je chorobná. Umění dneška je zfalšováno.

Od dob Renaissance nelze již mluviti o nějakém umění křesťanských národů. Třídy se rozdělily. Bohaté, privilegované činily nároky na výhradné právo na umění; a dle svého stanovily kriterium krásy. Vzdálivši se chudých, umění se ochudilo.

Druh emocí pociťovaných těmi, kdož nepracují pro živobytí, jest mnohem obmezenější emocí těch, kdož pracují.

Obsah umění budoucnosti nebude tvořiti výraz výlučných citů ctižádosti, tesknoty, přesycenosti a smyslnosti, přístupných a zajímavých jen lidem, kteří sebe osvobodili násilně od práce. (Str. 353—354.)

Nakazuje svět, porušuje lid, šíří pohlavní zkaženost, stalo se nejhorší překážkou k uskutečnění lidského blaha. Ostatně je prosto opravdové krásy, přirozenosti, upřímnosti, — jest to umění umělkované, vyráběné, cerebrální.

Proti této lži estétů, této kratochvíli boháčů vztyčme umění živoucí, umění lidské, jež sjednocuje lidi všech tříd, všech národů. Minulost nám skýtá slavných vzorů.

Odc vždy většina lidí pochopovala a milovala to, co pokládáme za vrchol umění: Epopeu Genese, podobenství Evangelia, legendy, pohádky, národní písně.

Největší umění jest to, jež vyjadřuje náboženské přesvědčení doby. Nemyslete, že jím jest některá nauka církevní: »Každá lidská společnost má náboženské ponětí života: jest to ideál největšího blaha, po němž dychtí tato společnost.« Všichni mají o něm více nebo méně jasnou představu; někteří lidé z přední stráže vyjadřují je i zřetelně:

Náboženské přesvědčení společnosti rovná se směru tekoucí řeky. Teče-li řeka, jest zde směr, kterým teče. Žije-li společnost, jest zde náboženské přesvědčení, které ukazuje k tomu směru, k němuž míří lidé této společnosti.[1])

[1]) Str. 322.

Náboženským přesvědčením naší doby jest dychtění po blahu, uskutečnění bratrství lidí. Není opravdového umění leč ono, jež usiluje o toto sjednocení. Nejvýše stojí to, jež je plní přímo mocí lásky. Jest však i jiné, jež se účastní téhož úkolu, zápasíc zbraněmi rozhorlení a pohrdání proti všemu, co se staví proti bratrství. Tak na př. romány Dickensovy, Dostojevského, Bídníci Victora Huga, obrazy Milletovy.

Byť i nedosahovalo této výše, každé umění líčící všední život sympaticky a pravdivě vzájemně sbližuje lidi. Jako Don Quijote a divadlo Molièrovo. Ovšem, že tento druh hřeší obyčejně příliš podrobným realismem a ubohostí námětů, srovnáme-li jej se starými vzory, »takovými jako jest historie egyptského Josefa, jako jest Odyssea«. Přílišná přesnost v podrobnostech jest uměleckému dílu na škodu, jež z toho důvodu nemůže zevšeobecněti.

Moderní umělecká díla jsou pokažena takovým realismem, jenž by se dal spíše označovati jako provincialismus v umění.

Tudíž Tolstoj odsuzuje, bez rozpaků, princip svého vlastního díla. Co mu po tom sejde, obětuje-li se všecek pro budoucno — a pranic-li nezbude z něho?

Umění budoucnosti — to, které skutečně bude — nebude pokračováním nynějšího umění, ale vznikne na zcela nových, jiných zásadách,

nemajících nic společného s těmi, jimiž jest řízeno naše umění vyšších tříd. Umění není řemeslo, nýbrž tlumočení citu, jejž zažil umělec. Cit pak může se zroditi v člověku jen tehdy, žije-li v každém směru životem přirozeným a lidem vlastním. Není záhubnějšího postavení pro tvořivost umělcovu, než je-li úplně zabezpečen a může-li žíti rozkošnicky.[1])

V budoucnosti »umělci budou všichni nadaní lidé«. Umělecká činnost bude tehdy přístupna všem lidem, až »všichni budou se v počátečních národních školách učiti hudbě a malířství, současně s vyučováním čtení a psaní«. Ostatně umění nebude již v budoucnosti »vyžadovati takové složité techniky — naopak, bude se požadovati jasnost, prostota a stručnost . . . podmínky, které vždy jsou vlastní skutečným umělcům«.[2])

Jak bude krásno vyjadřovati tímto uměním ryzích linií všeobecné cítění! »Umělec budoucnosti pochopí, že sepsati bajku, písničku, která dojímá, říkadlo, hádanku, která pobaví — je věcí neskonale vážnější a plodonosnější, než sepsati

---

[1]) Str. 353.

[2]) Již roku 1872 Tolstoj napsal: »Myslete co chcete, ale tak, aby každému slovu mohl rozuměti vozíčkář, vezoucí knihy z tiskárny. Nelze napsati nic špatného řečí naprosto jasnou a prostou.«

román, symfonii.[1]) Jest to pole nesmírné a téměř ještě nezdělané. Dík takovému umění lidé se naučí štěstí bratrské jednoty.«

Umění musí odstraniti násilí, a pouze umění může to vykonati. Účelem jeho jest, aby založilo království Boží, to jest království Lásky.[2])

Kdo z nás by nepřijal tato ušlechtilá slova za svá? A kdo nevidí, že přes mnohé utopie a některá dětinství Tolstého idea jest životná a životodárná! Ano, celek našeho umění není leč výrazem jedné třídy, která se dělí, národ od národa, v drobné nepřátelské klany. Není v Evropě jediné umělecké duše, která by uskutečňovala v sobě sjednocení stran a raç. Nejvšeobecnější v naší

---

[1]) Tolstoj dal příklad. Jeho čtyři knihy četby pro děti z lidu byly přijaty na všech školách na Rusi: světských i kněžských. Jeho »První povídky pro lid« jsou potravou tisíců duší. »U prostého lidu«, píše Štěpán Anikin, někdejší poslanec Dumy, »jméno Tolstého jest spojeno s představou »Knihy«. Lze často slyšeti malého venkovana, jenž naivně žádá v knihovně: »Dejte mi nějakou dobrou knihu, nějakou tolstojskou!« (Chce říci knihu tlustou.)« — Památce Tolstého: Přednášky pořádané v aule university ženevské 7. XII. 1910.

[2]) Tento ideál bratrské jednoty mezi lidmi neznamená nijak metu lidské snahy, jeho nenasytná duše dává mu smýšleti jakýsi neznámý ideál, za pomezí lásky. »Jest možno, že v budoucnu odkryje věda umění ještě nové, vyšší ideály a umění je bude uskutečňovati.« (Str. 368.)

době byla duše Tolstého. V ní jsme se milovali, lidé všech národův a všech tříd. A kdo jako my okusil mocnou radost této nesmírné lásky, tomu nelze se již spokojiti zlomky veliké duše lidské, jichž nám skýtá umění evropských kroužků.

* *
*

Nejkrásnější theorie nenabývá ceny leč dílem, v němž se uskutečňuje. U Tolstého theorie a tvorba jsou vždy spojeny, jako víra a čin. V téže době, kdy pracoval o své Kritice Umění, dával vzory nového umění, jež si přál — oněch dvou druhův umění: jeden vyšší, druhý méně ryzí, oba dva však »náboženské« v nejlidštějším smyslu, — jeden usilující o sjednocení lidí láskou, druhý zápasící proti světu odporujícímu lásce. Napsal tato veledíla: Smrt Ivana Iljiče (1884—86), Povídky pro lid (1881—86), Vláda tmy (1886), Kreutzerova sonata (1889), Hospodář a čeledín (1895).[1]) Na vrcholi a mezníkem tohoto uměleckého období se tyčí jako

[1]) K téže době náleží, co do uveřejnění a nepochybně dokončení, dílo psané ve skutečnosti v šťastné době zasnoubení a prvních let manželství: Krásná povídka o koni: Cholstoměr (1861—1886). Tolstoj se o ní zmiňuje v jednom listu Fetovi již v r. 1861. (Nevyd. koresp.) — Jest to dílo prvních dob, jež svými jemnými krajinomalbami, svou jímavou sympatií k němé tváři, svým humorem, svou mladostí se druží k dílům zralosti (Rodinné štěstí, Vojna a mír). Pochmurný konec, kdy porovnává obě mrtvoly, starého koně a jeho pána, jest psán s oním brutálním realismem, jenž připomíná dobu následovavší 1880.

katedrála s dvěma věžemi — jedna symbolisující věčnou lásku, druhá nenávist světa — Vzkříšení (1899).

Všecka tato díla se liší od dřívějších novými uměleckými znaky. Názory Tolstého se byly změnily nejen co do osnovy umění, nýbrž i co do jeho formy. Žasneme nad zásadami vkusu a výrazu, které pronáší v Co jest umění? nebo v pojednání o Shakespearovi. Jsou namnoze v odporu se vším, co velikého byl napsal před tím. »Zřetelnost, prostota, stručnost« čteme v Co jest umění? Pohrdání vnějším účinkem. Odsouzení podrobného realismu. — A v Shakespearovi: čiře klasický ideál dokonalosti a míry. »Beze smyslu pro míru nebylo by umělců.« — A jestliže v nových dílech někdejší člověk neuspěl zcela sebe vyhladiti, se svým rozbíravým duchem a vrozenou plachostí, jež v mnohém tím více vyniká, umění jeho se hluboce přeměnilo co do zřetelnosti kresby, silněji zdůrazněné, zkratek duší, soustředěnosti vnitřního dramatu, schouleného v sebe jako dravé zvíře, chystající se ke skoku,[1]) všeobecnosti emoce, zbavené nahodilých podrobností místního realismu, konečně obraznosti, jadrnosti řeči, vonící zemí.

Jeho láska k lidu odedávna dávala mu chutnati krásu prostonárodní řeči. Co dítě býval ukolébáván vypravováním potulných pohádkářů. Dospěv v muže a slavného spisovatele, pociťoval

[1]) Kreutzerova sonata, Vláda tmy.

uměleckou rozkoš v rozhovorech se svými sedláky.

Ti lidé — vyprávěl později P. Pavlu Boyerovi[1]) — jsou mistry. Druhdy, hovořiv s nimi, nebo s tuláky potulujícími se s žebráckou brašnou na ramenou po našem venkově, pečlivě jsem zapisoval některé jejich výrazy, které jsem slyšel po prvé, často zapomínané naší moderní spisovnou řečí, ale vždycky ražené dle dobré staré ražby ruské... Ano, duch řeči žije v těchto lidech...

Tolstoj zajisté tím více ji vjímal, kdyžtě duch jeho nebyl zaplněn literaturou[2]). Jsa stále vzdálen měst, žije uprostřed venkovského lidu, přizpůsobil se poněkud lidu. Měl jeho pozvolnou řeč, zdravý smysl rozumující ponenáhlu, krok za krokem, s náhlými přeskoky, které matou, manii opakovati tutéž myšlenku, o níž jsi přesvědčen, opakovati ji týmiž slovy, neúnavně, do nekonečna.

Než, to byly spíše nedostatky její než přednosti. Teprve časem jal se všímati skrytého

---

[1]) Le Temps, 29. srpna 1901.

[2]) »Co do slohu«, řekl mu přítel Družinin r. 1856, »jste notně neučený, někdy píšete jako novotář a velký básník, někdy jako nějaký oficír, který píše svému kamarádovi. Vše, co píšete s láskou, je překrásné. Jakmile jste lhostejný, sloh váš se zamotává a stává se strašným.« (Život a dílo.)

ducha lidové mluvy, svěžesti obrazů, básnické drsnosti, plnosti, legendárné moudrosti.

Od té doby, kdy psal Vojnu a mír, jal se poddávati jejímu vlívu. V březnu r. 1872 psal Strachovovi:

Změnil jsem způsob své řeči i psaní. Řeč lidu má tóny k vyjádření všeho, co lze říci básníkovi. Je mi předrahou. Jest nejlepším básnickým regulátorem. Chceme-li říci něco přílišného, nadsazeného, nebo falešného, lidová řeč toho nesnese. Kdežto naše spisovná řeč nemá páteře; možno ji ohýbati na všecky strany, všecko se podobá literatuře.[1])

Neděkoval lidu jediné vzory slohu; děkoval mu i mnohou básnickou inspiraci. R. 1877 zavítal do Jasné Poljany vypravěč bylin a Tolstoj zaznamenal si některá jeho vypravování. Byly mezi nimi legenda Čím jsou lidé živi a Tři starci, které jak známo jsou dvě z nejkrásnějších Povídek pro lid, vydaných o několik let později.[2])

---

[1]) Život a dílo. — V létě 1879 měl Tolstoj velmi důvěrné styky se sedláky. A Strachov nám vypravuje, že mimo náboženství »velmi se zajímal o řeč. Jal se silně pocitovati krásu lidové řeči. Denně odkrýval nová slova a denně hůř a hůř nakládal se spisovnou mluvou«.

[2]) Do svých poznámek o četbě z let 1860—70 Tolstoj zapisuje: 1) Byliny... mocný dojem.

Povídky pro lid, dílo jedinečné v moderním umění. Dílo, jež stojí výše než umění: kdo, čta je, myslí na literaturu? Duch Evangelia, cudná láska všech sbratřených lidí pojí se s usmívavou dobrodušností lidové moudrosti. Prostota, jasnost, nevýslovná dobrosrdečnost. — A toho nadpřirozeného světla, jež, chvílemi, tak přirozeně prozařuje obraz, obestírá svatozáří ústřední postavu starce Elyseje,[1]) nebo se vznáší v komůrce ševce Martina, — jenž svým okénkem při zemi zří míjeti nohy mimojdoucích a jejž navštěvuje Pán v podobě chudých, jimž byl dobrý příštipkář přispěl pomocí.[2]) Často se směšuje v těchto povídkách s evangelickými podobenstvími nevím jaká vůně východních legend, Tisíc a jedné noci, které měl Tolstoj od dětství rád.[3]) Občas fantastické světlo se stává zlověstným a propůjčuje povídce příšerné velkoleposti. Tak v povídce Kolik země člověk potřebuje (1886) mužík Pachom hyne, chtě nabýti země co za den obejde: došed, umírá.

Pachom vidí starostu, jak na zemi sedí, chechtá se a rukama za břicho se drží. Pachom zakopl, upadl. »Aj, to je chlapík!« vykřikl starosta. »Mnoho země získal«....

[1]) Dva starci (1885).

[2]) Kde láska, tam i Bůh (1889).

[3]) Čím jsou lidé živi (1881). Tři starci (1884). — Kmotřenec (1886). — Povídky pro lid. — Přel. G. Foustková.)

S t a r o s t a v s t a l, z d v i h l s e z e m ě r ý č, h o d i l j e j č e l e d í n u :

— »N a, z a k o p e j h o !«

Z ů s t a l t a m j e d i n ý č e l e d í n. V y k o p a l P a c h o m u h r o b, c o m ě ř i l o d n o h o u a ž k h l a v ě — t ř i l o k t e, a z a k o p a l j e j.[1])

Takřka všecky tyto povídky obsahují pod básnickým rouchem tutéž evangelickou morálku odříkání a odpouštění:

Nemsti se tomu, kdo ti ubližuje. (Nezdusíš-li jiskry — ohně neuhasíš.)

Neprotivuj se tomu, kdo ti utrhá. (Svíčka — Pohádka o Ivanu Hlupákovi.)

Má jest pomsta, dí Pán. (Kmotřenec.)

A všudy a vždy: na konec láska. — Tolstoj, jenž chtěl založiti jakési umění pro všecky lidi, dosáhl naráz všeobecnosti. Dílo mělo v celém světě úspěch, který potrvá na vždy, neboť jest očištěno ode všech pomíjejících prvkův umění; není v něm leč věčné.

V l á d a t m y nedosahuje této vznešené prostoty srdce; aniž na to činí nároky: to jest druhé ostří meče. Po jedné straně sen božské lásky. Po druhé hrozná skutečnost. Čtouce to drama vidíme, zda Tolstého víra a jeho láska k lidu byly s to, aby ho svedly idealisovati lid a zraditi pravdu!

Tolstoj, tak neobratný ve většině svých dramatických pokusů,[2]) dospívá zde mistrovství.

---

[1]) Přel. Petr Durdík.

[2]) Dosti pozdě nabyl smyslu pro divadlo. Byl to objev, který učinil v zimě 1869—70 a dle svého

Karaktery a děj jsou podány s lehkostí: Krasavec Nikita, prudká a smyslná vášeň Anuty, cynická dobráckost staré Matreny, vymýšlející mateřsky cizoložství synovo, a svatost starého koktavého Akima — živoucího Boha v směšném těle. — Pak pád Nikity, slabého a prostého špatnosti, ale zapleteného v hříchu, svaleného na dno zločinu přes úsilí zadržeti se na nakloněné ploše: matka i žena jej strhují . . .

Mužské není co chválit, ale ty baby! . . . Ty jsou jako vlci. Ničeho se nebojí . . . Takových ženských jako jste vy, je u nás na Rusku na miliony a všechny jste slepé jako krtci — nic nevíte! . . . Mužík, ten přece aspoň něco zví, ať už je to v hospodě, nebo když se stane někdy, v kriminále nebo na vojně, jako já. Ale ženská? Co ta kde zví? . . . Nejenom že neví ani co je Bůh, ale jaký je kdy pátek, neví pořádně. Pátek, pá-

---

zvyku ihned proň zahořel. »Po celou zimu zabýval jsem se výlučně dramatem; a jak se stává lidem, kteří do čtyřiceti let neuvažovali o některé věci, náhle si všimnou této pomíjené věci, i zazdá se jim, že v ní spatřují mnoho nového... Četl jsem Shakespeara, Goethea, Puškina, Gogola a Molièra... Chtěl bych čísti Sofokla a Euripida... Drahně jsem ležel, byv nemocen, a když jsem v takovém stavu, tu dramatické nebo komické osoby se začínají ve mně hýbati. A činí to dokonale. (List Fetovi 17.—21. února 1870.)

tek — ale zeptej se, jaký pátek — a neví nic. Jak slepá štěňata lezou po zemi a hlavu pořád jenom strkají do hnoje. A jen ty svoje hloupé písničky umějí! »Ho — ho — ho!« A co ho ho? — samy nevědí. (Variant IV. dějství.)[1])

Pak následuje ukrutná vražda novorozence. Nikita se zdráhá vraždit. Anuta, zavraždivší pro něho svého muže, a jejíž čivy jsou od té doby mučeny, zuří, běsní, hrozí udáním; křičí:

Ať nejsem sama. Ať i on ví, co to je, duši utratit! Uvidí, jaké to je...

Nikita rozmáčkne dítě mezi dvěma deskami. Prchá, poděšen, hrozí Anutě a matce, že je zabije, vzlyká, prosí:

Matuško zlatá, už nemůžu — už nemůžu!

Zdá se mu, že slyší křik utraceného dítěte.

Kam se teď poděju, kam?...

Jest to scéna hodná Shakespeara. Méně divoký a tím pronikavější jest variant IV. dějství, dialog mladé dívky a starého čeledína, kteří, samotni v domě, v noci, slyší, uhadují zločin spáchaný venku.

Na konec dobrovolné odpykání. Nikita, provázen starým Akimen vejde, bos, mezi svatebčany. Padá na kolena, prosí všecky za odpuštění, vyznává se ze svých zločinů. Starý Akim mu dodává srdce, zíraje na něho s úsměvem extatické bolesti:

---

[1]) Překl. Viléma Mrštíka.

On se slituje nad tebou! Bůh! jediný Bůh, který je před tebou!

Co dodává dramatu prazvláštní umělecké příchuti, jest řec venkovského lidu. »Vybrakoval jsem své zápisníky, abych napsal Vládu tmy,« pravil Tolstoj P. P. Boyerovi.

Tyto překvapující obrazy, vytrysklé z lyrické a žertovné duše ruského lidu, mají vervu a sílu, vedle nichž obrazy spisovné řeči vypadají bledě. Tolstoj se jimi kochá; cítíš, jak umělec se baví, píše své drama, užíváním těchto výrazů a nápadů, jichž komika mu neuniká,[1]) kdežto apoštol se zarmucuje nad temnotami duše.

Mezitím co pozoroval lid a vmetal do jeho temna paprsky světla s hůry, Tolstoj zasvětil temnu ještě hlubšímu bohatých a měšťanských tříd dva tragické romány. Cítíš, že forma divadla té doby ovládá jeho umělecké myšlení. Smrt Ivana Iljiče a Kreutzerova sonata jsou skutečná vniterná dramata, sevřená, soustředěná; a v Sonatě jest to hrdina dramatu, jenž ji sám vypravuje.

Smrt Ivana Iljiče[2]) (1884—86) jest jedno z oněch ruských děl, která nejvíce otřásla francouzským obecenstvem. Zmínil jsem se v úvodu

---

[1]) Je dalek toho, aby tvoření tohoto mučivého dramatu působilo mu muka. Píše Teneromovi: »Žiji dobře a radostně. Pracoval jsem po celou tuto dobu o dramatě (Vláda tmy). — Je dokončeno. (V lednu 1887.) — Nevyd. korresp.

[2]) Přel. Jaromír Hrubý.

této studie o tom, jak jsem byl svědkem mocného vzrušení vzbuzeného touto knihou u měšťanských čtenářů, na pohled lhostejných k umění, v kterési francouzské provincii. To že dílo uvádí na scénu se znepokojující pravdivostí typ takových prostředních lidí, svědomitých úředníků, bez náboženství, bez ideálů a takřka bez myšlenky, zabraných do svých úředních povinností, do svého mechanického života, až do hodiny smrti, kdy s hrůzou si uvědomují, že nežili. Ivan Iljič je představitelem evropské buržoasie z let osmdesátých, která čte Zolu, jde si poslechnout Saru Bernhardtovu a ač nemá víry, přece není beznáboženskou: nestojí jí to za to, věřiti či nevěřiti — nemyslí na to.

Smrt Ivana Iljiče, tato obžalovací řeč, místy drsná, místy bezmála šaškovitá, proti společnosti a zvláště proti manželství, zahajuje řadu nových děl; napovídá jiná ještě neutěšenější: Kreutzerovu sonatu a Vzkříšení. Žalostné a směšné prázdno takového života (jakých jest na tisíce, na tisíce), s jeho groteskními ctižádostmi, malichernými ješitnostmi, jichž uspokojení hrubě netěší — »ale byly přece lepší, než sedět večer doma se ženou«; mrzutostmi v úřadě, jedinou skutečnou radostí: whist. A tento směšný život ztracený z příčiny ještě směšnější — Ivan Iljič spadl se řebříku, když jednoho dne věšel záclonu na okně salonu. Lež života. Lež nemoci. Lež lékaře, jenž jest zdráv a nemyslí než na sebe. Lež rodiny, jíž se nemoc hnusí. Lež

ženy, předstírající oddanost a v duchu uvažující, jak bude žíti až muž její bude mrtev. Všecko lež, proti níž se staví jediné pravda soucitného sluhy, který se netají stavem umírajícího a bratrsky mu pomáhá. Ivan Iljič, pln nekonečného soucitu se sebou samým, lká nad svou osamělostí a sobectvím lidí; trpí přeukrutně až do onoho dne, kdy si uvědomí, že minulý život jeho byl lež a že tuto lež lze napraviti. Náhle bylo jasno, — hodinku před smrtí. Nemyslí již na sebe, myslí na své lidi, — je mu jich líto; musí zemříti a sprostiti jich sebe.

Kde jsi, bolesti? — Tu je... Nuž, nechť si bolí. — A smrt, kde jest?... Nenalézal jí již. Na místě smrti bylo světlo. — »Je konec,« děl někdo. — Slyšel ta slova a opakoval je. — »Není smrti,« řekl si.

Tohoto »paprsku světla« není již v Kreutzerově sonatě. Dílo divoké, namířené proti společnosti, jako zraněné zvíře, které se mstí za vše co vytrpělo. Nezapomínejme, že jest to zpověď lidské šelmy, spáchavší právě vraždu a že jed žárlivosti jest nakažlivý. Tolstoj se zastírá svým hrdinou. Shledáváme jeho idey, zesílené, v těchto vzteklých, potupných řečech proti všeobecnému pokrytectví: pokrytectví výchovy žen, pokrytectví lásky, manželství — »této domácí prostituce« —, společnosti, vědy, lékařů — těchto »rozsévačů zločinů«. Tolstoj dává se svým hrdinou strhovati až k brutálnosti výrazů, násil-

nosti smyslných obrazů — všeho žáru vilného těla, — a naproti tomu — ke všem zuřivostem asketismu, nenávistné bázni před vášněmi, zlořečení životu středověkého mnicha sžehnutého smyslností. Napsav tuto knihu, Tolstoj sám se zděsil:

Zajisté jsem se nenadál, — praví v Doslovu Kreutzerovy sonaty,[1] — že přivede mě postup mých myšlenek až tam, kam mě přivedl. Žasl jsem nad svými vývody, zpěčoval jsem se uvěřiti jim — avšak nebylo možno neuvěřiti —, nemohl jsem než přiznati jim oprávnění.

Bylo mu, vskutku, zopakovati jasnějším způsobem divoké výkřiky vraha Pozdnyševa proti manželství a lásce:

Kdo by pohleděl na ženu — především svou vlastní ženu — ku požádání jí, již zcizoložil s ní v srdci svém.

Až se zničí vášně, — tu se proroctví naplní, sjednocení se dokoná. Cíle lidstva bude dosaženo a ono nebude míti, proč by dále žilo.

Ukazuje, opíraje se o Evangelium sv. Matouše, že »křesťanským ideálem není manželství, že nemůže býti žádného křesťanského manželství, že manželství s křesťanského hlediska není podstatou

---

[1]) Kreutzerova sonata. Přel. Aleš Silva a H. Hackenschmied.

pokroku, nýbrž pádu, že láska, i vše co jí předchází a následuje, jest překážkou skutečnému ideálu lidskému . . .«[1])

Avšak tyto ideály nebyly se v něm nikdy tak ujasnily, až když byly vysloveny ústy Pozdnyševa. Jak se mnohdy přihazuje velkým tvůrcům, dílo strhlo s sebou autora; umělec předběhl myslitele. — Umění tím nic neztratilo. Co do síly dojmu, vášnivé soustředěnosti, co do brutální životnosti vidin, plnosti a zralosti formy, žádné dílo Tolstojovo se nerovná Kreutzerově sonatě.

Zbývá vyložiti její název. — Abych pravdu řekl, je falešný. Klame o díle. Hudba hraje tu jen podřízenou úlohu. Odstraňte Sonatu: nic se nezmění. Tolstoj neprávem směšoval dvě otázky, které si bral k srdci: znemravňující moc hudby a znemravňující moc lásky. Démon hudby zasluhoval dílo o sobě; místo, kterého mu Tolstoj dopřává v tomto díle, jest nedostatečné, aby dokázalo ohlášené nebezpečí. Jest mi setrvati poně-

[1]) Tolstoj ovšem nebyl nikdy tak naivní, aby věřil, že ideál celibátu a dokonalé cudnosti jest uskutečnitelný pro nynější lidstvo. Avšak dle jeho mínění ideál jest neuskutečnitelný dle stanoveného pojmu (kdyby byl uskutečnitelný, přestal by býti ideálem): Ideál jest výzvou hrdinských energií duše. »Ponětí křesťanského ideálu, to jest spojení všech žijících bytostí v bratrské lásce, jest nesrovnatelný s životní praksí. Život vyžaduje stálého úsilí ke kterémusi nedosažitelnému ideálu, ale nepředpokládá, že ho kdy byl dosáhl.«

kud u tohoto předmětu, neboť myslím, že nebylo správně pochopeno Tolstého stanovisko k hudbě. Byl dalek toho, aby ji nemiloval.

Tak se bojíme jen něčeho, co milujeme. Jen si vzpomeňme, jakého místa zaujímají hudební vzpomínky v Dětství a zvláště v Rodinném štěstí, kde celý koloběh lásky — od její vesny až do její jeseně — se rozvíjí mezi větami Beethovenovy sonaty: quasi una fantasia. A vzpomeňme čarokrásných symfonií, jež slyší v sobě Nechljúdov[1]) a mladý Peťa oné noci před svou smrtí.[2]) Naučil-li se Tolstoj jen velmi prostředně hudbě,[3]) dojímala jej až k slzám; a oddával se jí vášnivě, zejména v některých dobách svého života. R. 1858 založil v Moskvě hudební společnost, stavší se později konservatoří moskevskou.

Velice miloval hudbu, — píše švagr jeho S. A. Bers. — Hrál na klavír a měl rád klasické mistry. Často, než se dal do práce,[4]), usedal ke klavíru. Asi nalézal zde inspiraci. Doprová-

---

[1]) Statkářovo jitro. Přel. P. Kaňka.

[2]) Vojna a mír. — Nemluvím o povídce Albert, historii geniálního hudebníka. Jest velmi slabá.

[3]) V Jinošství líčí humoristicky, s jakou námahou se učil hře na klavír. »Pro mne hudba, či spíše hra na piano byla prostředkem, abych zalichotil děvčatům svými city.« (Jinošství, XXX.)

[4]) Bylo to v letech 1876—1877.

zel vždy mladší mou sestru, jejíž hlas měl rád. Zpozoroval jsem, že dojmy hudby jevily se na jeho tváři bledostí a jakýmsi nezpozorovatelným úšklebkem, který, zdá se, vyjadřoval úděs.[1])

Bylo to skutečné zděšení, jež pociťoval při nárazu těchto neznámých sil, otřásajících až do kořenů jeho bytostí.

V tomto světě hudby, to cítil, jihla jeho mravní vůle, jeho rozum, všecka skutečnost života. Jen si přečtěme, v první části Vojny a míru, onu scénu, kdy Nikolaj Rostov, prohráv v kartách, vrací se domů zoufalý. Zaslechne sestru Natašu, jež zpívá. Zapomíná na vše.

...A pojednou celý svět kolem něho splynul v očekávání následujícího tónu, následující věty a všechen svět byl pro něj rozdělen pojednou ve tři tempa: Oh! mio crudele affetto! — »Eh, jak pitomý je náš život,« zvolal v duchu Nikolaj. »Všechno, i neštěstí i peníze i Dolochov i jeho vztek a čest — nesmysl... Zde je to pravé jádro života... Nu, Natašo, holoubku — nu, matuško... jak vyzpívá teď to »si«?... Vzala ho, chvála Bohu!« — A nepozoruje

[1]) S. A. Bers: Vzpomínky na Tolstého. (Život a dílo.)

ani, že zpívá i sám, aby tím důrazněji vyznělo ono »si«, v terci zpíval s ní duetto. — »Bože můj, jak je to krásné. Opravdu jsem to vyzpíval já? Jak jsem šťasten!« O, jak zachvěla se ta terce, jak pohnulo se v něm všechno, co bylo v něm nejlepšího. A to vše bylo odloučeno ode všeho na světě a povzneseno nade všechen svět. »Co tu znamená prohra i čestné slovo... Nesmysl! Zavraždit člověk může, zlodějem býti může a přece může být šťastným...«[1])

Nikolaj nevraždí, ni nekrade a hudba působí na něho přechodným zmatkem; ale Nataša bezmála jí propadla. Jest to po skončení kteréhosi večera v opeře, »v onom podivném, bláznivém, ode všeho co bylo tak odlehlém světě, ve kterém nebylo možno rozeznati co je dobro, co zlo, co rozum a co bláznovství«, kdy vyslechla vyznání lásky Anatola Kuragina, jenž ji očaroval, a svolila k únosu.

Čím je Tolstoj starší, tím větší má před hudbou strach.[2]) Auerbach, jejž poznal v Drážďa-

---

[1]) Vojna a mír, I. část, II. díl, XV. kap.

[2]) Nikdy však nepřestal ji milovati. Jedním z jeho přátel z poslední doby byl hudebník Goldenveiser, trávivší leto r. 1910 blíže Jasné Poljany. Přicházel téměř každodenně, aby Tolstému za poslední jeho nemoci zahrál. (Journal des Débats, 18. listopadu 1910.)

nech 1860 a jenž měl na Tolstého vliv, mluvil o hudbě jako o nějakém »Pflichtloser Genuß« (nezávazné rozkoši). Dle jeho mínění byla oklikou k zvrhlosti.[1])

Proč, táže se Camille Bellaigue,[2]) proč mezi tolika znemravňujícími hudebníky byl zvolen právě ten nejčistší, nejcudnější všech, Beethoven? — Protože je nejsilnější. Tolstoj jej odevždy miloval a nepřestal jej milovati. Nejstarší jeho vzpomínky pojily se k Sonatě Pathétique: a když Nechljúdov, na konci Vzkříšení, slyší hráti Andante ze symfonie C-mol, sotva se zdrží slz: »jest dojat sám nad sebou«. —

Přes to viděli jsme, s jakou zlobou se vyslovuje v Co jest umění?[3]) o »chorobných skladbách hluchého Beethovena«; a že již r. 1876 »zuřivost, s jakou tak rád strhával Beethovena a uváděl genia jeho v pochybnost«, dráždila Čajkovského a zchlazovala jeho obdiv Tolstého. Kreutzerova sonata dává nám nazříti na dno této vášnivé nespravedlnosti. Co vyčítá Tolstoj Beethovenovi? Jeho moc. Jest jako Goethe, který naslouchav Symfonii C-mol a byv jí

---

[1]) List ze dne 21. dubna 1861.

[2]) Camille Bellaigue: Tolstoï et la musique (Le Gaulois, 14. ledna 1911).

[3]) Neříkejme, že tu běží jen o poslední skladby Beethovenovy. I oněm, jež uznává »uměleckými«, Tolstoj vyčítá strojenost. — V listu Čajkovskému klade naproti Mozartovi a Haydnovi »strojený způsob Beethovenův, Schumannův a Berliozův, kteří počítají na efekt«.

všecek rozrušen, reagoval proti pánovitému mistru, který si jej byl podmanil:[1])

Tato hudba přenáší mne rázem a přímo v takový stav duševní, v jakém byl ten, kdo ji skládal. . . Hudba měla by býti státním monopolem, jako v Číně. Či lze dopustiti, aby každý, komukoli se zlíbí, směl hypnotisovati bližního nebo celé davy? . . . Takové věci (první Presto sonaty) přece lze hráti pouze za určitých vážných, významných okolností. . .

A vizte, po této vzpouře, jak se poddává vlivu Beethovenovu a jak vliv tento je zušlechťující a čistý. Naslouchaje oné skladbě, Pozdnyšev upadá do nevýslovného stavu: »připadá mu, jako by se odkrývaly před ním nové city, ale poznání tohoto stavu bylo na výsost radostné«: žárlivost tu nemá místa. Žena rovněž je přeměněna — nikdy nebyla taková. »Těch jejích blýštivých očí, té přísnosti, té vzácné výraznosti tváře a posléze úplné rozplynutí s nádechem smutného a blaženého úsměvu, když dohrála. . .« Co je v tom všem perversního? — To, že duch je zo-

---

[1]) P. Pavel Boyer vypráví následující scénu: »Tolstoj dal si zahráti Chopina. Na konci čtvrté Ballady oči jeho se plní slzami. — »Ah! Zvíře!« zvolal a náhle vstav, odchází.« (Le Temps, 2. listopadu 1890.)

točen a že neznámá síla smí si s ním tropiti co chce. Zmařiti jej, chce-li.

To jest pravda; avšak Tolstoj zapomíná na jedno: prostřednost nebo nepřítomnost života u většiny těch, kdo hudbě naslouchají nebo ji vykonávají. Hudba není hrubě nebezpečnou těm, kteří nic necítí. Pohled na operní síň za představení Salome stačí, aby ses přesvědčil, že obecenstvo jest immunní i vůči nejnezdravějším emocím hudebního umění. Třeba býti tak pln života, jako Tolstoj, abys byl v nebezpečenství hudbou trpěti. — Pravdou jest, že přes zraňující nespravedlnost vůči Beethovenovi, Tolstoj cítí hudbu jeho hlouběji než většina těch, kteří ji dnes vychvalují. On, alespoň, on zná ony zběsilé vášně, onu zuřivou prudkost, burácející v hudbě »hluchého starce«, jichž necítí již žádný z dnešních virtuosů nebo orchestrů. Beethovena by snad více těšila tato jeho nenávist než láska Beethoveniánů.

* *
*

Deset let dělí Vzkříšení od Kreutzerovy sonaty,[1]) deset let, jež čím dále tím více jsou zabrány šířením mravouky. A deset let ji dělí od

---

[1]) Hospodář a čeledín (1895) tvoří jakýsi přechod z předešlých truchlivých románů ke Vzkříšení, v němž se rozlévá světlo božské lásky. Ještě více však vycifujeme blízkost Smrti Ivana Iljiče a Povídek pro lid než Vzkříšení, připomínající jediné ke konci zázračnou proměnou zbabělého a sobeckého muže, poslušného jakéhosi vnuknutí sebeobětování. Větší část povídky zaujímá realistické líčení nelaskavého hospodáře a oddaného čeledína, kteří na cestě širou stepí, v noci, byvše překvapeni sněhovou bouří, zabloudili. Hospodář, jenž zprvu se pokouší o sebeochranu útěkem, zanechav čeledína, se vrací a naleznuv jej křehnoucího, uléhá na něho, kryje ho svým tělem, zahřívá ho, obětuje se, přirozeně; sám neví, proč; ale slzy mu vstoupily do očí: zdá se mu, že on je ten, jejž zachránil Nikita, a Nikita že jest on, že život jeho netkví v něm samém, nýbrž v Nikitovi. — »Nikita je živ, tedy i já jsem živ.« Takřka zapomněl, že on jest Vasilijem. Myslí si: »Vasilij nevěděl, co třeba činit . . ., nevěděl, a já, já nyní vím!« . . . A opět slyší volání toho, jenž ho už dříve volal (zde připomíná jednu z Povídek pro lid), jenž mu velel, aby lehl na Nikitu: i zvolá radostně: »Jdu! jdu! . . .« a cítí, že jest svoboden a nic ho už nezdržuje. — . . . Je mrtev. (Přel. J. Hrubý.)

mety, po níž prahne tento život dychtící po věčnu. V z k ř í š e n í jest jakousi závětí Tolstého. Ovládá konec tohoto života, stejně jako V o j n a a m í r korunuje jeho zralost. Jest to poslední hřbet, snad nejvyšší — ne-li nejmohutnější —, jehož neviditelný vrchol se ztrácí v hustých mlhách.[1]) Tolstému je šedesát let. Nazírá svět, svůj život, své někdejší bludy, svou víru, své svaté hněvy. Patří na ně s vysoka. Jest to táž myšlenka jako v dílech předešlých, týž boj proti pokrytectví; ale duch umělcův, jako ve V o j n ě a m í r u, vznáší se nad předmětem; v ponurou ironii, v bouřlivého ducha K r e u t z e r o v y s o n a t y a S m r t i I v a n a I l j i č e mísí kterousi zbožnou jasnost odpoutanou od tohoto světa, jenž se v ní zřejmě zračí. Řekl bys chvílemi, jakýsi křesťanský Goethe.

Všecky umělecké zvláštnosti, jež jsme uznamenali v dílech posledního období, se zde opět vyskytují: soustředěnost líčení, tím pozoruhodnější v dlouhém románu než v krátkých povídkách. Dílo jest jednotné, lišíc se tím od V o j n y a m í r u a A n n y K a r e n i n y. Není zde téměř žádných episodických odchylek. Jeden děj, provedený důsledně a propracovaný do všech podrobností. Táž výraznost portrétů, malovaných s hustě nanášenými barvami jako v S o n a t ě. Pozorování jasnější a jasnější, pevné, neúprosně realistické, vidoucí v člověku zvíře — strašné trvání bestie

---

[1]) Tostoj napovídá čtvrtou část, která nebyla napsána.

v člověku, tím hroznější, »když totéž zvíře ukrývá se pod zdánlivě aesthetickým, poetickým obalem«.[1]) Tytéž salonní hovory: »hovoří, aby vyhověli fysické potřebě po jídle pohybovati svaly jazykovými a krčními«. Surová vidina bytostí, nešetřící nikoho, ani sličné Korčaginy, jejíž »ostré lokte a široký nehet na palci« a obnažená hruď byly Nechljúdovi protivny, »hanebné a špatné, špatné a hanebné«, — ni hrdinky Maslové, jejíž žádné pokoření není zatajeno: její časné znásilnění, její necudný a nízký výraz, její drzý úsměv, její pach kořalkou, její rudá a zapálená tvář. Brutálnost plna naturalistických podrobností: Nechljúdov vidí ženu, která rozmlouvá s mužským »sedíc na okraji kádě«. Ta tam jest básnická obrazivost, mladost — vyjma ve vzpomínkách na první lásku, jejíž hudba se v tobě ozývá s obluzující silou, na onu cudnou noc o Bílou sobotu a noc Velikonoční, tání, bílou mlhu, tak hustou, »že na pět kroků od domu neviděl už okna, nýbrž jen černavou massu, ze které svítil červený, ohromným se zdající plamen lampy«, zpěv kohoutů v noci, dole na zamrzlé řece třesk, dunění a zvonění ledu jako praskajícího skla, a mladého muže, jenž zvenčí hledí oknem na mladou dívku, která nevidouc ho, seděla u stolu pod třesoucím se světlem malé lampičky — Katuši zadumanou, jež se usmívá a sní.

Lyričnost autorova tu zabírá málo místa. Umění jeho se odosobnilo, odpoutalo od jeho

[1]) Vzkříšení. Román. Přel. P. Papáček. (Ruská knihovna, XXXIII.)

vlastního života. Tolstoj se snažil obnoviti pole svého pozorování. Svět zločinný a svět revolucionářský, které zde studuje, byly mu cizí;[1]) zmocňuje se jich jediné vytrvalým úsilím sympatie; přiznává dokonce, že revolucionáři, dříve než je poznal z blízka, budili v něm nepřekonatelný odpor. Tím podivuhodnější jest pravdivé jeho pozorování, zrcadlo bez vady. Jaká hojnost typův a přesných podrobností! A jak vše je zřeno, podlosti i ctnosti, bez tvrdosti, bez slabosti, s moudrým klidem a bratrským soucitem . . . Toho žalostného obrazu žen ve vězení! Mezi sebou jsou bezcitny; ale umělec je takový dobrý Bůh: zří v srdci každé úzkost pod zvrhlostí a pod škraboškou drzosti tvář v slzách. Čisté a bledé světlo, ponenáhlu se rozžehující v neřestné duši Maslové a na konec ji prozařující plamenem oběti, nabývá jímavé krásy světelného paprsku proměňujícího pokornou scénu na obraze Rembrandtově. Žádný přísný soud, ani nad katany: »Odpusť jim, Pane, neboť nevědí co činí! . . .« Co jest nejhorší, že často vědí co činí, litují toho a nemohou toho nečiniti. Zračí se v této knize zdrcující pocit osudnosti, který těžce leží i na těch kdož trpí i na těch kdož zaviňují utrpení, — inspektoru věznice, který

---

[1]) Naproti tomu prostředí, jež líčí ve Vojně a míru, Anně Karenině, Kozácích nebo Sevastopoli: šlechtické salony, vojenství, venkovský život, to byly světy jemu dobře známé, z vlastní zkušenosti. Potřeboval se jen rozpomenouti.

jest přirozeně dobrý, unavený svým žalářnickým životem i stálým cvičením na klavíru své dcery, hubené a bledé dívky se zmodralou pletí pod unylýma očima, odrhující do omrzení kterousi rhapsodii Lisztovu; — gubernátoru kterési sibiřské stanice, inteligentním a laskavém, který, aby unikl nerozřešitelnému sporu mezi dobrem, které by rád činil, a zlem, které jest mu činit, se oddává od třiceti pěti let alkoholu, doveda se přece opanovati, aby zachoval slušnost i když je opilý; — a rodinné vroucnosti, obvyklé u těchto lidí, v nichž zaměstnání jejich ubíjí všechen cit k ostatním lidem.

Jediný, kterému se nedostává objektivné pravdy, jest karakter hrdiny románu Nechljúdova, protože Tolstoj mu propůjčil své vlastní idey. To bylo již vadou — nebo nebezpečím — mnohých jiných z nejslavnějších typů Vojny a míru nebo Anny Kareniny: knížete Andreje, Pierra Bezuchova, Levina a j. Leč tehdy nebyla tak závažnou: neboť jednající osoby byly svým postavením i stářím bližší Tolstojovu duševnímu stavu. Kdežto zde autor propůjčuje tělu pětatřicetiletého světáka svou odtělesněnou duši sedmdesátiletého starce. Nepravím, že by mravní přeměna takového Nechljúdova nemohla být opravdovou, ani že nemohla by se udati s takovou náhlostí.[1]) Ale nic v povaze, v sklonnostech,

---

[1]) »Každý člověk nosí v sobě zárodky všech vlastností lidských a někdy projevuje jedny, jindy

v dřívějším životě osoby, jakou ji líčí Tolstoj, nedává tušiti aniž vysvětluje tuto změnu; a když se začala, nic jí již nezastaví. Ovšem, Tolstoj s důrazem naznačil nečistý příměsek mísící se s počátku v myšlenky na sebeobětování, slzy pohnutí a podivu nad sebou samým, později hrůzu a odpor Nechljúdova tváří v tvář se skutečností. Rozhodnutí jeho však nikdy nezakolísá. Tato změna nemá žádného vztahu k předešlým jeho prudkým ale náhlým změnám.[1]) Nic už nemůže zadržeti tohoto slabého a nerozhodného muže. Tento zámožný,

---

druhé a bývá často úplně sám sobě nepodoben; zůstávaje stále stejným a sám sebou. U některých lidí tyto změny bývají zvláště ostré. A k takovým lidem náležel Nechljúdov. Proměny ty odehrávaly se v něm z příčin fysických i duchovních.« (V z k ř í š e n í, I. část, LVII.) Tolstoj snad si připomněl svého bratra Dimitrije, pojavšího za ženu rovněž takovou Maslovou. Leč prudká a nevyrovnaná povaha Dimitrijova se lišila od povahy Nechljúdovovy.

[1]) »S Nechljúdem už nejednou přihodilo se to, čemu on říkal »uklízení duše«. Uklízení duše nazýval takový duševní stav, při němž náhle, po značně dlouhé někdy době, poznav opožďování a někdy i zastavení vnitřního života, počal uklízeti všecko to smetí, které nahromadivši se v jeho duši, bylo příčinou tohoto zastavení. — Vždy po takovém probuzení Nechljúdov sestavoval si pravidla, podle kterých umiňoval si vždycky se říditi: psal deník a počínal nový život, který doufal už nikdy nezměniti — ale pokaždé podlehl léčkám světa a sám toho neznamenaje, opět upadal a často hlouběji než kde byl dříve.« (I. část, XXVII.)

vážený šlechtic, velice přístupný poctám světa, chystající se pojmouti za ženu hezkou dívku, která jej miluje a již i on má rád, odhodlává se náhle všecko opustit, bohatství, společnost, společenské postavení a oženiti se s prostitutkou, aby napravil starou vinu; a jeho exaltace trvá po celé měsíce, odolává všem překážkám, i zprávě, že ta, již hodlá učiniti svou ženou, žije dále svým zhýralým životem.[1])

— To jest taková svatost, jejíž pramen v temných hlubinách svědomí a až do samého organismu hrdin byla by nám odhalila duševěda Dostojevského. Ale Nechljúdov nemá nic společného s hrdinou Dostojevského. Jest to typ průměrného člověka, prostředního a zdravého, jakým bývá obyčejný hrdina Tolstého. Opravdu, příliš cítíme, že za ním stojí jiná, velice skutečná[2]) osobnost a že duchovní změna se děje v jiném člověku; — a tento jiný člověk jest stařec Tolstoj.

Týž dojem dvojnosti živlů shledáváme na konci knihy, kdy k třetí části čiře realistického pozorování se pojí evangelický závěrek, nijak nezbytně nutný — osobní vyznání víry, neplynoucí logicky z vypozorovaného života. Není to po

[1]) Zvěděv, že Maslová ještě vyvádí takové kousky s kterýmsi ošetřovatelem nemocných, Nechljúdov tím více jest odhodlán »obětovati svou svobodu, aby tuto ženštinu vykoupil z hříchu«.

[2]) Tolstoj nikdy nenakreslil postavu rysy tak pevnými a jistými jako Nechljúdova na začátku. Viz rozkošné líčení Nechljúdova jitra, před prvním stáním u soudu.

prvé, co náboženství Tolstého se připojilo k jeho realismu; ale v dřívějších pracích tyto dva prvky jsou lépe sloučeny. Zde trvají souběžně, nesplývají; a tato protiva zaráží tím více, kdyžtě víra Tolstého nadále se obejde beze všeho dokladu a realismus jeho den ze dne více se osvobozuje a přiostřuje. Jest to stopa nikoliv únavy, ale stáří — jakási strohost, možno-li tak říci, ve spojování. Náboženský závěrek není organickým vývojem díla. Jest to jakýsi Deus ex machina... A jsem přesvědčen, že v hloubi duše Tolstého, přes jeho tvrzení, nebylo dokonalého splynutí těchto dvou různých podstat: jeho pravdy umělce a jeho pravdy věřícího.

Než, není-li ve Vzkříšení dosaženo souladné plnosti děl z mládí, dávám-li, co mne se týče, přednost Vojně a míru, zůstává přes to jednou z nejkrásnějších a snad nejspravedlivějších básní lidského soucitu. Více než v kterémkoliv jiném postřehuji v tomto díle jasné oči Tolstého, sivé jeho oči, »onen pohled, který proniká přímo do duše«[1]) a v každé duši zří Boha.

* *
*

[1]) List hrab. Tolsté, 1884.

Tolstoj nikdy se nezřekl umění. Velikému umělci nelze — a byť by chtěl — se zbaviti svého důvodu bytí. Může z náboženských důvodů zříci se uveřejňování; nelze mu se zříci tvoření. P. Pavel Boyer, navštívivší jej v Jasné Poljaně za posledních let, vypravuje, že současně psal díla náboženská nebo polemická a díla obrazotvornosti; střídal jedno s druhým. Dokončiv některé sociální pojednání, některý z nábožensko-mravních traktátů, dopřával si práva dáti se opět do některé z krásných povídek, které vyprávěl sám sobě, — na př. svého Hadži Murata, vojenskou epopeji, opěvající kterousi episodu z kavkazských bitev (1850—1852). Umění bylo mu vezdy oddechem, rozkoší. Ale byl by pokládal marnivostí stavěti je na odiv. Vyjma Kruh čtení (1904—1905),[1]) v němž sebral »myšlenky moudrých lidí« — opravdovou antologii básnické moudrosti světa, od Svatých knih Východu až po spisovatele naší doby —

---

[1]) Tolstoj pokládal tuto sbírku za jedno z nejlepších svých děl: »Jedna z mých knih »Pro každý den«, jíž v své domýšlivosti přikládám velkou váhu« . . . (Dopis J. Stykovi 27. července 1909.)

téměř všecka jeho v pravém smyslu umělecká díla od r. 1910 zůstala v rukopise.[1])

Za to odvážně a horlivě vrhal své polemické a mystické spisy do sociálního zápasu. Od r. 1900 do 1910 stravuje jeho nejlepší síly. Rusko prodělávalo strašnou krisi, kdy, zdálo se, carství carů se otřásalo až do základův a již již se propadalo. Válka rusko-japonská, následovavší rozklad, revoluční hnutí, vzpoury vojska a námořníků, vraždění, zemědělské zmatky zdály se naznačovati »konec jednoho světa«, jak zní název jednoho díla od Tolstého. V létech 1904—1905 krise dostoupila vrcholu. Tolstoj vydal v těch letech řadu děl způsobivších mnoho hluku: Válka a revoluce (původní název: Jednoho jest potřebí), Velký zločin, Konec jednoho světa.

Zaujímá za tohoto posledního desítiletí jedinečné místo nejen v Rusku, ale v celém světě. Jest sám, mimo všecky strany, mimo všecky vlasti,

[1]) Většinou tato díla byla vydána až po smrti L. N. Tolstého. Jest jich celá řada. Uvádíme jen některá z nejvýznamnějších: Zápisky starce Fjodora Kuzmiče, Otec Sergěj, Hadži Murat, Ďábel, Živá mrtvola (drama o 12 obrazech), Falešný kupon, Zápisky šíleného, Světlo i ve tmě svítí (drama o pěti dějstvích) a řada znamenitých povídek. Viz Dodatek str. 208. Avšak nejpodstatnější jest Tolstého Deník. Objímá čtyřicet let jeho života, od doby na Kavkaze až do skonu; jest to nejneúprosnější zpověď, jakou kdy napsal veliký člověk.

zavržen svou církví, vyobcovavší jej.[1]) Logika jeho rozumu, neústupnost jeho víry »vehnaly jej do dilemmatu: buď se odloučiti od lidí nebo od pravdy«.

Připomněl si ruskou průpověď: »Stařec který lže, jest boháč který krade«; i odloučil se od lidí, aby řekl pravdu. Říká ji celou všem. Starý lovec lží, pokračuje neúnavně v pronásledování všech pověr náboženských i sociálních, všech model. Má s vrchu nejen na staré škodlivé vlády, církev a carskou samovládu — vůči těmto snad se i trochu utišuje, nyní, kdy celý svět po nich hází kamenem. Jsou známy, netřeba se jich již báti. A ostatně, konají své řemeslo, neklamou. Tolstého list caru Mikuláši II. (1902),[2]) ve své pravdivosti bezohledný vůči panovníku, jest pln něhy vůči člověku: nazývá jej »drahým bratrem« a prosí ho, »by mu odpustil, jestliže jej zarmoutil«; a podpisuje: »Váš bratr, jenž Vám přeje opravdového blaha.« Avšak čeho Tolstoj nejméně odpouští, co se vší jedovatostí pranýřuje, to jsou lži nové, nikoli bývalé, veskrze prohlédnuté. Není to despotismus, jest to iluse svobody; a nevíme, koho více nenávidí z přívrženců nových model, socialisty nebo liberály. Měl k liberálům odedávna

---

[1]) Tolstoj byl vyobcován z církve Svatým Synodem 22. února 1901 na základě jedné kapitoly ve Vzkříšení, vztahující se ke mši sv. a Eucharestii. Tato kapitola byla v překladu francouzském vynechána.

[2]) O znárodnění půdy.

odpor. To uznamenal hned tehdy, když co sevastopolský důstojník ocitl se v kroužku petrohradských spisovatelů. Byla to jedna z příčin jeho nedorozumění s Turgeněvem. Hrdý aristokrat, muž ze starého rodu, nemohl snésti těchto vzdělancův a jejich domýšlivosti založiti blaho národa, nechť chce nebo nechce, vnucováním svých utopií. Jsa veskrze Rus[1]) ze starého rodu, choval nedůvěru k liberálním novotám, konstitučním ideám přicházejícím ze západu a jeho dvě cesty do Evropy jen ještě zesílily jeho předsudky. Po návratu z první cesty zapisuje:

S t ř í c i s e c t i ž á d o s t i l i b e r a l i s m u.[2])

Po návratu z druhé cesty zapisuje, že »privilegovaná společnost nemá žádného práva vésti lid, jenž jest jí cizí . . .«[3])

V A n n ě K a r e n i n ě široce vykládá své pohrdání liberály. Levin odmítá účastniti se práce pro lidovou osvětu a novot v denním pořádku. Líčení gubernských voleb v šlechtickém sboru ukazuje, jak špatně pochodí země nahradivší starou konservativní správu správou liberální. Vše zůstává při starém, jen o lež více, která nemá omluvy nebo posvěcení století.

---

[1]) »Pravý Rus ze starého Moskevska,« praví A. Leroy-Beaulieu, »Velkorus z krve ruské promísené finskou, tělesně typ z lidu spíše než z aristokracie.« (Revue des Deux Mondes, 15. XII. 1910.)

[2]) 1857.

[3]) 1862.

»Ať jsme hodní nebo ne, ale trváme už tisíc let,« dí představitel staré vlády.

A Tolstoj se rozhorluje nad zneužíváním slova: Lid, »vůle lidu...« liberály. Co že vědí o lidu? Co jest to lid?

Ale jest to zejména v době, kdy liberální hnutí zdá se již již vítěziti a svolává první Dumu, kdy Tolstoj prudce vyslovuje svůj nesouhlas se soustavními ideami.

V těchto posledních dobách znetvořené křesťanství způsobilo nový podvod, jenž tím více utvrdil náš lid v jeho otrocké poddanosti. Pomocí kteréhosi složitého volebního systému sněmovního bylo lidem namluveno, že zvolivše přímo své zástupce, stanou se účastnými vlády a jsouce jich poslušni, budou poslušni své vlastní vůle, tudíž volni. To jest chytráctví. Lid nemůže vyjádřiti svou vůli, ani všeobecným volebním právem: 1. poněvadž taková hromadná vůle národa o několika milionech obyvatelstva nemůže existovati; 2. i kdyby existovala, většina hlasů by nebyla jejím výrazem. Nehledě na to, že zvolení dělají zákony a vedou správu nikoli pro všeobecné dobro, nýbrž aby se udrželi při vládě, — nehledě na zkaženost lidu pod tlakem a korupcí

voličskou — jest tato lež zvlášt zkázonosnou následkem nadutého otroctví, kterému propadají ti, kdož se mu vzdávají... Tito volní lidé podobají se vězňům, domnívajícím se, že užívají svobody, majíce právo zvoliti ze svých žalářníků ty, jimž jest dbáti o vnitřní pořádek ve vězení... Člen despotického státu může býti úplně volným, i za nejukrutnějších násilí; avšak člen ústavního státu jest vždy otrokem, poněvadž uznává zákonnost násilí, páchaných na něm... A tu by chtěli uvésti národ ruský do téhož stavu ústavního otroctví, v jakém se nalézají ostatní národové evropští![1])

---

[1]) Dle francouzského překladu: La fin d'un monde. (1905—6.) Znění telegramu, zaslaného Tolstým kterémusi americkému časopisu: »Hnutí zemstev má za účel obmeziti despotickou moc a zavésti vládu s volenými zástupci lidu. Nechť se jim to podaří či nikoliv, výsledek bude odklad opravdové sociální nápravy. Politická agitace, skýtajíc neblahou ilusi této nápravy vnějšími prostředky, zadržuje skutečný pokrok, jak lze to zjistiti na příkladu všech ústavních států: Francie, Anglie, Ameriky.« (Sociální hnutí v Rusku.) — (Francouzský překladatel zařadil tento dopis do předmluvy »Le Grand Crime«, 1905.) — V dlouhém a zajímavém listu kterési paní vyzvavší jej, aby se účastnil Komitétu pro šíření četby a psaní v lidu, Tolstoj vyslovuje jiné stížnosti proti liberálům: Dávali se

V jeho oddálení se od liberalismu jest to pohrdání, které převládá. Vůči socialismu jest to — či vlastně byla by to — nenávist, kdyby Tolstoj se nechránil nenáviděti, ať jest to čehokoliv. Hnusí se mu dvojnásob, proto že socialismus slučuje v sobě dvé lží: lež svobody a lež vědy. Netvrdíliž, že se zakládá na nevím které hospodářské vědě, jejíž svrchované zákony řídí pokrok světa!

Tolstoj jest velice přísný k vědě. Píše mnohdy krutě ironicky o této novodobé pověře a »mali-

---

vždy napáliti; stávají se, ze strachu, účastníky a spoluvinníky autokracie; jejich spolupůsobení při vládě dodává této mravní vážnosti a navyká je kompromisům, které z nich v brzku činí nástroje vlády. Alexandr II. řekl, že liberálové mu nejsou strašni, protože ví, že všechny je může koupiti, ne tak penězi, jako vyznamenáními. Alexandr III. mohl beze všeho risika zbořiti liberální dílo svého otce: »Liberálové říkali potichounku mezi sebou, že se jim vše to nelíbí, ale účastňovali se dále i soudů, i zemstev, i služby, i tisku; tiskem naráželi na to, nač bylo dovoleno narážeti; ale mlčeli o tom, o čem bylo přikázáno mlčeti. A tiskli vše, co jim bylo přikázáno tisknouti.« Totéž činí za Mikuláše II., »mladého člověka, jenž nastoupil na místo dřívějšího cara a nemá potuchy o životě, ničemu nerozumí a ničemu rozuměti nemůže, drze, neohroženě křičí na zástupce ruského národa . . . a co pak? . . .« Zda se liberálové proti tomu ohrazují? Naprosto ne . . . »Se všech stran zasílají se mladému carovi podlé, pochlebné adresy . . .« (List liberálům. Str. 64.) — (L. N. Tolstoj: Drobné spisy. Přel. K. Velemínský.)

cherných problémech: o původu druhů, spektrálné analyse, podstatě radia, theorii čísel, fossilních zvířatech a jiných titěrnostech, jimž se dnes přikládá táž důležitost, jaká se přičítala v středověku Neposkvrněnému Početí nebo dvojnosti hmoty«. — Dobírá si »oněch sluhů vědy, kteří stejně jako sluhové církve namlouvají sobě a namlouvají druhým, že zachraňují lidstvo, kteří stejně jako církev věří v svou neomylnost, nejsou nikdy ve shodě mezi sebou, dělí se na kroužky a kteří stejně jako církev jsou hlavní příčinou zpozdilosti, mravní nevědomosti, liknavosti, s jakou člověk hledí se zbaviti zla, jímž trpí: neboť zavrhli to jediné, co mohlo sjednotiti lidstvo: náboženské svědomí«.[1])

Nepokoj jeho se však zdvojnásobuje a rozhořčení jeho propuká, když vidí tuto nebezpečnou zbraň nového fanatismu v rukou těch, kdo si osobují obroditi lidstvo. Každý revolucionář, který užívá násilí, jej zarmucuje. Ale revolucionář intelektuálný a theoretický budí v něm hrůzu: to jest vražedný pedant, duše pyšná a studená, která ne-

---

[1]) Válka a Revoluce. Ve Vzkříšení, hned při projednání záležitosti Maslové v senátě, nejpříkřeji proti odvolání rozsudku se staví kterýsi materialista, darwinista, proto, že mu bylo z duše protivné, že Nechljúdov chce se oženiti s prostitutkou ve jménu povinnosti: pokládal »všechny projevy abstraktní mravnosti anebo ještě hůře religiosnosti netoliko za opovržení hodný nerozum, ale za osobní sebe urážku«. (Vzkříšení, str. 282.)

miluje lidí, která nemiluje než své idey.[1]) Nízké idey, ostatně.

Cílem socialismu jest uspokojení nejnižších potřeb člověka: jeho hmotný blahobyt. A i tohoto cíle jest neschopen dosáhnouti prostředky, jež hlásá.[2])

V pravdě jest prost lásky. Necítí než nenávist k utiskovatelům »a černou závist k poklidnému a nasycenému životu bohatých: lačnost much slétajících se kolem výkalů«.[3]) Až socialismus zvítězí, vzezření světa bude hrozné. Evropská horda se vrhne na slabé a divoké národy se zdvojenou silou a učiní z nich otroky, aby někdejší proletáři

---

[1]) Viz, co typy, ve Vzkříšení Novodvorova, jehož přehnaná marnivost a sobeckost zneplodňovaly velkou intelligenci. Člověka prostého obraznosti, »nemajícího v povaze své mravních a aesthetických vlastností«. (Str. 400.) — Markela, jdoucího v jeho stopách jako jeho stín: dělníka stavšího se revolucionářem z pokoření a touhy po pomstě, vášnivého zbožňovatele vědy, jíž nerozumí, fanatického antiklerikála a asketu. Též v povídce Ještě tři mrtví shledáme některé ukázky nové generace revolucionářské: Romana a jeho přátele, kteří nenávidí někdejší teroristy a tvrdí, že dojdou cestou vědy svých cílů, přetvořivše zemědělce v průmyslníky.

[2]) List Japonci Izo-Abe (koncem roku 1904).

[3]) Les paroles vivantes de L. N. Tolstoï, notes de Ténéromo. (1906.) — (Les Revolutionnaires.)

evropští mohli se dle libosti zkaziti zahálčivým přepychem jako Římané.[1])

Na štěstí nejlepší síla socialismu se vyčerpává v slovech, — v řečech, jako ony p. Jaurèse . . .

Jaký to podivuhodný řečník! V řečech jeho jest ode všeho — a není v nich nic . . . Socialismus, to jest trochu jako naše orthodoxie: probíráte jej (socialismus), přetřásáte jej až do posledních důvodů, domníváte se, že jste jej pochopili, ale náhle se obrátí a dí vám: »Nikoli! nejsem ten, za nějž mne máte, jsem jiný.« A vyklouzne vám z ruky. Jen strpení! Dočkejme času. Dopadne to s theoriemi socialistickými jako s ženskými módami, které velmi rychle přecházejí ze salonu do předsíně.[2])

Vede-li Tolstoj takto boj s liberály a socialisty, jest dalek toho, aby ponechal volné pole autokracii; naopak, činí tak proto, aby byl sveden boj na celé čáře mezi světem starým a světem novým, až budou z válečných řad vyloučeny nepokojné a nebezpečné živly. Revoluce jeho jest však zcela jiného rozpětí než ona revolucionářů: jest to Revoluce mystického středověkého věří-

---

[1]) Tamže.

[2]) Rozhovor s Paul Boyerem. (Le Temps, 4. listopadu 1902.)

cího očekávajícího nazítří, snad dnes, království Ducha Svatého:

Věřím, že v tuto hodinu se začíná veliká Revoluce, chystající se ode dvou tisíc let v světě křesťanském — revoluce, která nahradí porušené křesťanství a řád nadvlády z toho plynoucí pravým křesťanstvím, základem rovnosti lidí a skutečné svobody, po níž dychtí všecky bytosti nadané rozumem.

A kterou hodinu volí věštecky vidoucí, by zvěstoval příští nové doby blaha a lásky? Nejchmurnější hodinu Ruska, hodinu pohrom a potup. Té vznešené tvůrčí síly! Všechno jest světlem vůkol ní — i sama noc. Tolstoj postřehuje v smrti znamení obrození — v pohromách mandžurské války, rozkladu ruských vojsk, ukrutné anarchii a krvavém zápase tříd. Jeho logika snu činí z vítězství Japonska tento překvapující závěr — že Rusko nemá se účastniti žádné války: neboť národové nekřesťanští budou vždy ve výhodě ve válce s národy křesťanskými »překročivšími údobí otrocké oddanosti«. — Znamená to, že národ jeho se zříká? — Nikoliv; jest to svrchovaná hrdost. Rusko nemá bráti podílu na žádné válce, protože jest mu vykonati »velkou revoluci«.

Revoluce z r. 1905, která osvobodí lidi z brutálního utiskování, musí se začíti v Rusku. — Začíná.

Proč má Rusko hráti tuto úlohu vyvoleného národa? Poněvadž nové revoluci jest především napraviti veliký zločin, monopolisaci půdy ve prospěch několika tisíců boháčů, otroctví milionů lidí, nejkrutější všech otroctví.[1]) A proto, že žádný národ není si tak vědom této nespravedlivosti, jako národ ruský.[2])

---

[1]) »Nejkrutějším otroctvím jest býti zbavenu půdy, neboť otrok pána jest otrokem jednoho; avšak člověk zbavený půdy jest otrokem všech.« (Konec jednoho světa.) — (Dle franc. překladu.)

[2]) Rusko bylo vskutku ve zvláštním postavení; a jestli Tolstoj neprávem zevšeobecňoval, posuzuje podle Ruska celek evropských států, nelze se diviti, byl-li především dojímán utrpením dotýkajícím se ho blíže. — Poslyšme jeho rozhovory na cestě do Tuly se sedláky, jimž všem se nedostává chleba, poněvadž se jim nedostává půdy a kteří všichni v hloubi duše očekávají, že jim půda bude navrácena. Obyvatelstva zemědělského jest osmdesát ze sta. Jedno sto milionů lidí, praví Tolstoj, zmírá hlady následkem záběru půdy velkostatkáři. Vykládá-li jim někdo, aby čelil jejich zlu, o svobodě tisku, o odluce církve od státu, o zastoupení národa, ba i o osmihodinné práci, vysmějí se mu do tváře. »Ti, kdo se tváří, jako by všudy hledali prostředků k zlepšení postavení lidu, činí jako se děje na divadle: zatím co všichni diváci zřejmě vidí skrytého herce, jeho spoluherci, kteří jej rovněž dobře vidí, se tváří, jako by ho neviděli a snaží se vzájemně rozptylovati pozornost.« Není jiného prostředku, než vrátit půdu zemědělcům. A k rozřešení této pozemkové otázky Tolstoj doporučuje soustavu Henry Georgea a jeho návrh jednotné daně po-

Zvláště však proto, že národ ruský jest ze všech národů nejvíce prodšen pravým křesťanstvím a že revoluce, která se blíží, má uskutečniti ve jménu Ježíše Krista zákon jednoty a lásky. Tento zákon lásky nemůže se naplniti, není-li opřen o zákon neodporovati zlu.[1])

A toto neodpírání zlu — (toho buďme pamětlivi my, kdož neprávem v tom spatřujeme nějakou zvláštní utopii Tolstého a několika snivců) — jest a bylo vždy podstatným rysem ruského lidu. »Ruský národ ode vždy zaujímal vůči moci jiné stanovisko než ostatní národové evropští. Nikdy nedával se v zápas proti moci; především nikdy se ho neúčastnil a tudíž nemohl jím býti poskvrněn. Pokládal jej zlem, jehož dlužno se stříci. Většina Rusů vždy raději snášela násilí, než aby se ho účastnila. Tedy se vždy podrobovala . . .«

Dobrovolně se podrobiti, nemá co činiti s otrockou poslušností.[2]) »Pravý křesťan může se

---

zemkové. Ta jest jeho hospodářským Evangeliem, k ní se stále vrací a tak se jí přizpůsobil, že často v svých spisech užívá i celých vět z Henry Georgea.

[1]) »Zákon neodporovati zlu jest svorníkem klenby celé budovy. Přijmouti zákon vzájemné pomoci a neuznávati příkazu neodporovati zlu, jest tolik, co stavěti klenbu, nestmelíce ji v její střední části.« (Konec jednoho světa.) — (Dle franc. překladu.)

[2]) V dopise z r. 1900 kterémusi příteli Tolstoj si stěžuje do nesprávného výkladu, jaký byl

podrobiti, ba jest mu nemožno se nepodrobiti bez zápasu každému násilí; nemůže však ho býti poslušen, t. j. uznati jeho zákonitost.«[1])

Ve chvíli, kdy Tolstoj psal tyto řádky, byl pod dojmem jednoho z nejtragičtějších příkladů takového hrdinného neodporování zlu — krvavého projevu ze dne 12. ledna 1905 v Petrohradě, kdy bezbranný dav, vedený popem Gaponem, dal se postříleti bez jediného výkřiku nenávisti, bez jediného gesta na svou obranu.

V Rusku ode dávna starověrci, jimž se říkalo sektáři, tvrdošíjně prováděli — přes persekuce — neposlušnost vůči státu a odpírali uznati zákonnost vlády.[2]) Nesmyslností války rusko-japonské tento duševní stav snadno se šířil mezi venkovským lidem. Odpírání vojenské služby se množila; a čím krutěji byla potlačována, tím větší se vzmáhala vzpoura v hloubi srdcí. — Na druhé straně celé kraje, celé kmeny, aniž znaly Tolstého, předcházely příkladem naprostého a trpného odpírání poslušnosti státu: Duchoborci na

---

dáván jeho zásadě neodporovati zlu. »Lidé si matou«, praví, »Neodporuj zlu zlem« s »Neodporuj zlu«, to jest: »Buď lhostejný k zlu« . . . Kdežto boj proti zlu jest jediným účelem křesťanství a příkaz neodporovati zlu jest dán jako nejúčinnější prostředek k boji.« (Nevydaná koresp.)

[1]) Konec jednoho světa. (Dle franc. překladu.)

[2]) Tolstoj nakreslil dva typy těchto »sektářů« — jeden na konci Vzkříšení, — druhý v povídce Ještě tři mrtví.

Kavkazu od r. 1898, Georginci z Gruzie, okolo 1905. Tolstoj působil mnohem méně na tato hnutí než ona na něho. A zájem pro jeho spisy jest proto tak značný, že přese vše co tvrdili spisovatelé strany revolucionářské, jako Gorki,[1]) byl hlasem staroruského lidu.

Chování jeho k těm, kteří s nasazením vlastního života prakticky prováděli zásady jež hlásal,[2]) bylo na výsost skromné a důstojné. Nikdy,

[1]) Když byl Tolstoj odsoudil hnutí zemstev, Gorki, vydávaje se za mluvčího nespokojenosti svých přátel, napsal: »Tento muž se stal otrokem svých ideí. Drahně tomu, co žije vzdálen ruského života a nenaslouchá již hlasu lidu. Vznáší se příliš vysoko nad Ruskem.«

[2]) Bylo mu mučivým utrpením, nebýti pronásledovánu. Žíznil po mučednictví; ale vláda, přemoudrá, se střehla, aby tuto žízeň ukojila. »Pronásledují mé přátele kolem mne, co mne nechávají s pokojem, třeba že, je-li kdo škodlivý, jsem to já. Patrně nestojím za pronásledování a stydím se za to.« (List Teneromovi, 1892. — Nevydaná koresp.) »Patrně nejsem hoden persekucí a bude mně zemříti, aniž bych mohl tělesným utrpením osvědčiti pravdu.« (Teneromovi, 16. května 1892.) »Jest mi trapno býti na svobodě.« (Teneromovi, 1. června 1894.) Bůhví, že nedělal ničeho, aby ji hájil! Útočí na cary, napadá vlast, »tuto hroznou modlu, jíž lidé obětují i život i svobodu i rozum«. — Viz v článku Válka a Revoluce, jak líčí v stručném souhrnu dějiny ruské. »Jest to galerie nestvůr: Ivan Hrozný, opilec Petr I., hloupá kuchařka Kateřina I., zhýralá Alžběta, zvrhlý Pavel, otcovrah Alexandr I. (jediný, k němuž chová Tolstoj jakousi skrytou něžnost), krutý nevědomec Mikuláš I., neintelligentní, spíše

ani vůči Duchoborcům a Georgincům, ani vůči vojákům odepřevším poslušnost nestaví se do pósy mistra, ukazujícího cestu.

Ten kdo nesnáší žádné zkoušky, nemůže ničemu naučiti toho, kdo zkoušku snáší.[1])

Snažně prosí za odpuštění všech, kdož jeho slovy a spisy byli přivedeni do utrpení.[2]) Nikdy nikoho nevyzývá, by odpíral vojenskou službu. Každý nechť se rozhodne sám. Má-li co činiti s někým jenž jest na váhách, »radí mu vždy, aby konal službu a neodpíral poslušnosti, pokud mu to mravně nebude nemožným«. Neboť, jsme-li na váhách, to že nejsme zralí; a lépe jest, aby bylo o jednoho vojáka více, než o jednoho pokrytce nebo renegáta, jimiž se stávají ti, kteří podnikají dílo nad své síly.[3]) Nemá důvěry v rozhodnutí Gončarenkovo. Obává se, »že tento hoch dal se strhnouti sebeláskou a malichernou slávou, nikoli láskou Boží«.[4])

Duchoborcům píše, aby netrvali na svém odpírání poslušnosti z pýchy a lidských ohledů,

---

špatný než dobrý Alexandr II., Alexandr III., brutální ignorant, Mikuláš II., husarský oficír, obklíčený taškáři, mladý člověk, který nemá o ničem potuchy, praničemu nerozumí.«

[1]) List Gončarenkovi, vojínu odepřevšímu poslušnost, 19. ledna 1905. (Correspondance.)

[2]) List Duchoborcům na Kavkaze, 1897. — (Tamže.)

[3]) List příteli (1900). — (Tamže.)

[4]) List Gončarenkovi, 19. ledna 1905. — (Tamže.)

nýbrž, »jsou-li toho schopni, aby osvobodili z utrpení své slabé ženy a děti. Nikdo jich proto neodsoudí«. Nemají tvrdošíjně trvati na svém, leda když duch Kristův jest v nich: pak budou šťastni, budou-li moci trpěti.[1]) V každém případě prosí těch, kdož jsou pronásledováni, »by za žádnou cenu nezanevřeli na ty, kteří je pronásledují«.[2]) Dlužno milovati Heroda, jak dí v kterémsi krásném listu příteli:

»Pravíte: »Nelze milovati Heroda.« — Nevím; ale cítím, a i vy, že dlužno jej milovati. Vím, a i vy to víte, že nemiluji-li ho, trpím, že není ve mně života.«[3])

Té božské čistoty, neumdlévající horoucnosti lásky, nespokojující se již ani slovy Evangelia: »Milovati budeš bližního svého jako sebe samého«, neboť i v nich shledává ještě dech sobectví![4])

Láska příliš obšírná, po mínění některých, a tak oproštěna vší lidské sebelásky, že se roz-

---

[1]) Duchoborcům na Kavkaze, 1897. (Tamže.)
[2]) Gončarenkovi, 19. ledna 1905. (Tamže.)
[3]) Příteli, v listopadu 1901. (Tamže.)
[4]) »Jest to puklina v pneumatickém stroji; všechen dech sobectví, který jsme chtěli vydechnouti, se tam vrací.« A dává se do uvažování o tom, aby dokázal, že původní tekst byl chybně čten a druhé Přikázání má zníti: »Milovati budeš bližního svého jako Jej — samého (Boha).« (Rozhovory s Teneromem.)

prchává do prázdna! — A přece, kdo více než Tolstoj se chrání »abstraktní lásky«?

Největší hřích dneška: abstraktní láska, neosobní láska ke komusi kdesi, v dáli... Milovati lidi, jichž neznáš, s nimiž nikdy se nesetkáš, jak je to snadné! Netřeba nám ničeho obětovati. A zároveň jsme tak sami s sebou spokojeni! Svědomí je umlčeno. — Ne tak! Třeba milovati bližního svého — toho, s nímž žijeme a který je ti na obtíž.[1])

Dočítám se v mnohých studiích o Tolstém, že filosofie jeho a jeho víra nejsou původní. Ovšem: Krása jeho myšlenek jest příliš věčná, aby kdy mohla se zdáti nějakou módní novinkou . . . Jiní vytýkají, že jsou utopistické. A mají pravdu: jsou utopistické, jako Evangelium. Prorok jest utopista; žije již v tomto světě životem věčným; a že nám toto zjevení bylo dopřáno, že jsme zřeli mezi námi posledního z proroků, že největší z našich umělců má tuto svatozář kol skráně — to jest, myslím, událost originálnější a větší důležitosti pro svět, než nějaké nové náboženství nebo nějaká nová filosofie. Slepí, kteří nevidí zázrak této veliké duše, ztělesnění bratrské lásky ve věku a v národě zkrvácených nenávistí!

* * *

---

[1]) Rozhovory s Teneromem.

Tvář jeho nabyla rozhodných rysů, jež zůstanou v paměti lidí: široké čelo, jež brázdí oblouk dvojité vrásky, bílá houšť obrví, brada patriarchy, připomínající Dijonského Mojžíše. Starý obličej zněžněl, zjasněl; nesl stopy nemocí, hoře, horoucí lásky. Jak se byl změnil od dob téměř zvířecí divokosti svých dvaceti let a škrobené strohosti sevastopolského vojáka! Ale jasné oči mají stále onu hlubokou utkvělost, onu přímost pohledu, jenž se ničím neskrývá a před nímž nic není skryto.

Devět roků před svou smrtí, v odpovědi Svatému Synodu (17. dubna 1901), Tolstoj pravil:

Děkuji své víře, že žiji v míru a radosti a že mohu v míru a radosti kráčeti k smrti.

Slyše ta slova, tane mi na mysli staré rčení: »Nenazývej nikoho šťastným, dokud nezemřel.« Tento mír a tato radost, jimiž se tehdy honosil — zůstaly mu věrny? Naděje na »velikou Revoluci 1905« se rozprchaly. Z nakupených temnot nevzešlo kýžené světlo. Po revolucionářských záchvatech následovalo vysílení. Co do někdejší nespravedlivosti nic se nebylo změnilo, leda že bídy přibylo. Již r. 1906 Tolstoj poněkud pozbyl důvěry v dějinné poslání slovanského národa

v Rusku; a jeho zarytá víra hledá v dáli, jiných národů, jimž by mohl uložiti tento úkol. Má na mysli »velký a moudrý národ čínský«. Věří, »že národové Východu jsou povoláni, aby opět nalezli onu svobodu, již národové Západu takřka nenávratně ztratili« a že Čína, v čele Asiatů, dokoná přetvoření lidstva na cestě Tao, věčného zákona.[1])

Naděje v brzku zklamaná: Čína Lao-Tseova a Konfuciova zapírá svou starou moudrost, jako to před ní bylo učinilo Japonsko, aby napodobila Evropu.[2])

Pronásledovaní Duchoborci vystěhovali se do Kanady; a tam ihned, pro pohoršení Tolstému, opět zavedli vlastnictví.[3]) Georginci svrhnuvše sotva jho státu, jali se ubíjeti ty, kdož nebyli jejich smýšlení; a ruské vojsko, tam povolané, udělalo pořádek. Není nikoho, ani Židy nevyjímaje — ty, jichž vlastí byla až do té doby ta nejkrásnější jaké si člověk mohl přáti — Písmo,[4]) kdož by nebyli

---

[1]) List Číňanovi, v říjnu 1906. (Corresp. inéd.)

[2]) Tolstoj, co se toho týče, vyslovil již své obavy v dopise z r. 1906.

[3]) »Bylo zbytečno odpírati vojenskou a policejní službu, když uznávají vlastnictví, udržující se jediné pomocí vojenské a policejní služby. Lidé, kteří konají tuto službu a těží z vlastnictví, jednají lépe oněch, kteří odpírajíce veškerou službu, těží z vlastnictví.« List Duchoborcům v Kanadě, 1899.

[4]) Viz v Rozhovorech s Teneromem ono překrásné místo o »moudrém židu, jenž pohroužen byv v Písmo, neviděl, jak nad hlavou jeho se řítila století a národové vznikali a zanikali«.

stiženi chorobou Sionismu, tímto falešně národním hnutím, »jež jest tělem z těla soudobého evropství, jeho rachitickým dítětem«.[1])

Tolstoj je smuten, ale nepozbývá odvahy. Důvěřuje v Boha, věří v budoucnost.

Bylo by dokonalé, kdybychom mohli způsobiti, aby v jednom okamžiku vypučel les. Žel, jest to nemožno, třeba vyčkati až semeno vzklíčí, vyžene letorosty, listy, peň, jenž se promění v strom.[2])

Avšak třeba mnoho stromův, aby tvořily les; a Tolstoj byl sám. Slavný, ale sám. Píší mu z celého světa: ze zemí mohamedánských, z Číny, z Japonska, kde překládají Vzkříšení a kde se šíří jeho idey o »navrácení půdy lidu«. Americké časopisy žádají o interviewy; Francouzi berou s ním radu o umění nebo o rozluce církve a státu.[3]) Ale má sotva tři sta učenníků a sám to doznává. Ostatně nestará se o to, aby jich získal. Odmítá pokusy přátel utvořiti skupiny tolstojovců:

Netřeba přicházeti druh druhu vstříc, ale třeba abychom všichni

---

[1]) »Spatřovati pokrok Evropy v hrůzách moderního státu, krvavého státu, chtíti stvořiti nový Judenstaat, jest ohavným hříchem.« (Tamže.)

[2]) Provolání k politikům, 1905.

[3]) List Pavlu Sabatierovi, 7. listopadu 1906. (Corresp. inédite.)

šli k Bohu... Pravíte: »Pospolu jest to snadnější...« — Co? — Orati, kositi, ano. Ale přistupovati k Bohu může jediné každý sám... Představuji si svět jako nesmírný chrám, do něhož s hůry padá světlo a právě uprostřed. Aby se sešli, všem jest jíti k světlu. Tam my všichni, příchozí z různých stran se sejdeme s lidmi, jichž jsme neočekávali: v tom je radost.[1])

Kolik se jich sešlo pod paprskem padajícím s klenby? — Co po tom! Stačí jeden, s Bohem.

Tak jako jediné hořící hmota může sdíleti oheň s jinými hmotami, tak jediné pravá víra a pravý život některého člověka mohou se sdělovati s ostatními lidmi a šířiti pravdu.[2])

Snad; než, byla tato osamocená víra s to, aby zabezpečila blaho Tolstého? — Jak jest v svých posledních dnech dalek samovolného klidu takového Goethea! Řekl bys, že před ním prchá, že mu jest protiven.

Třeba děkovati Bohu, jsi-li sám s sebou nespokojen. Kéž byls jím stále! Nesoulad života jaký jest, s tím jakým by měl býti, jest právě

---

1) List příteli, v červnu 1902 a listopadu 1900.
2) Válka a Revoluce.

znamením života, vzestupným pohybem z menšího k většímu, z horšího k lepšímu. A nesoulad tento jest podmínkou dobra. To jest zlé, je-li člověk kliden a se samým sebou uspokojen.[1])

A vymýšlí takou osnovu románu, jež ukazuje, že stálý nepokoj takového Levina nebo Pierra Bezuchova v něm nebyl ustal.

Často si představuji člověka odchovaného v kruzích revolucionářských a jenž jest zprvu revolucionářem, socialistou, pravověrným mnichem na hoře Athos, poté atheistou, dobrým otcem rodiny a na konec Duchoborcem. Vše začíná, bez ustání vše opouští: lidé se mu vysmívají, nevykonal ničeho a umírá zapomenut v chudobinci. Umíraje má za to, že zhudlařil svůj život. A přece jest to světec.[2])

Měl tedy ještě pochybnosti, on, tak pln své víry? — Kdož ví? U člověka vezdy tak statného, na těle i na duchu, až do vysokého stáří, život nemohl se zastaviti na jednom bodu myšlenky. Bylo mu kráčeti.

---

1) List příteli. (Corresp. inédite.)

2) Tamže. Možná, že zde běží o Historii Duchoborce, jejíž název jest v seznamu nevydaných děl Tolstého.

Pohyb, toť život.[1])

Mnohé v něm se asi za posledních let změnilo. Nepozměnil se i jeho názor vzhledem k revolucionářům? Ba, kdo může říci, zdali jeho víra v neodpírání zlu nebyla trochu otřesena? — Již ve Vzkříšení Nechljúdovovy styky s politickými vězni úplně změnily jeho názory na revolucionářskou stranu ruskou.

Do té doby měl v odporu jejich krutost, jejich zločinnou licoměrnost, jejich atentáty, jejich honosivost, jejich spokojenost se sebou, jejich nesnesitelnou marnivost. Ale poznav je blíže, vida jak s nimi bylo nakládáno úřady, pochopuje, že nemohli být jinými.

A podivuje se jejich vznešenému pojmu o povinnosti, zahrnující v sobě úplné obětování.

Od r. 1900 vlna revolucionářská se však rozšířila; vyšlá z řad vzdělanců, zachvátila lid, rozvířila matně tisíce bědných. Přední stráž jejich hrozivé armády táhla pod okny Tolstého v Jasné Poljané. Tři povídky uveřejněné v Mercure de France,[2]) jež patří k posledním stránkám napsaným Tolstým, dávají tušiti, jakou bolest a neklid tato podívaná vrhla do jeho duše. Kde jsou

---

[1]) »Představte si, že všichni lidé, kteří mají pravdu, by se shromáždili a usadili na nějakém ostrově. Byl by to život?« (Příteli, v březnu 1901. — Corresp. inédite.)

[2]) 1. prosince 1910.

ty časy, kdy tulskou dědinou táhli poutníci, chudí duchem a zbožní? Dnes jest to vpád hladovějících tuláků. Přicházejí každý den. Tolstoj, jenž se s nimi dává do hovoru, trne nad nenávistí, jíž jsou prodšeni; nespatřují již v bohatých »lidí starajících se o spásu jejich duše, rozdávajících almužnu, nýbrž lupiče, padouchy, pijící krev pracujícího lidu«. Mnozí jsou lidé vzdělaní, přišedší na mizinu, na pokraji zoufalství, jež činí člověka schopným všeho.

Nikoliv na pouštích a lesích, nýbrž v brlozích měst a na veřejných silnicích jsou odchováváni barbaři, kteří učiní z moderní civilisace to, co ze starověké učinili Hunové a Vandalové.

To jsou slova Henry George. A Tolstoj dodává:

Vandalové jsou již přichystáni na Rusi a budou kromobyčejně hrozní mezi naším lidem, protože my neznáme oněch úzd: slušnosti a veřejného mínění, které jsou tak mocny u národů evropských.

Tolstoj často dostával listy od těchto vzbouřenců, protestující proti jeho naukám o neodpírání zlu a prohlašující, že na všecko zlo páchané na lidu vládou a bohatými lidmi nelze dáti jinou odpověď, než: »Pomsta! Pomsta! Pomsta!« — Odsuzuje je ještě sám Tolstoj? Nevíme. Ale když vidí nedlouho potom, jak na jeho vesnici před

očima lhostejné úřední moci zabírají u chudých, kteří naříkají, jejich samovar a jejich ovce, tu i on jme se volati pomstu na katany, »na ony činitele a jejich pomahače, zabývající se obchodem kořalkou nebo vyučováním lidu vraždě nebo pronášením ortele na deportace, do vězení, do káznic nebo na šibenici, — ony lidi, kteří dobře vědí, že ty samovary, ty ovce, telata, plátno, o něž olupují bědné, jsou nejlépe uloženy v pálení kořalky otravující lid, ve výrobě vražedných zbraní, v budování vězení, káznic a především v rozdávání platů jejich pomahačům a jim«.

Jest smutno, když jsi žil po celý život v očekávání a zvěstování království lásky na zemi, je-li ti zavříti oči za těchto hrozných vidin a býti jimi znepokojen. — Tím smutnější, máš-li svědomí pravdivé takového Tolstého, musíš-li si říci, žes neuvedl v dokonalý soulad život se svými zásadami.

Tím se dotýkáme nejbolestnějšího bodu jeho posledních let, — třeba říci třiceti posledních let? — A není nám dovoleno leč dotknouti se ho lehounce rukou zbožnou a plachou: neboť tato bolest, již Tolstoj se snažil zatajiti, nenáleží jediné tomu jenž je mrtev, ale jiným, kteří žijí, které miloval a kteří jej milují.

Neuspěl sděliti svou víru s těmi, kdož mu byli nejdražší: se svou ženou a svými dětmi. Viděli jsme, že věrná jeho družka tím trpěla, že zapřel víru svou v umění pro víru jinou, mravní, jíž ne-

pochopovala. Neméně trpěl Tolstoj, věda se nepochopena svou nejlepší přítelkyní.

Cítím vší bytostí, napsal Teneromovi, pravdu těchto slov: že muž a žena nejsou dvě rozdílné bytosti, nýbrž tvoří bytost jednu... Horoucně bych si toho přál, kdybych mohl přenésti na svou ženu část tohoto náboženského vědomí, jež mne uschopňuje povznésti se nad bolesti tohoto světa. Doufám, že jí bude dáno, nikoli mnou, bez pochyby, nýbrž Bohem, třeba že toto vědomí není hrubě ženám přístupno.[1])

Nezdá se, že toto přání bylo vyslyšeno. Hraběnka Tolstá obdivovala a milovala čistotu srdce, čiré hrdinství, dobrotu veliké duše »spojené v jedno s ní«; postřehovala, že »kráčel v čele davu, ukazuje cestu, jíž jest se lidem ubírati«;[2]) když Svatý Synod jej vyobcoval z církve, statečně jej hájila a žádala sdíleti s ním nebezpečenství jež mu hrozilo. Ale nebyla s to, aby uvěřila v co nevěřila; a Tolstoj byl příliš upřímný, aby ji nutil k přetvářce — on, jenž nenáviděl přetvářku víry a lásky více než zápor víry a lásky.[3])

---

[1]) 16. května 1892. Tolstoj tehdy viděl ženu svou trpěti úmrtím malého synáčka a nebyl s to, aby ji utěšil.

[2]) List, v lednu 1883.

[3]) »Nikdy nikomu nebudu zazlívati, že nemá náboženství. Zlo jest, když lidé lhou, předstí-

Kterak ji mohl nutiti, když nevěřila, aby změnila svůj život, obětovala své a svých dětí jmění? Neshoda s dětmi byla ještě větší. R. A. Leroy-Beaulieu, viděvší Tolstého v středu rodiny v Jasné Poljaně, vypravuje, že »u stolu, když otec rozmlouval, synové stěží mohli zakrýti nudu a nevěřivost«.[1]) Víra jeho jen letmo se dotkla jeho tří dcer, z nichž jedna, Marie, zemřela. Byl mravně osamělý mezi svými. »Neměl hrubě než poslední svou dceru a lékaře, kteří jej pochopovali.« Trpěl tímto duševním odloučením, trpěl společenskými styky, do nichž jej nutili, únavnými návštěvami se všech konců světa, návštěvami Amerikánův a snobů, jimiž byl zahrnován; trpěl »přepychem«, k němuž jej zavazoval rodinný život. Skromný přepych, lze-li věřiti vypravování těch, kdo jej viděli v jeho prostém domě s nábytkem téměř střízlivým, v jeho malé světničce se železnou postelí, prostými židlemi a holými stěnami! Ale i tento přepych jej tížil: byl mu stálou výčitkou. V druhé povídce uveřejněné v Mercure de France hořce srovnává podívanou na okolní bídu s přepychem ve vlastním domě.

Má činnost, psal již r. 1903, byť se mnohým lidem zdála prospěšnou, pozbývá z větší části na své důleži-

---

rajíce, že mají náboženství.« A na jiném místě: »Chraň nás Bůh, abychom předstírali lásku, to je horší nenávisti.« (Corresp. inédite.)

[1]) Revue des Deux Mondes, 15. prosince 1910.

tosti, protože život můj není v souhlase s tím co hlásám.[1])

Že neuskutečnil Tolstoj souhlasu! Nemoha přinutit svých, aby se odloučili od světa, proč sám od nich a jejich života se neodloučil, — by se uchránil sarkasmův a výčitek z pokrytectví, jež mu metali v tvář jeho nepřátelé, příliš šťastní jeho příkladem a jejž si brali za záminku, aby mohli popírati jeho nauku!

Myslil na to. Ode dávna byl rozhodnut. Nedávno[2]) byl uveřejněn překrásný dopis, jejž dne 8. července psal své ženě. Nic tak neosvětluje tajemství této milující a bolestné duše:

Drahá Soňo, již dávno mučí mne nesouhlas mého života s mou vírou. Přinutit Vás změniti Váš život, Vaše zvyky, kterým jsem Vás naučil — jsem nemohl — odejíti od Vás jsem také nemohl, mysle, že zbavím děti, pokud byly malé, třebas jen malého vlivu, který jsem mohl na ně mít a pak, že Vás zarmoutím — pokračovati v takovém životě, v jakém jsem žil těch šestnáct let, zápase a rozčiluje Vás, sám upadaje do těch

[1]) Příteli, 10. prosince 1903.

[2]) Figaro, 27. prosince 1910. Český překlad: Tolstoj své ženě (str. 144—145). Dopis (8. července 1910) byl dán do ochrany knížeti Nikolaji L. Obolenskému s tím, aby byl odevzdán po smrti Lva N. — Což se stalo.

svodů, ke kterým jsem přivykl a kterými jsem obklopen, — také nemohu více a rozhodl jsem se teď učiniti to, co jsem chtěl učiniti dávno — odejíti.

Za prvé mně s přibývajícími léty stává se tento život stále těžším a stále víc a víc toužím po samotě, a za druhé proto, že děti odrostly a mého vlivu v domě není potřebí a Vy všichni máte živější pro Vás zájmy, které Vám dají zapomenouti na moji nepřítomnost. Hlavní je to, že jako Indové kolem 60. roku odcházejí do lesa, jako každý náboženský člověk chce poslední léta svého života zasvětiti Bohu — a ne zábavám, pomluvám, tenisu, tak i já vstupuje do svých sedmdesátých let, všemi silami své duše toužím po klidu, po samotě a třebas ne plném souhlase, alespoň ne příčícím nesouhlase svého života se svými názory, se svým svědomím. Kdybych to udělal otevřeně, byly by prosby, odsuzování, spory, nářky a já bych zůstal a možná, že bych své rozhodnutí neuskutečnil, a ono musí být uskutečněno. A proto prosím, odpusťte mně, jestli můj krok Vám způsobí bolest a v duši své hlavně Ty,

Soňo, propusť mne dobrovolně a nehořekuj, neběduj, neodsuzuj mne. To, že jsem od Tebe odešel, nedokazuje, že bych byl s Tebou nespokojen. Vím, že jsi nemohla, doslovně nemohla a nemůžeš změniti svůj život a přinášeti oběti něčemu, čeho neuznáváš. A proto neodsuzuji; ale naopak s láskou a vděčností vzpomínám dlouhých třicetipěti let našeho života, zvláště první poloviny té doby, když s odvahou a oddaností své mateřské povahy energicky a pevně snášela jsi to, k čemu jsi se cítila povolanou. Ty jsi dala světu a mně to, co jsi mohla dáti a dala jsi mnoho mateřské lásky a sebeobětování a nemožno to neocenit. Ale za poslední periodu našeho života, za posledních patnáct let jsme se rozešli. Nemohu myslet, že jsem vinen, protože vím, že jsem se změnil, ne k vůli sobě, ani k vůli lidem, ale že jsem nemohl jinak.

Nemohu Tě obviňovati, že jsi nešla za mnou a děkuji a s láskou vzpomínám a budu vzpomínati za to, co jsi mně dala. S Bohem, drahá Soňo.

Milující Tě Lev Tolstoj.

»To, že jsem od Tebe odešel . . .« Neodešel od ní. — Ubohý dopis! Tolstoj má za to,

že stačí jej napsati, aby jeho rozhodnutí bylo uskutečněno. — »Kdybych to udělal otevřeně, byly by prosby ... a já bych zůstal ...« Nebylo třeba »proseb«, »sporů«, stačí, aby chvíli potom viděl ty, které chtěl opustit: cítil, že nemohl, nemohl jich opustit; dopis, který měl v kapse, uzavřel do skříně s tímto nadpisem:

Odevzdati po mé smrti mé ženě Soňi Andrejevně.

A na to se obmezil záměr uprchnouti. To tedy byla jeho síla? Nebyl schopen obětovati svou lásku svému Bohu? — Dojista v letopisech křesťanství vyskytují se tací svatí statečného srdce, neváhavší šlapati nohama po citech vlastních i jiných ... Co činit? Nebyl jedním z nich. Byl sláb. Byl člověk. A to proto jej milujeme.

Před více než patnácti léty v dopise kterémusi příteli na jednom srdcervoucím místě tázal se sám sebe:

— Nuže, Lve Nikolajeviči, žiješ dle zásad, které kážeš?

A odpověděl sklíčen:

Umírám studem, jsem vinen, zasluhuji opovržení ... Přes to, srovnejte můj někdejší život s dnešním: uvidíte, že se snažím žíti podle zákona Božího. Nevykonal jsem ani tisící díl toho, co dlužno vykonati a jsem tím zmaten, a nevykonal jsem toho nikoli proto, že bych byl ne-

chtěl, nýbrž proto, že jsem nemohl.. Obviňujte mne, ale neobviňujte cesty po které kráčím. Znám-li cestu vedoucí k mému domovu a kráčím-li po ní potáceje se jako člověk spitý, znamená-li to, že cesta jest špatná? Buď mi ukažte jinou, nebo dodejte mi srdce na pravé cestě, jako já jsem hotov dodati srdce vám. Ale nezapuzujte mě, netěšte se z mé úzkosti, nekřičte u vytržení: »Vizte! Říká, že jde domů a padá do kaluže!« Ne, netěšte se, ale pomozte mi, držte mě! — Pomozte mi! Srdce mi puká zoufalstvím, že všichni jsme zbloudili; a když ze všech sil se snažím z toho vyváznouti, vy při každé mé odchylce prstem na mne ukazujete, volajíce: »Hle, padá s námi do kaluže!«[1])

Jsa blízek smrti, opakoval:

Nejsem světec. Nikdy jsem se za něho nevydával. Jsem člověk dávající se strhnouti a jenž někdy neříká vše co myslí a cítí; nikoli že nechce, ale protože nemůže, protože se mu často přihazuje, že nadsazuje

---

[1]) Dopis kterémusi příteli. (Franc. překlad od Halperina-Kaminského byl uveřejněn v svazku: Plaisirs cruels, r. 1895.)

nebo se klame. S mým konáním jest to ještě horší. Jsem člověk nadmíru slabý, plný neřestných zvyků, jenž chce sloužiti Bohu pravdy, jenž však stále klopýtá. Pokládají-li mě za člověka nemohoucího se mýliti, každé mé pochybení musí se zdáti lží nebo pokrytectvím. Považují-li mě však za člověka slabého, tu jevím se tím, jímž jsem ve skutečnosti: bytostí politování hodnou, ale upřímnou, vezdy z celé své duše toužívší a dosud toužící státi se dobrým člověkem, dobrým sluhou Páně.

Tak setrval, jsa štván hryzením svědomí, pronásledován němými výčitkami učenníků energičtějších a méně lidských než on,[1]) drásán svou

[1]) Zdá se, že v posledních letech a zvláště v posledních měsících podléhal vlivu Vladimira Grigoriče Čertkova, oddaného přítele, jenž, byv drahně usídlen v Anglii, zasvětil své jmění k vydávání a šíření spisů Tolstého. Čertkov byl prudce napaden jedním ze synů Tolstého, Lvem. Leč bylo-li lze jej viniti z jeho neodchylnosti ducha, nikdo nepochyboval o dokonalé jeho oddanosti; a třeba že neschvalujeme tvrdost, snad nelidskou, některých skutků, v nichž tušíme jeho vliv (na př. Tolstého poslední vůli, jíž odnímá své ženě vlastnické právo všech spisů, bez výhrady, včetně svých soukromých listů), jest na snadě věřiti, že byl více zaujat slávou Tolstého než Tolstoj sám.

slabostí a nerozhodností, rozeklán mezi láskou k své rodině a láskou k Bohu — až po onen den, kdy náhlé zoufalství a snad žhavý vichr horečky, jenž se zdvihá když se blíží smrt, vyhnaly jej z obydlí, tloukl na dveře kteréhosi kláštera, poté znovu dav se do útěku, v posled klesá cestou v neznámém kraji, aby již nepovstal.[1]) A na smr-

---

[1]) Correspondance de l'Union pour la vérité uveřejnila v čísle ze dne 1. ledna 1911 zajímavé podrobnosti o tomto útěku. Tolstoj z nenadání odešel z Jasné Poljany 28. října (10. listopadu) 1910 okolo páté z rána. Doprovázel jej Dr. Makovický; dcera jeho Alexandra, již Čertkov nazývá »nejdůvěrnější jeho spolupracovnicí«, byla do tajemství útěku zasvěcena. Dorazil téhož dne v šest hodin večer do kláštera v Optině, jedné z nejslavnějších svatyň v Rusku, kamž byl dříve několikráte putoval. Ztrávil tam noc a nazítří ráno napsal tam dlouhý článek o trestu smrti. Večer 29. října (11. listopadu) odebral se do Chamordina, kde sestra jeho Marie byla řeholnicí. Poobědval s ní a projevil přání, ztráviti své poslední dny v Optině, »aby tam vykonal své nejpokornější povinnosti, za podmínky, by ho nenutili choditi do kostela«. Přespav v Chamordinu, vyšel nazítří ráno procházkou do sousední vesnice, kde hodlal najmouti byt, poté odpoledne sešel se opět se sestrou. O páté neočekávaně přišla dcera jeho Alexandra. Bezpochyby s ním sdělila, že úkryt jeho byl znám, že jsou mu v patách: tu chvíli odešli do noci. »Tolstoj, Alexandra a Dr. Makovický odebrali se na stanici Kozelsk, asi v úmyslu, vydati se do jižních krajů, snad do některé kolonie Duchoborců na Kavkaze.« Cestou Tolstoj ochuravěl na stanici Astapovo, kde bylo mu ulehnouti na lože. Tam zemřel.

telném loži zaplakav, nikoli nad sebou, nýbrž nad nešťastnými, děl, vzlykaje:

Jest na světě na miliony trpících; proč se všichni staráte jen o mne?

Tu přišla — byla neděle 20. listopadu 1910, krátce po šesté z rána — přišla »osvoboditelka«, jak ji nazýval, »smrt, požehnaná smrt . . .«

* * *

Boj byl dobojován, boj trvavší osmdesát dva roky na poli tohoto života. Tragický a slavný zápas, jehož se účastnily všecky síly života, všecky neřesti a všecky ctnosti. — Všecky neřesti, krom jediné, lži, kterou stále pronásledoval a zaháněl až do jejího posledního skrytu.

Zprvu opojená volnost, vášně narážející na sebe v bouřné noci ozařované čas od času oslňujícími blesky; — doby lásky a vytržení, vidiny Věčna. Léta kavkazská, sevastopolská, léta bouřlivého a neklidného mládí . . . Poté hluboké utišení prvých let manželství. Blaho lásky, umění, přírody — Vojna a mír. Plnost dne genia, zahrnujícího veškeren obzor lidský i divadlo oněch zápasů, jež v duši jsou již minulostí. Ovládá je, má je v moci; a v brzku mu nestačují. Jako kníže Andrej, má zraky obrácené k nesmírnému nebi, zářícímu nad Slavkovem. Jest to toto nebe, jež jej vábí:

Jsou lidé mocných křídel, které rozkoš snáší vprostřed mezi dav; tam křídla jejich se lámou: já, na příklad. Tu tlučeš svým zlomeným křídlem, vzneseš se vší silou a znovu

padáš k zemi. Křídla ozdraví. Vzlétnu vysoko, vysoko. Pomoziž mi Bůh![1])

Slova ta jsou psána uprostřed nejstrašnější bouře, té, jejíž upomínkou a ozvěnou jest Zpověď. Tolstoj nejednou byl vržen zpět na zemi s rozbitými křídly. A vždy vytrvává. Dává se znovu v let. Hle, jak se vznáší »nesmírným a hlubokým nebem« na svých dvou mohutných perutích, z nichž jedna jest rozum a druhá víra. Ale nenalézá tam klidu, jehož hledal. Nebe není vně nás. Nebe je v nás. Tolstoj tam vzdouvá své bouře vášní. Tím se liší od apoštolů, kteří se zříkají: pojímá své zříkání s touže horoucností, s jakou pojímal žití. A jest to vždy život, jejž v náruč svírá s prudkostí milujícího. Je »blázen po životě«. Jest »opojen životem«. Nelze mu žíti bez tohoto opojení.[2]) Opojen štěstím i neštěstím,

---

[1]) Deník ze dne 28. října 1879. (Život a Dílo.) Místo, které je z nejkrásnějších, zní: »Jsou na tomto světě lidé těžkopádní, bez křídel. Zmítají se v nížině. Jsou mezi nimi lidé silní: Napoleon. Zanechávají mezi lidmi hrozné stopy, rozsévají svár, ale trvají stále těsně při zemi. — Jsou lidé, kteří si dávají narůsti křídla, vzlétají povlovně, vznáší se: mniši. — Jsou lidé lehcí, kteří snadno se vznesou a opět klesají: ti dobří, idealisté. — Jsou lidé mocných křídel . . . — Jsou lidé nebeští, kteří z lásky k lidem sestupují na zemi a složivše svá křídla, učí druhé létati. Pak, když jich už není potřebí, opět vstupují vzhůru: Kristus.«

[2]) »Můžeš žíti jediné jsi-li opojen životem.« (Zpověď, 1877.) »Jsem blázen po životě . . .

zároveň opojen smrtí i nesmrtelností.[1]) Jeho zříkání osobního života není leč výkřik roznícené touhy po věčném životě. Nikoli, klid, po němž tíhne, klid duše, po němž prahne, není klid smrti. Jest to klid oněch hořících světů gravitujících nekonečnými prostory. U něho hněv jest klid,[2]) a klid je horoucí. Víra dala mu nových zbraní, aby se dal znovu do boje ještě nesmířitelnějšího, do boje, který sváděl od prvých svých děl proti lžím novodobé společnosti lidské. Nespokojuje se již některými románovými typy, útočí na všecky veliké mody: pokrytectví v náboženství, v státu, ve vědě, v umění, v liberalismu, v pacifismu . . . Poličkuje je, zuřivě je pronásleduje.

Svět vidí čas od času takové zjevy vzbouřených veleduchů, kteří jako Jan Předzvěstitel metají klatbu na zvrhlou civilisaci. Posledním z těchto

---

Jest léto, rozkošné léto. Letos jsem drahně zápasil; ale krása přírody mě přemohla. Raduji se ze života.« (Dopis Fetovi, v červenci 1880.) Řádky ty jsou psány v době náboženské krise.

[1]) Deník, v říjnu 1865: »Myšlenka na smrt.« — »Chci a miluji nesmrtelnost.«

[2]) »Vzkypěla ve mně ona nevole prudká, která mi však nebývá naprosto nemilá; ba, já spíše ještě ji podněcuji, když na mne dolehne, neboť ona dodávajíc mně aspoň na dobu kratičkou neobyčejné hbitosti a rozhodnosti i vzrušujíc moji energii a sílu všech mých duševních i tělesných schopností uspokojí mě konečně. (Ze zápisků knížete Nechljúdova. Lucern. Str. 130.)

zjevů byl J. J. Rousseau. Svou láskou k přírodě,[1]) svou nenávistí k moderní společnosti, svou řevnivou neodvislostí, svým horoucím zbožňováním

---

[1]) Příroda byla vždy »nejlepším přítelem« Tolstého, jak rád říkával: »Přítel, to jest dobré; ale zemře, odejde kamsi, a ty nebudeš moci jíti za ním, kdežto příroda, s níž jsi se spojil koupí, nebo jíž jsi nabyl dědictvím, to je lepší: Má příroda je studená, nevlídná, mnoho vyžadující, plna překážek; jest to však přítel, jehož si zachováš až do smrti. A když zemřeš, uložíš se do ní.« (Dopis Fetovi, 14. května 1861. (Correspondance inédite.) Účastnil se života přírody; obrozoval se na jaře (»V březnu a dubnu se mně nejlépe pracuje«, Fetovi, 23. března 1877); odumíral na sklonu jeseně (»Jest to pro mne doba nejmrtvější, nemyslím, nepíši, cítím se příjemně stupidním.« — Fetovi, 21. října 1869). Avšak příroda, jež nejdůvěrněji promlouvala k jeho srdci, to byla jeho domácí příroda v Jasné Poljaně. Třeba že napsal za své cesty ve Švýcarsku rozkošné stránky o ženevském jezeře, cítil se tam cizincem; a pouta vížící jej k rodné půdě jeví se mu těsnější a sladší. »Miluji přírodu, když se všech stran mne zahaluje horký vzduch stroucí se do nekonečné dálky, když táž šťavnatá tráva, jíž jsem pomačkal, usednuv, tvoří zeleň nekonečných luhů, když totéž listí, jež zmítáno větrem metá stín na mou tvář, tvoří hluboké modro vzdáleného hvozdu, když týž vzduch, jejž vdechuji, tvoří blankytné pozadí nekonečné oblohy, když nejsem sám, jenž se raduje z přírody, když kolem mne bzučí a poletuje na miliony hmyzu a zpívají ptáci. Největší rozkoš z přírody, když cítím, že tvořím část celku. — Zde (ve Švýcarech) nekonečná dálava jest krásná, ale mne k ní nic nepoutá. (V květnu 1857.)

Evangelia a křesťanské mravnosti Rousseau jest předzvěstitelem Tolstého; Tolstoj se ho dovolával: »Některá místa v jeho spisech promlouvají k mému srdci,« praví, »myslím, že bych je byl napsal.«[1])

---

[1]) Rozhovory s P. Boyerem. (Le Temps, 28. srpna 1901.) Opravdu často se k sobě podobají. Na př. vzpomeňme vyznání víry umírající Julie: »V co jsem nevěřila, nemohla jsem říci, že věřím; a vždy jsem věřila v co jsem říkala, že věřím. To jest vše, co na mně jest.« Srovnej s dopisem Tolstého Svatému Synodu: »Možná, že víra moje působí nesnáze a se protiví. Není v mé moci ji změniti, jako není v mé moci změniti mé tělo. Nemohu věřiti v nic jiného než v co věřím, v okamžiku, kdy se chystám navrátiti se k tomu Bohu, z něhož jsem vyšel.« Nebo toto místo z odpovědi Krištofu de Beaumont, jež zdá se od samého Tolstoje: »Jsem učedníkem Ježíše Krista. Pán můj řekl mi, že kdo miluje bratra svého, naplnil zákon.« Nebo toto: »Modlitba Páně jest všecka obsažena v těchto slovech: Buď vůle Tvá.« (Rousseau.) A srovnej je s následujícím: »Nahrazuji všecky své modlitby Otčenášem.« Všecky prosby, s nimiž se mohu obrátiti k Bohu, jsou vysloveny, s vyšší mravní výše, těmito slovy: »Buď vůle Tvá.« (Tolstoj: Deník. Na Kavkaze, 1852—1853.) Shodné myšlenky vyskytají se i v oboru umění: »Prvním pravidlem spisovatelského umění«, praví Rousseau, »jest mluviti jasně a vyjadřovati přesně svou myšlenku.« A Tolstoj: »Myslete co chcete, ale tak, aby každému slovu bylo každým rozuměno. Nelze napsati něco špatného řečí naprosto jasnou.« Na jiném místě jsem ukázal, že satirické popisy pařížské opery v Nové Heloise v mnohém jsou

Leč jaký rozdíl mezi oběma dušemi a oč je duše Tolstého křesťanštější! Jaký nedostatek pokory, jaká licoměrná honosivost v tomto výkřiku ženevského spisovatele:

Bytosti věčná! Nechť jediný odváží se ti říci: byl jsem lepší onoho muže!

Nebo v této výzvě světa:

Prohlašuji přímo a bez bázně: kdožkoli uzná mne za nepoctivého, zaslouží, aby hrom ho zabil.[1])

Tolstoj proléval horké slzy nad »zločiny« svého minulého života:

Zakouším pekelná muka. Vzpomínám všech svých někdejších ničemností, a vzpomínky ty mě neopouštějí, otravují mě život. Obyčejně želívá se toho, že po smrti není vzpomínky. Jaké štěstí, že tomu tak! Jaká trýzeň, kdybych na onom světě vzpomínal si na všechno zlo, jež jsem spáchal na tomto světě!...[2])

Nebyl by napsal svá Vyznání, jako to učinil Rousseau, jenž praví: »věda, že dobro předčí zlo, záleželo mi na tom, abych řekl vše«.

---

souhlasny s Tolstého názory vyjádřenými v Co jest umění?

[1]) J. J. Rousseau: Vyznání. Přeložil Jiří Staněk.

[2]) Deník, 6. ledna 1903. (Birjukov: Život a Dílo.)

Tolstoj, učiniv pokus, vzdává se úmyslu psáti své Paměti; pero vypadá mu z ruky: nechce sloužiti pro pohoršení těm, kdo jej budou čísti:

Lidé by řekli: toť tedy onen muž, jejž mnozí staví tak vysoko! A jaký to byl ničema! Tož nám prostým smrtelníkům sám Bůh káže, bychom byli ničemní.[1])

Rousseau nikdy neznal křesťanské víry krásnou mravní čistotu, pokoru, jež dodává starému Tolstému oné nevýslovné čistoty srdce. Za Rousseauem — v pozadí sochy na ostrově Labutí — zříme Řím Calvínův. V Tolstém shledáváme poutníky nevinné, jichž prostná víra a slzy druhdy dojímaly jeho dětství.

Leč ještě více než boj se světem, jenž jest mu společný s Rousseauem, jiný zápas naplňuje posledních třicet let života Tolstého, nádherný zápas dvou nejvznešenějších sil jeho duše: Pravdy a Lásky.

Pravda — »onen pohled vnikající až do duše« — pronikavé světlo oněch sivých očí, které tě probodávají . . . ona byla jeho nejstarší věrou, královnou jeho umění.

Hrdinkou mých spisů, ona, již celou silou své duše miluji, ona, jež vezdy byla, jest a bude krásnou, toť pravda.[2])

---

[1]) Dopis P. Birjukovovi.
[2]) V Sevastopoli, v květnu 1855.

Pravda, jediná tříšť, přetrvavší ztroskotání po smrti jeho bratra.[1]) Pravda, točný bod jeho života, skála uprostřed moře . . .

Leč v brzku »hrozná pravda« již mu nestačila.[2]) Vypudila ji Láska. Ta byla živou studánkou jeho dětství, »přirozeným stavem jeho duše«.[3]) Když nadešel mravní obrat r. 1880, neodřekl se pravdy, zotvíral ji lásce.[4])

Láska jest »základem energie«.[5]) Láska jest »důvod žití«, ten jediný vedle krásy.[6]) Láska jest podstatou Tolstého dospěvšího zralosti životem, autora Vojny a míru a dopisu Sv. Synodu.[7])

---

[1]) »Pravda . . ., to jediné co mně zbylo z mého mravního názoru, to jediné, čemu ještě dostojím . . .« (17. října 1860.)

[2]) Tamže.

[3]) »Láska k lidem jest přirozený stav duše, a my toho nepozorujeme.« (Deník z doby studentské v Kazani.)

[4]) »Pravda zotvírá se lásce.« (Zpověď, 1879—1880.) — »Já, jenž klade pravdu v jedno s láskou . . .« (Tamže.)

[5]) »Hovoříte stále o energii? Ale základem energie, toť láska,« dí Anna, »a láska se nedává dle libosti.« (Anna Karenina, II.)

[6]) »Krása a láska, těchto dvé důvodů žití.« (Vojna a mír, II.)

[7]) »Věřím v Boha, jenž jest Láska.« (Sv. Synodu, 1901.) »Ano, láska! . . . Ale ne ta láska, která miluje za něco, pro něco, nebo k vůli něčemu, ale ta láska, kterou jsem pocítil ponejprv, když jsem umíraje spatřil svého nepřítele a přece si ho zamiloval . . . Pocítil jsem pocit lásky, která je sama podstatou duše. — Milovati bližní, milo-

Toto pronikání pravdy láskou tvoří jedinečnou cenu arciděl, která napsal uprostřed cesty života — nel mezzo del cammin — a odlišuje jeho realismus od realismu Flaubertova. Tento jeví svou sílu v tom, že nemiluje svých hrdin. Byť byl sebe větší, chybí mu ono Fiat lux! Světlo slunce nestačí, třeba světla srdce. Realismus Tolstého se vtěluje v každou bytost, a patře na ně jejich očima, shledává i v té nejpodlejší důvodů milovati a zpochopitelňuje nám řetěz pojící nás se všemi.[1]) Láskou proniká až k samým kořenům života.

Jest však nesnadno udržeti tuto jednotu. Jsou takové chvíle, kdy podívaná na život a jeho bolesti jsou tak hořky, že se zdají výzvou lásky, a že, abys ji zachránil, abys zachránil svou víru, jest ti vynésti ji tak vysoko nad svět, že jest nebezpečenství, že pozbude všeho styku s ním. A co si počne ten, jemuž byla dána vznešená a osudná schopnost viděti pravdu, nemůže-li jí viděti? Kdo vypoví, co Tolstoj vytrpěl za posledních let stálou neshodou mezi jeho neúprosnýma očima vidou-

---

vati nepřátele své, všecko milovati — milovati Boha ve všech projevech! . . . Milovati člověka drahého je možno lidskou láskou; leč jen nepřítele lze milovati láskou božskou!« — (Vojna a mír, III., str. 447.)

[1]) »Vášnivá láska umělcova k jeho předmětu jest srdcem umění. Kde není lásky, není myslitelno umělecké dílo.« V září 1889. (Tolstojs Briefe 1848—1910.)

címa hrůzu skutečnosti a vášnivým srdcem stále očekávajícím a ztvrzujícím lásku!

My všichni poznali jsme tyto tragické rozpory. Jak často měli jsme na vybranou: buď neviděti nebo nenáviděti! A jak často umělec — umělec hodný tohoto jména, spisovatel, jenž zná nádhernou i strašnou moc psaného slova — cítí se sevřen úzkostí v okamžiku, kdy se chystá napsati tu neb onu pravdu.[1]) Tuto zdravou a mužnou pravdu, nutnou uprostřed moderních lží, lží civilisace, tuto pravdu oživující, zdá se, jako vzduch jejž dýšeme . . . A tu zpozorujeme, že tento vzduch mnohé plíce, mnohé bytosti ochablé civilisací nebo prostě oslabené dobrotou srdce nemohou snésti!

Nemá toho dbáti a má jim neúprosně vmetati v tvář pravdu, která zabíjí? Není-liž nad ní kterási pravda, jež, jak praví Tolstoj, »jest přístupna lásce«? — Jak že! Možno-li přivoliti, aby lidé byli skolébáni útěšnými lžemi jako Peer Gynt uspává svými pohádkami svou starou umírající maminku? . . . Lidská společnost stále stojí před tímto buď anebo: buď pravdu anebo lásku. Řeší toto dilemma obyčejně obětujíc i pravdu i lásku.

Tolstoj nikdy nezradil žádné z těchto dvou věr. V jeho dílech zralosti láska jest světlem pravdy. V dílech z poslední doby jest to kterési

---

[1]) »Píši knihy, proto znám všecko zlo, jež způsobují.« (Dopis Tolstého P. Veriginovi, vůdci Duchoborců, 21. listopadu 1897.) — (Corresp. inédite.)

světlo s hůry, paprsek milosti stroucí se na život, ale již se s ním nespojující. Viděli jsme to ve Vzkříšení, kde víra vládne skutečnosti, ale zůstává jí cizí. Týž lid, jejž Tolstoj líčí, pokud hledí na jednotlivé osoby, jako velice chabý a prostřední, nabývá božské svatosti, jakmile o něm uvažuje odtažitě.[1]) — V každodenním jeho životě jevil se týž nesoulad jako v jeho umění, ba krutěji. Marně věděl čeho po něm žádala láska, jednal jinak; nežil dle Boha, žil dle světa. Jak uchvátit samu lásku? Jak ji rozpoznati mezi jejími různými tvářnostmi a jejími protimluvnými projevy? Byla to láska k jeho rodině či láska ke všem lidem? . . . Až do posledního dne se zmítal mezi těmito dvěma alternativami.

Kde jest rozřešení? — Nenalezl ho. Zůstavme pyšným rozumářům právo souditi jej s opovržením. Oni, ovšem, oni našli rozřešení. Mají pravdu a jsou o ní pevně přesvědčeni: Tolstoj byl slaboch a sentimentál, který nemůže sloužiti za příklad. O tom není pochybnosti, není příkladem, jehož by tací lidé mohli následovati: nejsou s dostatek živoucí. Tolstoj nenáleží honosivé elitě, nenáleží žádné církvi — ni oné Zákonníků,

---

[1]) Viz Statkářovo jitro — nebo v Zpovědi na výsost idealisovaný názor na ony prostné, dobré lidi, spokojené se svým osudem, poklidné, pochopující smysl života, — nebo na konci druhé části Vzkříšení onu vidinu »nového lidstva, nové země«, zjevivší se Nechljúdovi, střetnuvšímu se s dělníky vracejícími se z práce.

jak je nazýval, ni oné F a r i z e ů té či oné víry. Jest nejvznešenějším typem svobodného křesťana, usilujícího k ideálu vždy víc a více vzdálenému.[1])

Tolstoj nemluví k privilegovaným myšlenky, mluví k obyčejným lidem — h o m i n i b u s b o n a e v o l u n t a t i s. — Jest naším svědomím. Říká, co si myslíme všichni, my průměrné duše, a co se bojíme čísti v nás. A není naším pyšným mistrem, jedním z oněch hrdých geniů, trůnících svým uměním a svou inteligencí nad lidstvem. Jest, — jak sám rád se nazýval v svých listech jménem ze všech nejkrásnějším, nejsladším — »naším bratrem«.

V lednu 1911.

---

[1]) »Křesťan nestojí mravně výše nebo níže než ostatní; jest však tím více křesťanem, čím prudčeji se bere cestou dokonalosti, nechť se v daném okamžiku nachází na kterémkoliv stupni: nehybná ctnost farizeova jest tudíž méně křesťanskou ctnosti lotrovy, jehož duše přímo spěje k ideálu a jenž se kaje na kříži.«

DODATEK.

Tolstého posmrtná díla.[1])

Tolstoj, umíraje, zanechal řadu nevydaných děl. Od té doby většina jich byla vydána. Tvoří tři svazky francouzského překladu od J. W. Bienstocka. Jsou ze všech dob jeho života. Některá pocházejí až z r. 1883 (Vzpomínky šílencovy). Jiná jsou z posledních let: povídky, romány, divadelní hry, rozhovory. Mnohá zůstala nedokončena. Rozdělil bych je ve dvě třídy: díla, která napsal z mravní vůle a ona, jež napsal z uměleckého pudu. V nemnoha z nich oba tyto směry se harmonicky slučují.

Žel, že dlužno litovati, že neúčastnost při literární slávě — snad i jakási skrytá myšlenka sebepokoření — bránily Tolstému, aby dokončil ona díla, jež slibovala státi se nejkrásnějšími. Na př. Zápisky starce Fedora Kuzmyče.[2]) Jest to pověstná legenda o caru Alexandru I., vydávavšího se za mrtvého a odebravšího se pod

[1]) Posmrtná díla L. N. Tolstého, 3. sv. Přeložili prof. Fr. Husák, K. Frypés, Fr. Mézl a Vlad. Sokolov.

[2]) Přel. K. Frypés.

cizím jménem do Sibiře, kde trávil stará léta v dobrovolném pokání. Jest patrno, že Tolstoj se o tento námět zajímal a stotožňoval se se svým hrdinou. Nelze dosti želeti toho, že nám z tohoto deníku zbývají pouze první kapitoly: životností a svěžestí vypravování řadí se k nejlepším místům »Vzkříšení«. Jsou zde nezapomenutelné podobizny (staré Kateřiny II.), a zvlášť mocně působí kresba mystického a prudkého cara, jehož pyšná přirozenost náhle znovu propuká u starce došedšího míru.

Otec Sergěj[1]) (1891—1904) jest rovněž psán velkým slohem Tolstého; leč líčení jest poněkud zkráceno. Jest to historie člověka hledajícího ze zraněné pýchy Boha v samotě a asketismu a nalézajícího Jej na konec mezi lidmi, pro něž žije. Divoká prudkost některých míst jest uchvacující. Nic prostšího a tragičtějšího nad onu scénu, kdy hrdina odkrývá podlosti té, kterou miloval: — (jeho snoubenka, již jako světici zbožňoval, byla milenkou cara, jejž vášnivě uctíval). Neméně uchvacující jest noc pokušení, kdy mnich, aby nabyl klidu znepokojené duše, si utne sekyrou prst. Protějšek k těmto chmurným, krutým episodám tvoří na konci teskná rozmluva s ubohou starou družkou z dětství a poslední stránky, psané s neúčastnou a jasnou úsečností.

Rovněž tklivý jest námět povídky Matka:[2]) dobrá a moudrá matka, která po svém »čtyřiceti-

[1]) Přel. prof. Fr. Husák.
[2]) Přel. prof. Fr. Husák.

letém práce plném životě v rodině« se ocítá v samotě, bez dětí, bez starostí o ně, a ač rozumem skeptik a volná myslitelka, uchyluje se do kláštera a píše svůj Deník. Tohoto díla jsou zachovány pouze první stránky.

Řada kratších mistrovských povídek:

Aljaša Hrnec,[1]) družící se ke krásným lidovým povídkám. Historie prosťáčka, vezdy obětovaného a vezdy spokojeného (»zde je všecko dobře — a i tam bude dobře«), jenž umře. — Po plesu (20. srpna 1903)[2]): Kterýsi stařec vypravuje, jak miloval dívku a jak láska jeho náhle uhasla, když viděl jejího otce, plukovníka, veleti bičování vojáka pro deserci. Dílo dokonalé, vzácného kouzla vzpomínek z mládí, obluzující přesnosti. — Co jsem viděl ve snu (13. listopadu 1906)[3]): Kterýsi šlechtic zanevře na svou dceru, kterou zbožňoval, že uprchla z domova, davši se svésti. Ale sotva ji opět uzří, jest to on, jenž ji prosí za odpuštění. A přes to (Tolstoj nikdy se nedá klamati svou něhou a idealismem) »pohledu na dítě své dcery se vyhýbal a nemohl potlačiti v sobě pocitu odporu, ošklivosti«. — Chodynka,[4]) krátká novella, jejíž děj se odehrává v r. 1893: Mladá ruská kněžna, zatouživší účastniti se lidové slavnosti v Moskvě, ocítá se v tlačenici, pošlapána, pomačkána, zanechána co mrtvá a k životu

---

[1]) Přel. Fr. Mézl.
[2]) Přel. týž.
[3]) Přel. týž.
[4]) Přel. prof. Fr. Husák.

vzkřísena řemeslníkem, jenž byl rovněž pošlapán. Pocit vroucího sbratření pojí je na okamžik. Pak se rozejdou a neshledají se již.

Mnohem větších rozměrů jest Hadži Murad[1]) (v prosinci 1902), episoda z kavkazských válek z r. 1851.[2]) V době, když psal tuto povídku, byl Tolstoj na vrcholi své umělecké tvorby. Vidina (oči i duše) jest dokonalá. Leč, a to je zvláštní, nezajímáš se opravdu o tuto historii: neboť máš pocit, že Tolstoj sám se nezajímá. Každá osoba, již uvádí během vypravování, budí u něho stejnou sympatii; a každé, a byť se jen mihla před našima očima, nakresluje dokonalou podobiznu. Ale maje všechny stejně rád, nikomu nedává přednost. Zdá se, že psal tuto znamenitou povídku ne tak z niterné potřeby jako z nutnosti čiře fysické. Jako jiní cvičí své svaly, jest mu třeba cvičiti své intelektualné ústrojí. Jest mu potřebí tvořiti. Tvoří.

* * *

---

[1]) Přel. K. Frypés.

[2]) »Jichž jsem byl částečně svědkem,« píše Tolstoj.

Mnohá díla mají osobní akcent, mnohdy až mučivý. Některá jsou autobiografická, na př. Vzpomínky šílencovy (20. října 1883),[1]) líčící vzpomínku oněch nocí úděsu Tolstého, jež předcházely krisi z r. 1869,[2]) a Ďábel (19. listopadu 1889)[3]). Tato velmi dlouhá povídka jest místy dokonalá; žel, že rozuzlení jest absurdní: statkář, měvší poměr s mladou venkovskou dívkou na svém statku, se ožení a má péči o to (neboť jest poctivý a má svou ženu rád), aby dívku odstranil. Ale má ji »v krvi«, nelze mu ji shlédnouti, aby jí nepožádal. Ona se o něho uchází. Na konec ji bere opět k sobě; cítí, že se nemůže od ní odloučiti: zabije se. Kresby muže, dobráka, slabocha, statného těla, krátkozrakého, vzdělaného, upřímného, pracovníka, znepokojeného — jeho mladé ženy, romantické a zamilované, která jej idealisuje, — sličné a zdravé venkovanky, ohnivé a beze studu — jsou pravá arcidíla. Žel, že Tolstoj vložil do konce svého románu více morálky než jí byl vložil do prožité události: neboť byl prožil ve skutečnosti obdobné dobrodružství.

---

[1]) Přel. K. Frypés.
[2]) Viz str. 76.
[3]) Přel. týž.

Světlo ve tmě svítí,[1]) drama o pěti jednáních, má mnohé umělecké nedostatky. Známe-li však skrytou tragedii spisovatelova stáří, jak jest toto dílo dojemné, jež pod jinými jmény uvádí na jeviště Tolstého a jeho rodinu! Mikuláš Ivanovič Saryncev dospěl k téže víře jako autor spisu Co máme dělati? a snaží se dle této víry žíti. To mu není dovoleno. Slzy (upřímné či předstírané?) jeho ženy mu brání opustiti rodinu. Zůstane tedy v svém domě, kde žije uboze, zabývaje se prací truhlářskou. Žena jeho i děti žijí dále panským životem a v radovánkách. Třeba že se jich neúčastnil, jest obviňován z pokrytectví. Nicméně svým mravním vlivem, pouhým vyzařováním své osobnosti tvoří kolem sebe proselyty — a nešťastné. Jeden pop, přesvědčen jeho naukami, vystoupí z pravoslavné církve. Jeden mladík z dobré rodiny odpírá vojenskou službu a dává se odvésti k trestní setnině. A ubohý Saryncev-Tolstoj jest drásán pochybnostmi. Mýlí se? Nestrhává s sebou jiné marně do utrpení a zhouby? Na konec nezbývá mu jiné východiště z těchto úzkostí, než dáti se usmrtiti matkou syna, jejž proti své vůli zničil.

Ještě v jedné krátké povídce z poslední doby života Tolstého: Není v světě vinníků[2]) (září 1910) shledáváme tutéž bolestnou zpověď člověka ukrutně trpěvšího svým postavením a

---

[1]) Přel. Fr. Mézl.
[2]) Přel. týž.

z něhož není východu. Naproti zahálčivým boháčům staví ubíjené chudé: a ni ti ni oni nevidí nesmysl takového společenského stavu.

Dvě divadelní hry opravdové ceny: jedna ze života selského, potírající zhoubný vliv alkoholu: Od ní jsou všecky vlastnosti[1]) (květen—červen 1910). Jednající osoby jsou velmi svérázné; jejich typické rysy, směšnost jejich mluvy jsou zachyceny zábavným způsobem. Sedlák, jenž na konec odpouští svému zloději, jest zároveň ušlechtilý a komický v své bezvědomé mravní velkodušnosti a prostoduché sebelásce.

Druhá hra, zcela jiné váhy, jest drama o dvanácti obrazech[2]): Živoucí mrtvola. Líčí lidi slabé a dobré, zdrcené nesmyslným strojem společenským. Hrdina, Feďa, toť člověk zničivší se vlastní dobrotou a hlubokým mravním cítěním, jež skrývá pod zhýralým životem: neboť trpí nesnesitelně nízkostí světa i svou vlastní hanebností; nemá však síly proti tomu zápasiti. Má ženu, již miluje, ženu dobrou, mírnou, rozumnou, »ideál«, ale »nebylo hrozinečky — víš, co je v kvasu hrozinečka?« — Nebylo jiskření v jejich životě, bez něhož není zapomenutí. A jemu jest třeba zapomenutí.

». . . My všichni v naší společnosti, v té, v níž jsem se narodil — máme tři věci na vybranou, jenom

1) Přel. Fr. Mézl.
2) Živoucí mrtvola, drama o 6 jednáních. Přel. prof. Fr. Husák.

tři: sloužiti, kupiti peníze a rozmnožovati ten zlořád, v němž žiješ. To mi bylo protivno a snad jsem to neuměl, ale nejvíce to bylo protivno; druhá — potírati ten zlořád; k tomu musí být člověk hrdinou a já nejsem hrdina. Nebo třetí: Zapomenouti se, píti, vyváděti, zpívati — a totéž jsem také dělal a tak se dozpíval.«[1])

A na jiném místě:

»Jak jsem došel k svému pádu? Za prvé víno. Víno není přec jen to, co je chutné, a nechť dělám cokoliv, vždycky cítím, že to není to, čeho jest mi třeba, a jest mi stydno... A kdybych byl třeba předvoditelem či seděl v bance, tolik bylo by mi stydno, tolik stydno... A jenom když člověk vypije, přestane být stydno... A hudba — ne opera nebo Beethoven, nýbrž cikáni... To je takový život, člověk nabývá energie... A k tomu ještě milé, černé oči a úsměv. A čím je to vábivější, tím je potom stud větší...«[2])

Opustil svou ženu proto, že cítil že ji trápí a že ona jej trápila. Přenechává ji příteli, jenž ji

---

[1]) Jednání V., obraz 1.
[2]) Jednání III., obraz 2.

miluje a jejž milovala, aniž si toho doznala. Zapadne v nížině zhýralého života; a vše je dobře tak: oni dva jsou šťastni, i on, — tak, jak mohou být šťastni . . . Ale společnost lidská nedovoluje, aby se co dálo bez jejího souhlasu, dožene Feďu stupidně k sebevraždě, nemají-li jeho dva přátelé být souzeni pro bigamii. — Toto podivné dílo, tak hluboce ruské a které zrcadlí malomyslnost i těch nejlepších po ztroskotání velikých nadějí v Revoluci, jest prosté, střízlivé, beze všeho krasořečnictví. Karaktery jsou veskrze pravdivy a životny, i ony vedlejší: (mladá sestra, nesmlouvavá a vášnivá v svém mravném pojímání lásky a manželství; dobrá postava statečného Karenina a jeho stará matinka, plna ušlechtilých předsudků, konservativní, rozhodná v slovech, povolná v skutcích); až do prchavých, sotva nastíněných figurek cikánův a advokátů.

* * *

Zůstavil jsem stranou některé povídky, jichž dogmatická a mravoučná intence předčí volný život díla — byť nebyla nikdy na úkor psychologické jasnosti Tolstého:

Falešný kupon[1]): dlouhá povídka, téměř román, chtějící ukázati spojitost všech individuálných činů v světě, dobrých i zlých. Poklesek, jehož se dopustili dva gymnasisté, má v důsledku celou řadu zločinů, čím dále hroznějších, až na konec čin svatého odříkání kterési stařeny, zavražděné nějakým zlosynem, zapůsobí na vraha a tím krok za krokem se vrací až k prvním původcům všeho zla, kteří jsou takto vykoupeni svými obětmi. Osnova jest vznešená a blízka epopei; dílo bylo by mohlo dosíci velikoleposti antických tragedií. Avšak vypravování jest příliš dlouhé, příliš úryvkovité, prosté šíře; a byť každá jednotlivá osoba byla přesně karakterisována, zůstávají všechny lhostejny.

Dětská moudrost jest řada dvaceti jednoho rozhovoru dětí o všech vážných předmětech: náboženství, umění, vědě, vyučování, vlasti atd. Nejsou prosty vzletu, leč častým opakováním v brzku znaví.

---

[1]) Přel. Vlad. Sokolov.

Mladý car, jenž sní o neštěstí, jež proti své vůli způsobuje, jest z celé sbírky z nejslabších.

Vsled stůjtež zde názvy některých úryvkovitých črt: Dva poutníci[1]) — Otec Vasil[2]) — Kdo jsou vrahové?[3]) a j.

* * *

[1]) Přel. prof. Fr. Husák.
[2]) Přel. Fr. Mézl.
[3]) Přel. týž.

V souhrnu jeho děl budí úžas duševní síla, již si Tolstoj zachoval až do posledního dne.[1]) Může se zdáti mnohomluvným, když vykládá své sociální idey; pokaždé však, když se ocítá před nějakým dějem, nějakou živoucí osobou, humanitní snivec ustupuje, zbývá jediné umělec orlího zraku, jenž rázem vniká do srdce. Nikdy nepozbyl této svrchované jasnozrakosti. Jediné ochuzení umění, jež konstatuji, jest po stránce vášně. Vyjma krátké okamžiky máš dojem, že díla jeho již nejsou pro Tolstého podstatnou věcí jeho života; jsou buď nutnou kratochvílí nebo nástrojem k činnosti. Činnost však, ta jest jeho pravým předmětem a nikoliv umění. Přihodí-li se mu, že dá se unésti touto vášnivou ilusí, zdá se, že se za ni stydí; rychle ukončuje nebo snad, jak to učinil s povídkou Zápisky starce Fedora Kuzmyče, zcela zanechává díla, jež by hrozilo znovu spájeti ře-

---

[1]) Toto zdraví ducha jeví se i ve vypravování Čertkovově a lékařů o poslední chorobě Tolstého. Takřka až do posledního dne psal nebo diktoval svůj Deník.

tězy pojivší jej k umění . . . Jedinečný příklad velikého umělce v plné tvůrčí síle, jenž, jsa jí znepokojován, jí odolává a obětuje ji svému Bohu.

R. R.

V dubnu 1913.

OBSAH:

DODATEK: